

Kiszaradt
az én örömem
zöld fája

[Erdélyi Magyar Adatbank]

GYÓRI KLÁRA
KISZÁRADT AZ ÉN ÖRÖMEM ZÖLD FÁJA

[Erdélyi Magyar Adatbank]

GYŐRI KLÁRA

**KISZÁRADT AZ ÉN ÖRÖMEM
ZÖLD FÁJA**

EMLÉKEZÉS

SAJTÓ ALÁ RENDEZTE ÉS ELŐSZÓVAL ELLÁTTA

NAGY OLGA

**KRITERION KÖNYVKIADÓ
BUKAREST 1975**

[Erdélyi Magyar Adatbank]

**A BORÍTÓLAPOT
ÁRKOSSY ISTVÁN
TERVEZTE**

ELŐSZÓ

E könyv, melyet az olvasó kezében tart, elég meglepő írásmű: szerzője öreg parasztasszony, aki — nyilván a szokatlan feladat miatt — nagy szünetekkel, hosszú kihiagyással füzetekbe írta le élete eseményeit. S ha az első oldalakat még a felszólításból eredő buzgalommal róttá, a későbbiek már egy addig ismeretlen mámorban, amit csak az írás adhat, s csak azoknak, akik vérbeli művészek. Mert ez írás eredetije egyetlen „mondat”: nagybetű, pont, vessző, felkiáltójel és kérdőjel nélkül. Egyetlen lávaömlés: egy hetvenöt-hetvenhat éves asszony emlékezése elmúlt életéről.

A közlésvágy és a közlés gyönyöre nem idegen Győri Klárától. Népi alkotó ő, aki közel fél századon keresztül nemzedékeket szórakoztatott vagy tán gondolkoztatott el történeteivel, meséivel és elbeszéléseivel. Csakhogy más az, amikor hallgatóság állja körül s lesi ajkáról a szót. Mást és másként mondhat el akkor, ha szemtől szembe van hallgatóival. Ilyenkor nem lehet akármit és akárhogyan mondani, csak azt, ami a hallgatóság tetszésére van, ami ízlésének megfelel. A mesemondó szószólója közösségének. Nemcsak alkotó, de előadóművész is, aki mindig a közösség kedvére valót tesz.

Megint más az, ha papír van előtte, ha senki nem állja körül, mikor legrejtettebb gondolatait és vágyait hozza fel a mélyből, az elnyomott és feltörni sose hagyott indulatokat: azokat is, amelyek visszatetszőeknek hatnak, amelyeket viszolygással hallgatnának. Ám amikor írja, akkor mindez nem számít, csak a vallomás. Mámor ez, részegítő, a vallomás önmaga céljává válik. És más nem számít.

Hogyan jut oda egy parasztasszony, aki több mint negyven éve mindig mesélő volt, a közösség szószólója, hogy szakítson a hagyománnyal, és papírra rója gondolatait? És mi történik benne eközben? És mi történik azzal a hallatlan gazdag közösségi szellemi örökséggel, amely szinte naponta szólásra kényszerítette? Hogyan alakul át az új lelki kényszernek megfelelően? Hogyan folyik bele

az írásbeliség szabta kényszer a szóbeliségbe? Több-e az írás, mint a szóbeliség? Vagy csak más? És miért más?

Íme a kérdések, amelyeket az ember önkéntelenül is felvet, amikor egy ilyen sajátos mű eredetét, születését és megvalósítását vizsgálja, amikor helyét keresi a szóbeliség (folklor) és az írásbeliség (irodalmi mű) között. S talán eközben kilehetjük a kétféle elbeszélő művészet közötti különbséget, azt, hogy melyek azok a törvényszerűségek, amelyek a szóbeliség, és melyek azok, amelyek az írásbeliség prózáját meghatározzák.

ELŐZMÉNYEK

Vannak-e e műnek előzményei, és melyek azok? Messziről kell kezdenünk, talán írja gyermekkorával. Talán még messzebbről: apjával, sőt annak családjával, a nagy és kiterjedt Győri családdal, amelyben messzire visszanyúló örökségként élt az elbeszélés művészete.

Innen induljunk hát ki.

Széki mesefa

Ma már közhelyszámba megy a „mesefa” kifejezés. De vajon gondolunk-e gazdag, szinte jelképes sugallatára?

Kali néni ilyen „mesefa” a szó legszebb, immár jelképi értelmében. Gazdag örökségű mesemondó családban született, apja, testvéreivel együtt, a nagypapa Győri Mihálytól örökölte a hagyományos mesekincset. A család legkiválóbbja, Győri Mihály ismert mesemondó volt. Büszke is volt rá: gyermekeiből is mesemondót akart faragni. A mesét visszakérdezte tőlük. Kali néni családjában, ha nem is a Kali néni szintjén, mindenki mesél. Sándor bátyja a katonaságnál katonatréfák elbeszélésével tűnt ki, Zsuzsi néneje, mivel szombatos volt, vallásos szövegeket, történeteket mondott népszerű mesei módon. Mihály bátyja is mesélt, habár csak szűkebb körben.

Ezek azok a gyökerek, amelyekbe Kali néni mesemondó tehetsége megkapaszkodik. De a gyökereket jelenti az egész falu a maga szellemi kincsével. Kali néni közel

ezer közmondást „gyűjtött”, vagyis mondott tollba nekem, több száz találós kérdést és gyermekverset. Sok száz babonát mondott el minden kommentár nélkül azzal a játsszi kettősséggel, amelyet mindig megcsodáltam benne: hitte is meg nem is ezeket. Sok száz helynevet tud, s az azokhoz fűződő legendákat, mondákat, szokásokat, hiedelmeket. Pontosan tudja, kit miért hívnak Cukros Danelnek, miért nevezik szomszédját Gangó Sárinak és így tovább.

De Kali néni nem lett volna negyvenhat évig a falu mesemondója, ha családi örökségét nem gazdagítja a közösség is a maga élményeivel, ha szomszédai, barátai, az egész falu életét, élményeit nem szívja magába.

A mesefa egyben a közösség nevelője is: amit felszívott a közösségtől, azt adja vissza, de mindig átszűrve a maga egyéniségén, mindig hozzáadva azt az utánozhatatlan és páratlan többletet, ami az egyéniségtől származik: a maga sajátos lelkiségét. Kali néni így lett a negyvenhat év alatt nemzedékek nevelője. Az a négyszázötven mese, népi tréfa, igaz történet, olvasmány-átdolgozás, népi elbeszélés nemzedékek gondolkodására hatott, s azokban a leányokban, legényekben csírázott tovább, akik fiatalságukat az ő fonó- és táncházában töltötték el.

Az igazi mesefa előbb-utóbb fölébe nő a közösségnek, s már azt is képes kifejezni, amit a közösség még nem lát meg: miben vált a népi valóság túlhaladottá, megmosolyogtató kicsinyességgé, olykor pedig szívszorító béklyóvá, máskor anakronizmussá. A nagy népi elbeszélő képes csak elébe sietni a jövőnek, a közösséggel szemben ő az, aki a megcsököttes s az idejétmúltat jelzi. Kali néni a népi alkotók között is a legjobb: szükségét érzi annak, hogy véleményét, felfogását ne csak áttételesen, ne csak a hagyományos népi próza szűzséin keresztül, de saját szabadabb fogantatású elbeszéléseiben is elmondja.

Boccaccio-novellákból parasztmesék

Kali néni huszonegy olyan Boccaccio-novellát tart számon, amelyet több vagy kevesebb rendszerességgel mesélt élete folyamán. A Boccaccio-kötet gyermekkorában került

a családba: bátyja mint volt tisztiszolga Brassóból szerezte még az első világháború előtt. A novellákat már apja is olvasta. Kali néni szintén végigolvasta mind a százat, s a százból — nem véletlenül — azokat tartotta érdemesnek a továbbmesélésre, sőt átültetésre, amelyek maguk is folklórihletésűek voltak. Mert — mint Kali néni a mesélés végén ezt egy „interjú” keretében nekem kifejtette — nem minden novella volt erre alkalmas, hanem csak azok, amelyekben „sok huncutkodás, sok összebúvás van, hogy jól elkacagjuk magunkat”. S min kacagott a széki asszony? Azon, hogy az ügyes, csalfa menyecskék hogyan szedték rá öregedő vagy tökkelütött férjeiket. Olykor pedig azért hallgatták meg a Boccaccio-novellákat a Kali néni átültetésében, mert el lehetett érzékenyülni rajtuk. Azon például, hogy a kemény szívű gróf hogyan kínozza szegény Grizeldát, a türelmes feleséget. Mert a türelem a széki asszonynak is a legfőbb erénye. Így aztán Kali néni jóvoltából az egyetemes mesekincs néhány darabja a magyarba is belekerült. E novellák megismerésének és mesélésének korszaka Kali néni művészi fejlődésének egyik lépcsőfoka. A novellákat át kellett plántálni a széki talajba. Alkotói eljárásra, kezdeményezésre volt szükség ahhoz, hogy Boccaccio nemes kisasszonyai és polgárasszonyai parasztnyencskékké, nemes vagy polgár urai pedig vérbeli széki parasztlegényekké vagy férfiakká váljanak. Hogyan tűnjék el a városi milió, és hogyan jelenjék meg a paraszti? Hogyan udvaroljon a férfi széki módra, és a csalfa menyecske hogyan tegye ugyanazt, amit a világ minden csalfa teremtése megtesz, de széki viszonylatok között? Megváltozott a nevük, a szokásuk, a természetük, a beszédük: lettek belőlük népi meshősök. Csak persze nem egyenlő szinten: a sokat meséltek kikorrigálódtak, s már nemcsak az történt velük, hogy régi színeik eltűntek, hanem új tartalommal töltődtek fel, vérbő széki realitással gazdagodtak.

Miért kellett Kali néninek ezekhez az újításokhoz folyamodnia? Alkotói gondból. A hallgatóság igényelte a régi repertoár kibővítését. Ez már tudatosság és alkotói művesség

Százhusz „igaz történet”

Ha az előbbit még csak szerény próbálkozásnak, azt a százhusz „igaz történetet”, amely repertoárja igen komoly hányadát jelenti, nagyon is fontos, közvetlen előzménynek tekinthetjük. Ez igaz történetek jó részében ugyanis Kali néni nem öröklött szüzséket mond tovább. Szép, kikerekített történeteiben a falu jelenik meg ügyes-bajos dolgaival, nevetető visszásságaival: furfangosak, kapzsiak, fősvények, bugyuták, önzők, maguknak élők, olykor maró satírával, máskor keserű humorral. De a múltbeli paraszti élet eltorzító vonásai is leplezetlenül kerülnek itt terítékre: menhelyes gyermekek sorsa a széki családoknál a negyvenes években; az ifjú férj „szellemidézésre” megy, hogy felesége szellemét megkérdeje: ki vette a ruhát, ő vagy az anyja. De a szegény asszonyok szívszorító mosolya sem idegen számára: akik a fonóban abbéli gondjaikat mesélik el, hogy a víz feltéve, és már késő estig fő, még sincs neve az ételnek, mert az asszony nem tudja, mit főzön bele. A legtöbbször a témája mégis az érdekből való házasság minden érzelmet megnyomorító és elpusztító históriája volt. S megindító történetek soha be nem teljesülő szerelmekről vagy tilosban járó szerelmesekről. (Amikor ezekből néhányat közzétettem különböző folyóiratokban, a faluban nagy felzúdulás lett, hogy Kali néni „kibeszélte” a falut; noha ezek a múlt vagy közelmúlt históriái voltak.)

Van-e és mennyi a közük ez „igaz történeteknek” a műhöz, amelyről most beszélünk? Több, mint első látásra gondolnók. Az igaz történetek, amelyeket szóban mondott el, és mindaz, amit itt leírt, azonos élményforrásból táplálkoznak. S ami ennél is fontosabb, egyikben sem öröklődött szüzsét dolgoz fel, hanem a valóságot saját alkotói felfogásában ábrázolja.

Másik közös vonásuk, hogy mindkettőben ugyanaz a lelki igény munkál. Nem sorskérdésekről szól, mint a tündérmese, s nem is áttételes, jelképerejű bölcsességet sugall, mint a tréfás mese. A hétköznapokat adja, a mindennapok valóságát. Ismert asszonyok és férfiak vonulnak fel ezekben, erényeikkel és hibáikkal. Így nem is az már bennük az érdekes, hogy általánosító erejű mondanivalót hordoznak, hanem talán éppen az, hogy nem hordoznak

ilyet: csak az életet hozzák vérbően; gyakran nem is azért születtek, mert általánosítható tulajdonságokat, hanem éppen azért, mert rendhagyó, a szabályostól eltérő magatartásformákat fejeznek ki, vagy pedig olyan — a közösségben meglevő, de illendőségből titkolt — indulatokról, szenvedélyekről szólnak, amelyeket azért hallgat szívesen az ember, mert legalább így élheti ki a konvenció által „megtiltott” érzéseit. A realitás, a mindennapok, a közelmúlt kel itt életre, olyan élettelen és le nem tisztultan, hogy szinte-szinte élő jelennek számít.

Ha feltesszük a kérdést, hogy ez vajon Kali néni „találmánya”-e, vagy pedig olyan műfaj, amelyről szólottunk ugyan, de nem eleget, akkor talán a népi elbeszélés lényegéről szólunk. Ez a „műfaj” volt, van és lesz. Mindenkori igényt fejezett ki, ám mi, folkloristák alig éreztünk rá. A Kali néni érdeme az, hogy e műfajt *rangosan* műveli. Mert nemcsak azáltal tud ilyet mesélni, hogy benne él a faluban, ezer hajszálgökörrrel tapad hozzá, hanem mert fölébe kerekedett, s ez már a tehetség jele. Kali néninek érzékeny szeme van arra, hogy meglássa a falu ellentmondásait és paradoxonjait. Ez teszi értékessé igaz történeteit, és ez teszi érdekessé e művét is.

A mű életrajzi adatai

Ahhoz, hogy e mű igazi értékeit, alkotójának lehetőségeit, de nehézségeit, korlátait is lemérjük, szólnunk kell életrajzi adatairól: születéséről éppen úgy, mint további sorsáról, egész a befejezésig.

Amikor Kali néni 1960 decemberében a kolozsvári Folklór Intézetbe immár utoljára feljött, s kijelentette: „Most már mindent bémondtam” — felvetődött a gondolat, hogy elmondja élete történetét is. A folklórkutatásban ez is bevett szokás. Fedics is elmondta élete történetét, Jagamas János pedig a kiváló énekessel, a magyarói Kocsis Barabás Büszkével szintén elmondatta életrajzát. Ám erre akkor mégsem került sor. Tiszta véletlennek mondható tehát, hogy Kali néni írásba fogott. Ha akkor „bémondja”, vajon nekifogott volna-e írni? És vajon felfedezi-e másképp azt a belső kényszert, amely hajtotta, hogy ne csak bémondja, de *leírja* élményeit?

Nehéz most már ezt pontosan megtudni, talán maga se tudja. Így született meg mostani munkájának első változataként kb. harminc oldalnyi füzet, melyben Kali néni mindössze a gyermekkorát írta meg s a leánykorát, nagyon vázlatosan.* Abba is hagyta, érezte, hogy nem megy, hogy hamis, hogy valami gátolja. Nem tudta folytatni, mivel csak titokban, lopva írhatta, a férje elől bujkálva. Más, mélyebb gátló körülmény is volt azonban, amelyet Kali néni akkor talán meg sem érthetett: az, hogy míg férje él, nem tud őszintén, leplezetlenül írni az életéről, márpedig életében a legfőbb szerepet éppen a férje játszotta, aki tizenkilenc éves korától — több mint ötvenöt éven keresztül — gyötörte Kali nénit, s tegyük hozzá, gyötörtetett ő is Kali néni által. Márpedig az ilyen természetű önéletírást csak őszintén lehet megírni. Hiszen e műnek az őszinteség a legnagyobb értéke.

Ám ennek feltételei csak a férj halála után adódtak.

Már 1973-at írtunk. Mindegy most már, milyen mellékkörülmények folytán vetődött fel a gondolat: miért is hagyta akkor abba? Nem kellene folytatnia? Első pillanatban kelleetlenül szabódott: hiszen már nem is emlékszik a több mint tíz évvel azelőtt írott anyagra. S különben is az kutyafuttában, sebtében íródott.

Ki tudhatná, hogyan született meg benne mégis hirtelen a gondolat, hogy megírja életrajzi *regényét*, kezdetől a végéig. Ez már nem ötlet volt: belső kényszer, amely végre meg is találta az önkifejezés legjobb feltételeit. És írni kezdett. Annyira előlről újra, hogy művének mintegy címként (vagy az egész eszmeiségnek kifejezése gyanánt) mottót írt fel a vadonatúj füzetbe:

„Kiszáradt az én örömem zöld fája,
Hetvenöt év fészket rakott reája.”

Így született meg a mű alapgondolata, szerzői koncepciója. A munkán végig érződik a tudatosság. Kali néni pontosan meghatározott elgondolás szerint válogatja ki élete eseményeiből a megírni valókat. Tudja, mit akar

* Az ebből való részek a kötetben antikva szedéssel, beütve.

mondani, ennek köszönheti írásának legszebb erényeit: elmélyült elemzéseit önmagáról és arról a közösségről, amelyben felnőtt s amelyből kinőtt.

Így még abban az évben őszig megszületett mintegy száz oldalnyi szöveg, amelyet ideadott, s amelyet legépelettem. Ez az ő akkori elképzelése szerint az egészet tartalmazta. Hiszen megvolt a befejezése is, az, ami itten is megvan. Ebből közöltem válogatást a Korunkban és a Valóságban.*

Nem lehet tudni, mi adott neki újabb ösztönzést ahhoz, hogy megint elővegye füzetét, és „hózzáragasszon” a már megírottakhoz. Az, hogy nagy sikere lett, kapott leveleket ismeretlenektől az országból, sőt még külföldről is? Vagy hiányérzete sarkallta? Az írás láza vett erőt rajta? Mindez együttesen, és a mű tanúsága szerint egy ezeknél is fontosabb tényező: úgy érezte, még van mondani-valója. Érdekes módon ebben a harmadik szakaszban születtem meg a legtudatosabb ábrázolási módot tükröző részletek. Míg a második fázisban a teljes spontaneitás és ösztönösség (amely azonban nem zárja ki az írói intuíciónak jelenlétét) a legszebb lapokra ihlette, e harmadik szakaszban írottakra már az a tudatos (írói) szándék nyomja rá bélyegét, amely tudja, mit akar, és azt a leghívebben, legteljesebben akarja nyújtani. Ebben a szakaszban írta a „pótlásokat”, gyermek- és fiatalkorának élményeit.** S míg a második szakaszban mindenütt ő volt az egyetlen szereplő, s a legmélyebb indulatok törtek fel benne, ebben a szakaszban már szinte harmadik személyben mondja el, amit például cselédsége idején látott és tapasztalt: tud a háttérben maradni és más sorsokat híven ábrázolni, hogy teljes legyen az a monumentális freskó (mert végül is az lett a mű), amelyet a népi valóságról nyújt. Már ahogyan egy parasztasszony azt látja és azt érzi.

E mű tehát, hangsúlyozzuk: egy asszony írása. Csak asszony tudja ilyen érzékletesen bemutatni az asszonyi kiszolgáltatottságot, amelyet a falu szellemi elmaradottsága, konzervativizmusa csak hangsúlyoz. Ez az írás azonban nem a széki jelen, hanem a széki múlt.

* A kötetben kurzív szedéssel jelölve.

** A kötetben antikva szedéssel.

Az alkotás műhelytitkaiból

Ahhoz, hogy Kali néni művét kellőképpen értékeljük s megítélhessük, a népi és irodalmi epika sajátosságait egyaránt szemmel tartva, feltétlenül az előbbi természetéből kell kiindulnunk. A népi epika lehetőségeinek számbavételekor ítélni meg, hogy szerzőnk eljutott-e ennek a legkiérleltebb változatához, s aztán foglalkozhatunk azzal, hogy mennyiben haladta azt meg. Kali néni művében a népi epika tökéletes megvalósításaként a vérbő, élményszerű elbeszélést éppen úgy említhetjük, mint azt a tökéletes strukturáltságot, amelyet e mű külön-külön elbeszélései felmutatnak: a lekerekített, zárt formákat. Ám különös módon éppen ezek az erények válhatnak valamiképpen korláttá: az élményszerű elbeszélésekben a beleérző mély ösztönösség, sőt művészi intuíció nem párosul azzal a tudatossággal, amely az írói művekben oly fontos tényező. A tökéletes strukturáltság, a zárt, mindig lekerekített formák pedig, amelyek a népi kisepikát meghatározzák, korlátjává válnak egy nagyobb és bonyolultabb kompozíciós szerkezetnek. Kérdés azonban, hogy mindez korlát-e vagy sajátosság. Ezek a kérdések különös élességgel vetődnek fel a mű kapcsán, amelyben a népi alkotás legjobb eredményei már írói tendenciával vegyülnek.

Élmény és beleélő készség

Az első elbeszélések abból származtak, hogy az ember szorongását és iszonyatát fejezte ki az őt körülvevő rémségekkel szemben. A népi alkotások, így a mese eredetét is ma már a legtöbb etnológus (pl. J. E. Lips) azzal a „lelket könnyítő” mély belső indítékkal magyarázza, amely a démonokkal szembeni félelmet, iszonyatot már a kimondással együtt fel is oldja. Meletyinszkij szovjet tudós szerint az első elbeszélések témái — a sárkánnyal való találkozások — „hiedelem”-élménytörténetek voltak. S ha az őseMBER élményei fantasztikummal telítettek voltak, ezek a maguk idejében a kornak s az akkori embernek a lelki „realitását”, a valósággal való „találkozását” fejezték ki. Hovatovább azonban az irrealitás visszahúzódik, a realitás mind nagyobb teret hódít: a mese ezért

válík napjainkban már mindinkább reális történetté, sőt novellává.

E röviden ismertetett „előzmények” után térjünk rá végre arra az epikus erényre, amely a szóbeliségben mindig megvolt és megvan — persze művelőitől függően művészi vagy kevésbé művészi megvalósulásban —, hogy ti. bármilyen egyszerű köznapi dolgot, relációt vagy tájékoztatást olyan élményszerűen ad elő, amire a városi ember, akinek a gondolkozásában, egész szellemi alkatában az absztrahálás a döntő, képtelen. Erre a legékesebb bizonyítékok talán a múlt századokból való levéltári adatok, az egyszerű emberek tanúvallomásai: a valóság vérbően lüktet ezekben. Ugyanez a vérbő érzékletesség ragad meg Bornemisza Péter „ördögi kísértéseiben” vagy a kódexirodalom középkori látomásaiban. Mindezt a szóbeliség művészete termelte ki az évezredek során.

Ragadjunk ki bárhonnan néhány részletet e megelevenítő erejű érzékletesség illusztrálására. Ha példában olyan sajátos élményt idézek, amely éppen rendhagyó voltával, szokatlanságával tűnik ki, ezt azért teszem, mert a népi epika lehetőségét, hagyományos életszerűségét ezáltal vélem leginkább lemérhetőnek. Így hát Kali néni két különböző szerelmi élményét idézem. Az elsőben a nászéjszaka kínos eseményei elevenednek meg, amely egész házasesetére rányomta bélyegét.

„Na most mi legyen? Most jött a legnehezebb, hogy vetkőzzek, s jaj, jaj, még másféle is, s szégyenlés. Mi legyen? Hát a vőlegényt lehet megverte a sok istenáldja az üvegből, én kimegyek a pitvarba, és ott a sötétbe levetkőzöm, szépen a karomra szedem ruháim, s most ingbendelybe várnám, jöjjön ki utánam. Nem jön. Én fázom, hideg volt künt levetközve. Nagy szégyellve benyitok, hát ott bóbiskol, gyökönt az ágy szélén. Na, örvendek én, háha elmúlik a harc. Elótom a lámpát, s valahogy lassan elkucorgálok, s el is alszom. Örvendek, hogy alszik, mindjárt kipillan a szemem: »Na keljek én hamar, mert olyan minden, mint egy csatatér, ott a sok mosatlan; gyűjtsak tüzet; tegyek mosogatóvizet. Szedjek itt rendbe, mert csak énám vár itt minden dolog ...«

Csúszok, mint egy félős macska, ne vegyen észre. Supp! Leesek. De nagyon tűröm, hallgatok. Akarok fel-

állni, nem tudok. Akarok lépni, nem tudok. Fogózkodva a bútorokhoz, térdem... Nem tudok. Áldott jó Isten! Megijedek szörnyen: mi lesz velem? Hát milyen szépen sikerült a lefekvésem, milyen szép csendbe volt az a kis alvás, s én ettől is megnyomorodtam. Mi lesz velem, ha nem tudom kivonni magam a nagy feladattól?!

Sírva csúszkállok, félek, ne ébredjen meg. Na oszt félóra elteltivel kezdek lábra állni, de sántikálva, de félek, hogy jó valaki: s mit mond, vagy mit gondol?”

Másik példánkban asszonyi felsülését írja meg ugyanilyen beleélő készséggel: férje elment éjszakára, ő ágyába várná az ott lakó gépészt. E részletben nemcsak az érzéketlenség a dicsérendő, hanem az őszinteség és a finom önironia is.

„Szép holdvilágos éj van, a szobánk is négy nagy ablakkal világos. Lefeküdt, de tudta, hogy az emberem nincs itthon. Én nyugtalan vagyok, világért nem tudnék aludni, figyelem, s hallom, mélyebben szuszog, alszik. Hej, de aggodok. Nem voltam csúnya, negyven-negyvenegy éves, egészséges, piros arcom volt. Még várok és remélek: szép fehér pendelyt vettem magamra, s közben a gyerek szólít, hogy kell pisilni. Na, én feltűnő zajjal leveszem, s beszélek hozzá: — Nem vagy, drága, szomjas? — De igen. — Én lobogva megyek a szép holdvilágos szobába a kancsót elvenni, csak úgy repül utánam a szép fehér pendely. Ott közel az úr ágya, de semmi jel sincs, mintha senki nem volna ott. Úgy addig, hogy le kellett feküdjem, de alvás nincs. Há mi legyen?... Csend van, egyszer zizeg a szalmaszál, le az ágyból, kezdem én a takarómat hajtogatni, vegye észre, hogy nem alszom, s szólhasson. Hallom, veszi fel a cipőjét, hallom, megy az ajtóhoz, megy ki. Na, én még remélek, s gondolom, hogy lenne jobb: kissé kéressek magam, vagy öleljem gyorsan magamhoz? Hát uramfia, jön be, s megy szép csendesen az ágyához, le a cipőt, s lefeküdt.”

Mutassunk rá még stílusának plaszticitására, mely ugyanabból az élményforrásból táplálkozik: ugyanabból a beleélő készségből.

„Zörgessen más ajtón” — mondja Kali néni apja, amikor az özvegyember feleségül akarja kérni a lányát. Az

özvegy viszont így fogadkozik: „Én keresztül se lépek előtted soha.” Kali néni viszont azt, hogy a gépésznek rég nem volt nővel viszonya, így fejezi ki: „... már régtől nem volt összebújva nővel.” Általában a szerelmet huncutkodásnak, összebúvásnak nevezi. Azt, hogy újdonsült férje berúgott, így mondja: „Megverte a sok istenáldja az üveg-ből”, azt pedig, hogy a szerelem elszállt, így: „A szerelem a hetedik határba illant...” megdöbbenését pedig: „Jaj, reám szakadt az ég egy darab istennel”; amikor nehéz helyzetét akarja kifejezni, azt mondja: „Nekem elől tűz, hátul víz. Melyikbe füljek belé?”

Kali néni stílusfordulatairól, magával sodró elbeszélő modorról mélyebb és átfogóbb elemzés nélkül is, az első benyomás döbbenetes hatására megállapíthatjuk, hogy a népi közkincs írói továbbfejlesztésével van dolgunk. Stílusának, nyelvének plaszticitása a közösségi kincs magas szintű egyedi jelentkezése. S mivel a nép legjobb alkotóiban megvan az a készség, hogy mindent közvetlenül éljenek át, sőt újraéljenek régmúlt emlékeket, Kali néni a múltat így varázsolja át élettől lüktető jelenné.

Változatok egybevetése — tanulságokkal

Említettem volt a bevezető sorokban, hogy e mű egyetlenként készült. Ez egyetlen megírás körülményeknek azt köszönhetjük, hogy Kali néni alkotási módjának néhány titkát kileshetjük. Ezt egy szép, szuggesztív példán mérhetjük le. Azt, hogy néhányhetes korában tűzvész ütött ki a faluban, és a családi legenda szerint őt, a pólyást a temetőben hogyan gurította egy koca, kétszer is elmondja. Az első változatban a leírás mindjárt a bevezető sorok után kezdődik.

Ugyanezt újból elmondja a „harmadik írói menetben” — ha így nevezhetjük —, 1974-ben a „pótlásokban”, amikor is saját kezdeményezésből, már nem bátorításra írta meg mindazt, amit még fontosnak tartott. Ebben a változatban már úgy dolgozza fel az eseményt, mint ami jelkép értékű jelentést hordoz: az ő élete a rendkívüliség és a veszélyek jegyében folyt le később is, meglátszott ez már születésénél. Ebben a változatban már sokkal részletesebben foglalkozik mindennel. Figyeljük meg: apját az első változatban csak alig említi. Itt részletesen kidol-

gozza reakcióját az eseményekre; a tüzesettel kapcsolatos gazdasági, társadalmi tényezőkre is kitér. Nem vitás, itt már „belejött” az írásba, és mindent olyan részletező aprólékossággal jelenít meg, mint a népi alkotó, aki közösége ilyen irányú igényét megérezve, menet közben „átprofilozza” magát, és új elbeszélő módot alkalmaz. Kali néni már mint író is él azzal a lehetőséggel, amivel mint mesemondó mindig is élt. Boccaccio-átdolgozásai bizonyítják: egyes darabok, ha nem mesélte őket, vázlatosak maradtak, a többet meséltek viszont megkapták mindazt a részletező, pontos és izgalmas „realitást”, ami a népi alkotó epikai készségét dicséri.

Mivel Kali néni ezt is pótlásnak szánta, ezt a második változatot ugyancsak beleolvastottam az önéletrajzba. (A népi alkotásban a visszatérés, megismétlés ismert stilisztikai eljárás.)

És most lássuk ezek után az összehasonlítható részeket.

a) részlet:

Egyhónapos pólyás voltam, nagy tűzvész tört ki a községben. Édesanyám még gyöngéledő volt, nehéz szülés után.

Mikor háromhetes kisbaba voltam, nagy tűzvész ütött ki a mi utcánkban. Édesanyám nagybeteg volt a nehéz szülés után, nem tudott semmit menteni, s a közeledő tűzért való nagy ijedsége még jobban tönkretette. Nagy vérvesztesége volt.

b) részlet:

A tűzvész közeledett házunk felé. Édesanyám féltibe elájult, s mások amit mentettek. De mindenkinek előkerült a maga baja. Közel volt hozzánk a temető. Temető aljába egy nagy rét. Oda osztán nagy összevisszaságba sok mindenkinek sok mindene csomóra, halomra hányva: hátha még maradt bár belőle valami.

A nagy tűzkor édesanyámat kivonszolták a házból, mint egy félhalottat, s nagy rémületükben nem jutott az eszükbe, hát a kisbaba hol van. Mindenki mentett, amit tudott, ki a nagy rétre. A temető mellett nagy összevisszaságban ládák, ruhás és gabonásládák, majd kiválasztja ki-ki a magáét.

e) részlet:

Egyszer látják: egy nagy koca az orrával mind hengerget valamit. Megnézték, mi az. Hát egy pici pólyás baba. Amely én voltam. Valaki felkap, s bele tett egy oda kihurcolt hordóba, s szaladtak tovább menteni, mert a tűz nagyon közeledett. Egyszer látják: az a nagy koca eldúti a hordót, s csak maga, elejibe vesz s csak hengerget... De biztosan megmentettek, mert még ma is megvagyok... Azután is sokan mondták nekem: — Mi az, Kali, nem evett meg a koca?

Ott a sok limlom között egy nagy koca valami összegöngyölt rongycsomót tuszkál, hengerget az orrával. Odahajolnak, megnézik, hát a rongycsomagocskának van kis feje, arcocskája. Akkor látták, hogy egy élő kisbaba. Fölveszik, volt ott egy nagy kád, s abba beleeresztették, ott tán már békét hagy neki az a fene nagy disznó. Kis idő múlva látják, a koca gurítja a kádat, s megint a rongycsomag az orra elejibe van. Csak itt vagyok most is, de ezt sokáig emlegették kacagva.

d) részlet:

Édesapám Bonchidán eladta a két ökrét, s jött haza. Mikor kiért a hegytetőre, tisztán be lehetett látni a községbe: látta, hogy ég a háza. Eszméletlenül esett össze, mert a ház is, de édesanyám is eszébe jutott, hogy vajon ki tudott-e menni, mert beteg volt. Eszméletét veszté, s mire magához tért, a két ökör árát kilopták a zsebéből. Na osztán, ez igazi csapás! A tűz százhatvan házat emésztett fel, minden melléképületekkel együtt.

Édesapám akkor Bonchidán volt sok más széki néppel, két ökrét hajtotta eladni, ott nagy országos vásár szokott lenni. Ott van vonatjárás, Bonchida nyolc kilométerre van Széktől, de nagy hegyeket kell megmászni. Azért a széki nép több mint fele átmászkal a nagy hegyen, s nagy vásárokat bonyolít le, mert e nagy országos vásárra sokfelől jönnek vonaton. Mi székiek cseresznyési vásárnak mondjuk máig is. Édesapám ezen a vásáron volt, eladta az ökreit, s örül, hogy jól eladta, szépen kihizlalta, s jó árát kapott. A pénzből akart venni egy kisebbet, s többire vesz ruházatot, kosztpénzre kell, mert nagy volt a család,

hat gyermek. Örült a szerencsésének, de jól mondják, nyugtával dicsird a napot. Úgy dél tájt nagy ordítást, üvöltést hallanak a vásári tömegben, kiabálják: — Tűz van Széken! Székiek, szaladni haza, mert nagy tűzvész van!

E rövid bevezető keretében nincs módunk e szövegek párhuzamos egybevetésének sok érdekes stilisztikai, de talán alkotáslélektani tanulságaira is rámutatni. Megfigyelhető azonban, hogy a két változat *a*, *b*, *c* pontjai majdnem ugyanazt tartalmazzák, és meglepően kikerült szövegek. Ezeket a mesemondó többször is elmondhatta mint élete izgalmas mozzanatát. A *d* részlet párhuzamos egybevetése azonban azt bizonyítja, hogy a második változatot etnográfiai és szociográfiai adalékokkal bővítette ki, amelyeket még nem mondott el soha, először itt írt le, írói tudatosságából. Ezt már a jövőendő olvasónak szánta.

Szóbeliség és kispika

Az élmények elbeszélése ősi emberi igény és egyben gyakorlat. Ez pedig nem akárhogyan, hanem mindig szüzsészerűen valósul meg. Meletyinszkij mutat rá arra, hogy a szüzsé ősi kategória, még nem esztétikai szinten.

A népi epikában kialakult alkotási technika szerint a tehetséges népi elbeszélés bármilyen relációt, információt szüzsészerűen ad elő. Kali néni is külön-külön elbeszélésben, történetben mondja el gyermekkorának vagy leány- és asszonykorának emlékeit. A tűzvész leírása a szépen megformált kompozíció remek példája. A kendermosás történetét például hangulatilag is kitűnően előkészíti. Az előzményekben érzékelteti férje durvaságát a tóra való indulás előtt, s az anyós otltéte okozta rossz közérzetét is. Itt nem is annyira külső, mint inkább belső történetet figyelhetünk meg: hogyan alakul ki benne az a biztos tudat, hogy élete reménytelenül szerencsétlen: a kép, amely a történetet lezárja — találkozása a danáló cigányasszonnyal — szerencsétlenségének valóságos jelképévé nő.

A zárt, lekerékített, tökéletessé fejlesztett strukturáltság a népi epika kitűnő erényét jelenti, ám egyszersmind korlátjává válhatik egy nagyobb kompozíciós rendszernek. De nyilván nemcsak ez akadályozza meg a népi alkotót abban, hogy olyan nagyobb és bonyolultabb felépítésű epikát is létrehozzon, mint amelyet a magas irodalomban ismerünk (akár egy nagyobb elbeszélés, novella keretében is), hanem a népi próza terjesztésének, művelésének, alakulásának természete is, vagyis a szóbeliség: a népi elbeszélő mindent úgy ad elő, hogy az továbbmesélhető legyen.

Ám ne feledjük el: e „törvény” megszegésére már törtétek figyelemreméltó kísérletek a nagy népi elbeszélők részéről. Legutóbbi gyűjtéseink azt bizonyítják, hogy legjobb mesemondóink tudatosan hoznak létre bonyolultabb szerkezeteket. A több órás mesék, amelyeket nem is egy mesemondótól gyűjtöttünk, mind ennek a törekvésnek a többé-kevésbé jól sikerült eredményei.

Kali néni alkotási technikájától sem idegen a nagyobb ciklusos kompozíció, amelyben az egyes komponensek — nevezzük mikrostrukturáknak — egy-egy nagyobb makrostrukturát képezhetnek.

De ez a kérdés megérdemli a külön elemzést.

Az asszociáció mint konstrukciós elv

Láttuk, hogy az egyes emlékek külön-külön élnek kerek strukturáltságban. Ezek az élmények gyakran esetlegesen ragadnak össze egy belső, ösztönös asszociatív készség szerint. Így igen különböző tartalmú élmények kerülnek egymás mellé. Kali néni például egymás után mond el három olyan esetet, amelynek semmi köze nincs egymáshoz: térben és időben, hangulatban, mondandóban különböző élmények. Azonban mégis van bennük valami közös: a népi életben fontos szerepet játszó ugyanazon személy váltotta ki mindhárom élmény felmerülését a mélyből s nyilván egymás mellé ragasztását is. Háromszor találkozott Kali néni a fináncsal. Az emlékek asszociálódnak, mert a finánc megjelenése mindig olyan szorongást jelent, ami miatt a különböző időben átélt emlékek egymás mellé kerülnek. „Kétszer vitt haza apám a

szolgálatból” — így vezeti be két emlékét is. A kétszeri hazavítésnek különböző okai voltak, s különböző időben is történtek, következményei is mások és mások voltak. A két emlék azért kerül mégis egymás mellé, mert mindkettő életének rendkívüli eseménye.

Ugyanúgy, mikor például arról a rendkívüli dologról beszél, amit csak a háborús idők hoztak felszínre, a „kötésről”, hogy ti. a háborúba (katonaságba) menő legény „kötést” tesz a lánnyal arra nézve, hogy őt megvárja, illetve a lányt a legény elveszi. Ha valamelyik fél nem tartja be a megállapodást, valamilyen „kártérítés”-félét fizet a másik félnek. Kali néni számára ez a kötés nem egyszerű szociográfiai közlés, hanem egész fiatalkorának súlyos élménye: majdnem itt dőlt el a sorsa, egy legény akart vele kötetést tenni. Így tudta meg, mi ez. És mindjárt utána leírja, még milyen más kötetést tud a faluból.

S hogy e kétféle kötés különbözőségeit, finom árnyalatait megírja, ebbe az asszociáció éppen úgy belejátszik, mint az a már írói ösztönösség, hogy a kettő közötti hasonlóságot is meg a különbséget is elmondja. Ilyen eljárásra Kali néninél több szép és sikerült példa is van, és ezeket már egy magasabb rendű írói kompozíciós kísérletnek tekinthetjük. Így például néhány szépen megrajzolt külön emlékében egymás után több olyan példát hoz fel a leány megesettségére, amelyekben a közös alaptény mellett a különböző viszonyulásokra és tendenciákra figyelhetünk fel. Ezekben a finom árnyalatnyi összefüggésekben (Kali néni remeklései) a népi életet rajzolja meg. Ez adja meg művének azt a ritka szociográfiai értéket, amelyről majd külön fogunk szólni. Szerzőnk ugyanis itt már írói alapállásból méri le azt, hogy az emlékek közül melyeknek van és lehet fontosságuk azok számára, akik ezt majd olvassák (vagyis nem az ő közössége, hanem egy idegen, más kultúrán, más társadalmi viszonyok közt felnőtt közösség számára), és kiváló érzékkel tudja felhozni a látszólag hasonló eseményekben a különbözőségeket, a népi élet variációs lehetőségeit. Így például ha a megesettség olykor a magzatelhajtással jár, ez nem a meg-

esett leányra, hanem arra hull vissza, aki a titkot elárulta. A szenzációs, különleges motívum keresése írói érzékre vall. Máskor a megesettség arra szolgál, hogy a lány elvétesse magát a legénnyel. Aztán pikáns, némi humorral tállalt históriát mond el a bugyuta lány megesettségéről, akinek se nem asszony, se nem lány állapota a faluban közderültséget okozott. Íme a megesettségnek még hangulatilag is más és más esetei kerültek egymás mellé. Ez a jelenség aláhúzza a népi alkotás ama módszerét, amelyről szoltam, hogy kikerekített történeteket sorakoztat egymás mellé, amelyek éppen úgy kerülhetnének más emlék szomszédságába, akár a mesemotívumok, így azonban együtt egy nagy freskót, a falu szociográfiai panorámáját alkotják.

Kísérlet nagyobb ciklus létrehozására

Kali néni műveiben nemcsak ilyen ösztönös kompozíciós törekvést figyelhetünk meg, hanem egy már-már írói tudatosságot feltételező ciklusosságra való szándékot is. Az ilyen folytonosságot mutató részekben az egyes mozzanatok beveződnek ugyan, de a következőkben ott folytatja, ahol abbahagyta az előbbieken. Tehát egy olyan nagyobb, időben folyamatos kompozíciót teremt, amelyben a sorrendben következő elbeszélések egymáshoz úgy viszonyulnak, hogy egyik előzménye a másiknak, illetve a másik az előbbiből folyik, teremtődik meg. Az ilyen ciklusosság elég ritka kísérlet, s nem véletlenül a legmélyebb és legmaradandóbb élmények kapcsán próbálkozik meg vele, illetve sikerül neki létrehozni.

Az egyik ilyen nagyobb élménysorozatból összeállított ciklus férjhezmenésének története a nászéjszakával bezárólag. Azzal kezdődik, hogyan látta meg először későbbi férjét, amikor véletlenül Felszegrre ment lámpaüvegért, s folytatódik azokkal a kísérletekkel, amelyeket részben a férfi, részben ő (szülei s környezete ellenére) tett, hogy egymáséi legyenek. Itt egy felfejlődött cselekménysorozat van: az ismerkedést követi az első látogatás, majd a kikérés, majd a falu, ismerősök, rokonok meghiúsító kísérletei, majd a lakodalom és végül a mindent megpecsételő nászéjszaka, amely a borzalmas végét jelenti mind-

azoknak az álmoknak, amelyekhez oly sok reményt fűzött, hogy tudniillik a férfi nagy házában boldog lehet.

Mindezt ő maga egy szuszra mondja el, s érdekes módon ide nem ékel be olyan emlékeket, amelyek megszoktanák vagy megtörnék a szépen felfejlődő eseménysorozatot.

Vajon ha fiatalabb korában buzdítják az írásra, s ha képes lenne a már leírt emlékeket, amelyek valamilyen belső kényszerből kíváncsítottak ki, önmaga megszerkeszteni, elrendezni, képes lenne-e Kali néni egy átfogóbb, szélesebb sodrású népi epikát is megteremteni? Nem lehet tudni. Mostani írásai tanúsága szerint Kali néni nem népi író, hanem egy kivételes tehetségű mesemondó, aki művét a népi szerkesztés tökélyé fejlesztett technikájával írta meg: ez a technika pedig nem jut el ahhoz a szélesebb epikussághoz, amelyhez csak az írásbeliségen belül lehet eljutni.

Valóság és fikció

Kali néni két ízben is megírja — és mind a kétszer hibásan —, hogy rája „azért megy a világ szája”, mivel a születése napja egybeesett a bemérés napjával, amikor is a juhok és bárányok az elválasztás miatt „bőgnék” egymás után.

A második variánsban ezt ráérősen, külön kerek elbeszélésben mondja el, s nem is a születése kapcsán, hanem írása befejezéseként, mintegy összefoglalva ezzel életének sok keserűségét.

Ugyanaz a tény a harmadik variánsban:

„Életem kezdetét előbbi feljegyzéseimben leírtam, hogy még nem jöttem napvilágra, s a babonás román szülésznő megjósolta édesanyámnak, hogy: »Vigyázz, Kati, tartsd vissza a szülést bár ma, míg a juhok így bőgnék a báránykáik után, mert úgy megy majd a világ szája a leendő gyermekedre, mint ma ez a sok-sok bőgés, hogy bőg a sok juh és bárány egymás után.« S ebbe biza beléestem, mert meg kellett szülessek 1899. év június 4-ikére. S ezek után jöttek az élet csapdosó viharai énrám.”

Itt most nem arra a szinte kínos mentegetőzésre akarom felhívni a figyelmet, amely arra hivatott, hogy a

paraszti erkölcsi normáktól nem kis mértékben elütő életformáját próbálja mentegetni, szépítgetni, hanem arra, hogy a valóság tényei hogyan „minősülnek” át fikcióvá. Szerzőnk jelképpé növeszt egy valójában hamis életrajzi adatot: a juhok „bögése” és a születésnapja közötti összefüggés ugyanis fikció. Mert ha igaz az, hogy valóban június 4-én született, az is biztos, hogy az a bizonyos „bemérés”, összemérés hagyományosan Szent György napja utáni napon, április 26-án volt időtlen idők óta. A nyers valóságtényeknek írói világképbe való beilleszkedése elképzelhetetlen a fikció nélkül!

A népi valóság freskója — asszonyszemmel

Nem túlzás-e azt állítanunk, hogy e mű, amely külön-külön elbeszélésekből áll, a népi valóság freskója? Összeállnak-e, összeállhatnak-e ezek a mozaikok egy hatalmas társadalmi képpé? Hogyan jön létre végül az összkép? Mennyiben írói tudatosság eredménye? Mennyiben ösztönös írói intuíció? És mennyiben az egyén és a közösség összeforrottságának az eredménye?

Valójában e mű azért áll össze, mintegy magától, mintegy varázsűtésre társadalmi képpé, mert Kali néni sorsa azonos a széki asszony sorsával, s mindaz, ami őt személyesen nyomasztja — az egészen személyes élményeket természetesen levonva —, érvényes a múltbéli széki asszony sorsára is. Mindezekon felül pedig szerzőnknek adottsága van arra, hogy művét rangossá, szociográfiai jellegűvé tegye.

Szociográfiai készségének előzményei

Kali néni páratlan szociográfiai és etnográfiai intuícióját, amelyet bármelyik tudós megirigyelhetne a szakmában, több évtizedes együttműködésünk során mint „adatközlő” szerezte. Igazi néprajzi „gyűjtővé” is rajtam való segíteni akarása avatta. Információit példátlan aprólékossággal és minden részletkérdésre kiterjedően közölte, azzal a belső látással, amelyet a népi valóság kutatója csak igen ritkán szerezhet meg. Utána gyakran levélben keresett fel: korrigálta, kiegészítette a velem már közölt adatokat.

1962-ben levelet kaptam Kali nénitől, amelyben figyelmeztet, hogy Széken nagy dolog történt: újra bevezették a „szekeres lakodalmat”. A menyasszony kelenygyéje átadásának ünnepélyes, szertartásos mozzanata a második világháború anyagi nehézségei miatt elmaradt, most újra felélesztették. Ez egyben a gyönyörű kelenygye fitogtatását jelenti. (Íme a gazdasági tényezők belejátszása a szokások életébe!)

Nem érdektelen részleteket közölni e levélből.

„A csipkeszegi legény, Márton Dani vette feleségül a felszegi lányt, Ajtai Sárít, mindketten egyenlő közepes gazda, hat-nyolc holdas rendes ember gyermekei voltak. ... Sári az anyjának egy leánya volt, s az anyja megtartotta az értékesebb saját kelenygyét, s meg-meg is újíttotta a párnahajakat... s férjhezadáskor azt mondta: az ő leánya megérdemel egy nagy lakodalmat, s ő már, ha a sok szép minden megvan, csak úgy adja a léányát, ha szekérral viszik, ha tusakodott, há lássák, hogy mijen szíp holmija van. Szóval Ajtainé kikövetelte, hogy az ő léányo megérdemli a szekérral való nagy lakodalmat.”

Majd a másik esetről így ír:

„A két szülő szigorúan szekérral akarta. Kocsisék mégis nagygazdák voltak, s egyetlen fiaknak nagy lakodalmat számítottak kicsi korátul, s Máté Zsuzsi, a menyasszan édesanyja is csak szekérral számíttatta, mert nagyon szíp párnohajai voltak varratva, gyönyörű sok szép mindene volt, amit kívül a szekérral raktak is... de volt is ott annyi néző, tán mindenki lakodalmast nízni volt, ott is minden rígiesen volt, s egy annyival külembezett, hogy itt a szokott pokrócok, verinkák mellett feszíttet egy szép piros sejempaplan huzat nélkül, hogy lássák, hogy mind a két fele sejem, s így már most több nagy ágyro (vetett ágy) felkerül a paplan megtoldás, ha bár nem szekérral van is.

Itt Sziken a második világháború után csak ez a két szekeres lakodalom volt... és most harminctől is megkérdeztem, ha én elfelejtettem volna, de mind így mondták, ahogy írtam...”

Példa lehetne néprajzosok számára, hogy a szokások alakulásában az anyagi, gazdasági és társadalmi tényezők

mellett hogyan kell észrevenni a „véletlent” vagy az érzelmi motivációkat, de arra is, hogy a népi életben mindig tekintetbe kell venni a rendhagyót is, és arra is példa lehetne, hogy az apró, de jellemző megfigyelésekre — huzat nélkül való selyempaplan, hogy lássék mind a két fele... stb. — milyen súlyt kell helyezni.

Ösztönösség és társadalmi tudat

Noha minden írásmű, s különösen az ilyen „nagyepika” esetében, mint itt e mű is, dicséretes erény a szerzői tudatosság — amely, miként utaltunk rá, szerzőnk művéből nem is hiányzik —, Kali néni írásainak igazi művészi erejét, szuggesztivitását azok az ösztönös, legmélyebbről feltörő érzelmi motivációk képezik, amelyek belső kényszerből törtek fel, s amelyek nem kis mértékben kényszerítették az író, hogy kétszáz oldalon át töretlen, sőt mind buzgóbb lendülettel folytassa e vallo-mást.

Mert e műnek éppen a vallomások jellege a legértékesebb, az az önkítárulkozás, ahogyan a maga sivár, érzelemszegény életét, házasságának legapróbb, legintimebb részleteit kitergeti. Sokszor olyan „bátorsággal”, ami visszariasztana, ha nem gondolnók meg, hogy önmagát lep-lezi le. Kétszeresen is: néhol tudatosan, máskor pedig anélkül, hogy ezt tudná, pusztán abból az ösztönösség-ből, amely őt vallomásra kényszeríti.

Csodáljuk őszinteségét, amikor szerelmi kudarcát le-írja a gépésszel például, vagy kalandját az orvossal, aki úgy „erőszakolta meg”, hogy ő semmilyen ellenvetést nem tett. Ez bátorság még akkor is, ha a jövő ol-vasó, de talán még mindig a faluja felé próbálja szépi-teni a dolgokat, s bizonyos kényszerítő körülményekre hivatkozik.

Vagy csodálhatjuk őszinteségét, amikor férje iránti gyűlöletének folyást enged, nem félve, hogy visszataszí-tóvá válik. Gondoljunk álmának leírására: álombeli gyer-mekét férje iránti gyűlöletből kész megfojtani... Öröm-telen szexuális kapcsolatainak leírásaiból, éppen mert mélyről jövő, belső kényszerből íródtak, sosem hiányzik az undor és a visszataszító ridegség. Amikor például el-mondja, hogy a velük egy szobában lakó imádott gépész

miatt férjét este kihívja az istállóba: „Na, gyere, igazítsd magad gyorsan, s éjjel meg ne mocsanj. — Mert mikor vettem észre, hogy nem kerülhetem ki, kell engedjek, ökölbe szorult a kezem, s boldog lettem volna, ha olyankor én kétszer-háromszor a pofájába vághattam volna...” A házassági undornak beható „szociográfiáját” láthatjuk itt, hiteles bemutatását annak, hogyan válhatik egy asszony a férji közönségesség, trivialiság, durvaság miatt frigidé. Ez az a televény, amely az örök frigid asszonyokat éppen úgy kitermeli, mint a „kicsapongó” feleségeket.

Éppen ilyen mélyről jövőek és leplezetlenül árulkodók „elszólásai” is. Mert miközben kínos gonddal azon iparkodik, hogy hiúságból még kapzsinak is feltüntesse magát, hiszen nem kényszerítésből, hanem önszántából, sőt ravaszul szerezte meg férjét, mégis arra a társadalmi kényszerre világít rá, mely őt férjének karjába kergette. Hiszen „már tizenkilenc éves” volt, s tudvalevőleg ez már vénlánynak számít Széken; aztán háború tizedelte meg a legényeket: „olcsó lett a lány s az özvegy menyecske”; másfelől pedig a spanyoljárvány miatt gazdag menyecskék is olcsókká s így megvásárolhatókká váltak.

Ezenkívül „az ember anyja kissé távol lakott. Ez is jó jel volt számomra”. „... Nagyon sokat szótt-font drága kedves édesanyám, s még otthon is maradtak hárman, nem lehetett nagyon sok kelengyét kapjunk. Így mind féltem, hogy egy kanca-picsa anyós elbeszél, leszól, s itt nem lakott vélünk anyósféle. S ezeket elgondoltam.”

Aztán az is kiderül, hogy „rossz híre” volt. Apja például, amikor az özvegyembert akarja elriasztani, ezt mondja: „Figyelj, érdeklődj, me vannak rossz hírek is a leányról, s ne azután bánd meg.” Amikor hazamegy, apja mindig nagy szigorral fogadkozik, hogy ha megtudja, hogy valamit csinált vagy hibás, akkor lelöveti... Több ízben írja le férje oktalan féltékenységét... ugyanakkor belső kényszerből nem tudja megállni, hogy ne írja meg azt az állandó vonzóerőt, amit gyakorolt még asszony korában is a legényekre. Sem azt, hogy ne beszéljen jóízűen az olyan asszonyi „összebúvásokról, huncutkodásokról”, amelyek sohasem a férjjel való összebúvások, huncutkodások.

A felismert társadalmi kényszer. Lányság és szerelem

Talán nem véletlen, hogy csakis a lányságnak vannak meg azok az érdekes etnográfiai vonatkozásai, amelyek művét még ilyen szempontból külön érdekessé teszik. Ennek is különös szociális gyökere van: a lány élete, sorsa és szerelme teljesen a közösségekben játszódik le, közösségekben, pontosan a fonóban, táncban ismerkednek, határozzák el, hogy ki kit választ páruul, sőt ezt a közösség tagjai (barátok, barátnők) tolmácsolják, bonyolítják le! Mindenki szeme láttára történik az udvarlás; a fonóból, táncból kíséri haza a lányt a legény. Márpedig ha már közösségi jellegű az egész szerelmi élet, közösségi illemtörvények szerint, akkor nyilván a hagyomány keretében és nem akárhogy megy az végbe.

De nemcsak emiatt van a lányság úgy át- meg átszöve etnográfiai vonatkozásokkal. A fiatalok élete a legszínesebb: a szülők még áldozatot is hoznak azért, hogy életüket érdekesebbé, szebbé tegyék: a tánc, a fonóbajrás, vízkeresztől hamvazószerdáig a farsang a maga szórakoztató szokásaival s a leányéletet lezáró kikérés és lakodalom mind színes és látványos szokások, amelyek a fiatalokat megilletik, de amelyek ezt az életkort annyira lezárják, hogy még a halottnak is kijárnak: annak is megülik nászát. Éppen ezért az etnográfiai kommentárok, adalékok mind erre az életkorra esnek. Kezdve azon, hogyan kezd udvarolni a legény, hogyan folynak le a polgáresték. E viszonylatban olyan izgalmas belső titkokat tudunk meg, amilyeneket csak Horváth István kitűnő néprajzi monográfiája, a *Magyarózdai toronyalja* nyújtott ebben a vonatkozásban. Aztán pontosan leírja Kali néni a kikérést, a közvetítést, ha egy házasságot meg akarnak akadályozni, ha pedig nem akadályozták meg, hogyan történik az esküvő, majd a lakodalom. Itt olykor a maga esetétől elvonatkoztatva is kibújik belőle a szociográfusi készség, amelyről az előbbieken is szóltam.

De a lány életében ez a látszólagos „könnyebbség”, színesség mindjárt áttetszővé válik, ha arra gondolunk, hogy a lány, miközben látszólag önfeledten szórakozik, játszik, egy pillanatra sem tévesztheti szem elől, hogy a szüzeség is áru, ezt el nem veszítheti: mert ha az áru „meg-

romli”, jóval áron alul kél el, esetleg el se kél. Vagy: azt olvassuk, hogy az apja azért nem engedi szívesen a gyermeklányt a bálba, nem pedig pedagógiai megokolásból, mert: „Míg nénéd férjhez nem megy, addig nem mehetsz bálba.” Ugyanezért seprúzi ki a táncház asszonya is a gyermeklányt. (Hogy ez mennyire általános és fontos népi szempontot fejez ki, jelzi az is, hogy igen sok népmesében a hős megszereti a harmadik, legkisebb királylányt, de a király azt mondja: „Az asztagot nem lehet alul megkezdeni. Egyszer menjenek férjhez a többi lányok is!”) A férjhezmenés tehát a fő cél, minden azt szolgálja. A látszólagos több szabadság, a szórakozás, bálba menés, fonóbeli játékok, farsang, minden. A közösség szervezi meg ezt is, hogy az ifjú a házasság által az utánpótlás szerepét eljátszhassa.

Kali néni semmi kétséget nem hagy az iránt, hogy a házasságban a szerelem nem szempont, az legfeljebb eszköz lehet arra, hogy a szegényebb fél, akár legény, akár leány, a módosabbat megnyerje magának. Noha Kali néni lányága két döntő, de egymással összefüggő tragikus esemény súlyos árnyékában, jegyében zajlott le — ti. a világháború s a spanyolnátha —, így sajátos helyzet alakult ki, ám általában jellemző a házasulandó fiatalok helyzetére a következő döbbenetes jellemzés: „Ebben az időben nagyon olcsó lett a lány s az özvegy menyecske. Ha hazajött egy ügyes legény, érdekből elvett egy ügyes menyecskét, kinek férje odaveszett az átkos háborúban, mert volt ház, ökör és szekér és minden gazdasági felszerelés, s így a fiatalember lehetett a maga gazdája s nem más napszámosa”

A fiatalok szerelmi — egyben társadalmi — gyakorlata s az álszent és képmutató etika közt, amely megbélyegzi a szerelmi gyakorlat természetes következményeit, nagy el-lentmondás van. Kali néni írásában mindegyre visszatérő motívum, hogy a szerelem milyen „harcba” kerül, amikor a szerelmesek magukra hagyatva a belső szobában, lehúzott lámpával vagy teljes sötétben egy éjszakát együtt töltenek, amikor nyáron a legény, hogy időt nyerjen, vasárnap ott alszik a csűrben vagy a pajta híján a lánnyal, s onnan megy munkába. Itt-ott még ironikus humor is vegyül

az elbeszélésbe. A leánynak úgy kell „védekeznie”, hogy ne bántsa meg a legényt nagyon, mert akkor megbosszulja magát. S ha enged, akkor ugyanaz a legény megszólja, hogy „kurva”, hogy könnyen „enged”, másfelől pedig az is előfordulhat, hogy így zsarolja: „Meg akarod valakinek tartani magad?” Éppen ezért nem véletlenül a leányság „korszaka” a legizgalmasabb, akármilyen rövid is, hiszen éppen csak arra szolgál, hogy előkészítse a véglegeset, az asszonyi életet. A szerző itt nemcsak a maga lányágát, de társaiét is éli és átéli. Két visszatérő motívuma van ennek a korszaknak: hogyan kell megőriznie a leánynak úgy a „becsületjét”, hogy a legény azért ne „truccoljon”, ne álljon bosszút; hogyan kell úgy gyümölcsöt tenni egyetlen „vagyonkáját”, a szüzességét, hogy ha szükség van rá, el is veszíthesse, ha éppen azzal lehet megfogni egy legényt.

Ez a korszak megdöbbenően érzelemszegény, nem a szerelem teszi ki, hanem a vásárba menő izgalma: hogyan tudja minél jobban értékesíteni a portékát. Ezt Kali néni kitűnően és ugyanakkor megdöbbenő nyersen fogalmazza meg: „Olcso lett a lány s az özvegy menyecske.”

Arnyalt szociográfiai készségét s egyben tudatosságát illusztrálja az a tény is, hogy minőségi különbséget tesz aközött, hogy egy leány széki legénnyel kerül bensőbb viszonyba, vagy idegennel. Mert például, ha a széki legény jóérzésű és annak szülei is úgy akarják, ha a lány megesisik, minden további nélkül megesküsznek, hiszen a két fiatal között már úgylis „komoly volt a szándék”.

Más a helyzet azonban, ha a leány „idegennel” áll szóba, akár gazdája vagy más városi ember, esetleg szolgatársa legyen is az. Ha nem széki, az már veszély. Mindennek az az alapja, hogy széki leány egészen a legutóbbi időkig (amióta már lényeges változás állt be) idegenhez nem mehetett férjhez. Így bármilyen viszony nem a házassághoz való előjáték, hanem csakis kárhoztatott kapcsolat lehet. Kali néni így írja le egy ilyen szerelmi viszony visszatapasztalásának motivációját: „Én nem akartam neki engedni, tudtam, hogy ha engedek, úgy rúgna, mint egy döglött kutyát, s szilárdul feltettem magamban, hogy nem létezik,

hogy én surgyéja legyek, mert itt Széken így nevezik az ilyen nőt.”

De nemcsak azért kárhozatos egy idegennel szőtt szerelmi viszony, mert az nem lehet komoly és ígéretes, tehát házasság nem lehet belőle, hanem mert a székiek felfogásában szinte babonás elzárkózás él minden iránt, ami különös, idegen, nem odavaló. Ez az egész könyvet áthatja. Kali néni szinte babonás félelemmel beszél a „francról”, ami szerinte a nem széki részről mindig érheti: asszonya fürdését, „illigátorozását” is cseléd lány korában babonás írtózzal szemléli; a meddőséget szintén ennek tudja be.

De az otthon kapott intelmek rögtön készenlétben találják őt, valahányszor valamilyen csábítás éri, és ilyen esetet gyakran ír le, akár azért, hogy a rá váró veszély egyben „igézetes” voltát erősítse, akár pedig azért, hogy a maga „erényességét” annál tündöklőbbben bizonyítsa. Bár-hogy is, csak örülhetünk, hogy a széki élet minden színét megvillantja előttünk.

Félreismert társadalmi kényszer

Hogy Kali néni leány sorsában meglátja mindazt az anakronizmust, ami ez életkorban életét nyomorulttá, szerencsétlenné teszi, annak az a magyarázata, hogy szinte kívülről, régmúlt élmények perspektívájából szemléli, nemcsak a maga, de a fonó- és táncházban megfigyelt több nemzedék életén keresztül. Nem így viszonyul a maga asszonyi életéhez. Ezt még mindig — férje halála után is — azzal a forró indulattal szemléli, kutatja, ami könyvét élményszerűvé teszi ugyan, viszont nem biztosítja a pártatlan szemléletet, már-már tudományos elemző készséget.

Talán ezzel is magyarázható, hogy az asszonyi sorsban szinte örök rendet, végzetszerűséget, eleve elrendeltséget lát. Még abban is, ahogy azt mondja: „Széken ősidőktől fogva a férfi az első.” Ezt a kommentár nélküli közlést mintegy szentenciaként, sorsszerűségként írja le. Éppen úgy mindazt, ami ebből az alapvető rosszból ered.

Mert mindazt a gonoszsgot, amelyet férje részéről tapasztal, amelyet ő maga olyan sok színben és gazdagon bemutat, félreérti, és abban látja, hogy végzetes hibájából erőszakoshoz, iszákoshoz, lustához ment férjhez.

Valójában mindaz, amit férje rovására ír, kegyetlen társadalmi kényszer, s jelen van Kali néni írásában, még ha félreismerve is. A közelmúlt eme törvényének éppen úgy van anyagi, mint etikai vetülete.

Íme az asszonyi függőség néhány vetülete: az asszony nem mehet vissza szüleihez, nem válhat el, mert már szégyentelen, erkölcstelen hírében áll. Néha Kali néni is hazament néhány hétre, de ezt maga is, szülei is csak átmeneti állapotnak tartották. Apja nem mer kimenni, nem megy el a templomba. Ő maga is szégyell az utcára menni. Ez etikai látszat mögött súlyos anyagi függőség húzódik meg. Érdekes módon Kali néni, aki máskor oly tudatos, ezt nem látszik észrevenni. Főleg az etikai nyomást érzi, a falu megvetését érzi apja magatartásában is. Sőt mindezt olyan végzetszerűségnek, elrendeltségnek, „csinálnánynak” tartja, hogy az ő végleges visszamenetelét férjéhez azzal magyarázza, hogy érette misét mondtak. Tehát ő már többet el sem jöhet: meg van csinálva, oda van kötve férjéhez.

Valójában azonban az ő teljes anyagi függősége az alapja mindennek. Hiszen a lány minden hozománnyal, földdel együtt ment férjhez, s válás esetén nehéz a szétválasztás, s mindig az jár rosszul, aki válik. Talán ez az alapja annak az etikai viszonyulásnak is, amelyről szólottunk.

A függőség másik vetülete: az asszonynak túrnie kell, hogy a pénz, jövedelem a férfi kezébe folyik, még akkor is, ha részeges, elissza, mint az ő esetében is. Innen aztán jöttek a többi bajok: az adófizetéssel járó állandó huzavonák, a rekvirálás veszélye, a gyarapodás hiánya. Ez magyarázza Kali néniék romlott anyagi helyzetét. Innen magyarázható, hogy a villanyra félrerakogatott pénz is, amit Kali néni szövással szerzett, elúszott, s így a szegénység bevette magát a házukba.

Azon már nem is csodálkozunk, hogy abban sem lát semmilyen lelket, sorsot nyomorító társadalmi kényszert, hogy ki van, ki lehet szolgáltatva módosabb férjének, aki azáltal zsarolja, hogy a házat nem „telekkönyvezi rá”. Ebben csupán férje hálátlanságát látja, aki nem méltányolja azt, hogy fiatalon ment hozzá és nevelte fel gyermekeit. Megalázottságát sem érzi, mert házért adta el magát,

csak azon botránkozik meg, hogy nem fizették meg, amiért tulajdonképpen elzálogosította testét. Ugyanúgy kommentár nélkül írja meg ennek fordítottját is, amikor a módos, de meddő asszony zsarolja ezzel a férjet.

Életkorok szociográfiája

Ha jól megfigyeljük, Kali néni emlékei szinte maguktól állnak össze úgy, ahogyan a mozaikok végül is kiadják az összképet: természetes nagyobb ciklusba szerveződnek. Ennek oka: a könyv természetes tagoltságát az életkor szabja meg; egyes emlékei gyermeki, mások cselédsége, megint mások a rövid, de annál döntőbb lánysága és szerelme idejéből valók, a többit pedig az asszonyi sorsát illusztráló események képezik. Ez az elhatároltság nemcsak hogy természetes, de szinte szigorúan megsza-bott mederbe, ciklusba tereli az egyes emlékeket.

S hogy Kali néni mennyire érezte ezt a ciklusosságot, azt bizonyítja az a tény is, hogy megszakításokkal megírt önéletrajzához az utólag írt kiegészítéseket a ciklusokhoz igazította. „Még eszembe jutott valami a gyermekkoromból... még eszembe jutott valami szolgálatom idejéből... még eszembe jutott valami asszonykoromból.” Ez a könyv harminc oldalról százra, majd pedig majdnem kétszázra dagadt (és azóta is egyre szedegeti össze az emlékeit!), de egyetlen hozzáragasztott vagy beleillesztett új emlék-epizód sem feszítette szét a keretet. Kali néni életművének legfőbb érdeme a különböző életkorok finoman árnyalt szociográfiai elemzése.

A paraszti életben az embert már születése pillanatától kezdve az egyes életkorok határozzák meg. A különböző korszakok nem úgy simulnak egymásba, szinte észrevétlenül, mint a városi gyermek vagy felnőtt esetében. A falusi gyermek a család szigorát, de egyben melegét is érzi. A már tízéves korban elkezdődő cselédsor viszont gyökeres fordulatot jelent: idegen környezetet, gazdák ridegségét, várost falu helyett, s az idegenségben lesekedő állandó veszedelmet. A rövid és látszólag színes leánykor egyben a közösségi élet, a közösségivé válás kez-

[Erdélyi Magyar Adatbank]

detét jelenti. Ezt váltja fel aztán egy végleges, halálíg tartó asszonyi sors, asszonyi kiszolgáltatottság.

Ezeknek az életkoroknak ilyen aprólékos, átélt szociográfiai, ilyen finom lélektani elemzését ritkán kapja meg egy helyen az ember. Véleményem szerint Kali néni művének ez az egyik legnagyobb érdeme.

NAGY OLGA

*Kiszáradt az én örömem zöld fája,
75 év fészket rakott reája*

A GYERMEKKOR

Én, Filep Istvánné Győri Klára 1899. június 4-én születtem Szék községben. Hatodik gyermekük voltam szüleimnek: négy fiú és két leány. Ép, egészséges család, közepes életmód, sem nem nagygazda, sem nagyon szegény. Mindünknek tömött termetünk, pozsgás-piros arcunk, magunkfajta népek közt csevegő szánk volt, de ha valami úri nép szólított meg (bótos, tanító, pap), nagy ügyelettel szóltam, nehogy hibázzak, nehogy butaságot galagolyjak össze, mert az ilyesmit már kiskoromban szégyelltem.

Mikor háromhetes kisbaba voltam, nagy tűzvész ütött ki a mi utcánkban. Édesanyám nagybeteg volt a nehéz szülés után, nem tudott semmit menteni, s a közeledő tűzért való nagy ijedsége még jobban tönkretette. Nagy vérvesztesége volt.

A tűzvész közeledett házunk felé. Édesanyám féltibe elájult, s mások amit mentettek, de mindenkinek előkerült a maga baja. Közel volt hozzánk a temető. Temető aljába egy nagy rét. Oda osztán nagy összevisszaságban sok mindenkinek sok mindene csomóra, halomra hányva: háha még maradt bár belőle valami... Engem is, és édesanyámat is oda lefektettek a földre, ott biza szédelő juh, disznó, borjú, minden felügyelet nélkül...

Egyszer látják: egy nagy koca az orrával mind hengerget valamit. Megnézték, mi az. Hát egy picit pólyás baba. Amely én voltam. Akkor valaki felkap, s beletett egy oda kihurcolt hordóba, s szaladtak tovább menteni, mert már a tűz nagyon közeledett. Egyszer látják: az a nagy koca eldűti a hordót, s csak maga elejibe vesz, s csak hengerget... De biztosan megmentettek, mert még ma is megvagyok...

Azután is sokan mondták nekem: — Mi az, Kali, nem evett meg a koca?

Elmondtam szüleimnek és testvéreimnek, hogy engem mivel csúfolnak, de bátyám lecsendesített azzal: — Mondd meg nekik, ha megevett volna, nem volnék itt! — De én csak kérdem, mit jelent ez a beszéd, s akkor elmondták, hogy a nagy tűzkor édesanyámat kivonszolták a házból, mint egy félhalottat, s nagy rémületükben nem jutott az eszükbe, hát a kisbaba hol van. Mindenki mentett, amit tudott, ki a nagy rétre. A temető mellett nagy összevisszaságban ládák, ruhás- és gabonásládák, majd kiválasztja ki-ki a magáét. Ott a sok limlom között egy nagy koca valami összegöngyölt rongycsomagot tuszkál, hengerget az orrával. Odahajolnak, megnézik, hát a rongycsomagocskának van kis feje, arcoskája. Akkor látták, hogy egy élő kisbaba. Fölveszik, volt ott egy nagy kád, s abba beleeresztették, ott tán már békét hagy neki az a fene nagy disznó. Kis idő múlva látják, a koca gurítja a kádat s megint a rongycsomag az orra eleibe van.

Csak itt vagyok most is, de ezt sokáig emlegették kacagva.

A házunk biza elégett.

Édesapám akkor Bonchidán volt sok más széki néppel, két ökrét hajtotta eladni, ott nagy országos vásár szokott lenni. Ott van vonatjárás, a mi községünkben nem volt s most sincs vonatjárás. Bonchida nyolc kilométerre van Széktől, de nagy hegyeket kell megmászni. Azért a széki nép több mint fele átmászkál a nagy hegyen, s nagy vásárokat bonyolít le, mert e nagy országos vásárra sokfelől jönnek vonaton. Mi székiek cseresznyési vásárnak mondjuk máig is. Édesapám ezen a vásáron volt, eladta az ökreit, s örül, hogy jól eladta, szépen kihizlalta, s jó árat kapott. A pénzből akart venni egy kisebbet, a többire vesz ruházatot, kosztpénzre kell, mert nagy volt a család, hat gyermek. Örült a szerencséjének, de jól mondják, nyugtával dicsírd a napot. Úgy déltájt nagy ordítást, üvöltést hallanak a vásári tömegben, kiabálják: — Tűz van Széken. Székiek, szaladni haza, mert nagy tűzvész van!

Nagy rémülés, szaladgálás. A falu végén nagy hegy emelkedik. Sírva szaladnak ki a meredeken, ott már estek össze a nagy félelemtől, fáradságtól. De a hegytől nem

látszott semmi a faluból, nagy füst és láng, még rémálomnak is sok lett volna. Mikor kiérünk, akkor is, ma is tisztán látszik a bonchidai hegytetőről egész Szék, mint egy pontos térképen. Óriási volt a pánik, nagy szárazság, sok nád- és szalmafedél. Százhatvan ház égett porrá-hamuvá. Mikor édesapám a hegytetőre ért, már alig volt szusz benne, mert nagy félelem volt a lelkén, beteg feleségéért, a gyerekekért s mindenért, hogy odaég. Mikor kiért a tetőre, tisztán látta, hogy a tűz ott van a szomszédjában. De csak pillanatig, mert elájult, eszméletlenül terült el a földön. Nem tudta, meddig tartott ez az ájulás, mert mikor magához tért, egyedül volt, és a tűz már sok-sok házzal végzett, de még dühöngött. S amikor gyenge, tántorgó léptekkel halad, a zsebébe nyúl, de az acskó nem létezett. A két ökör árát kilopták a zsebéből. Na osztán, ez igazi csapás!

Most, hetvenhat éves koromban, sírva írom e sorokat, miért kell s hogy lehet akkora bánatot, csapásokat elvisselni! Mint tántorgó részeg indult el, de a székiek tudták, hogy Győri Mihály nem részeg, tudták, édesapám soha nem ivott, fiai sem, a kocsmá küszöbét át nem lépték. Édesapámnak volt pálinkafőző üstje, s ha ivott, részegen én soha nem láttam. Szüleim elmentek hajnalba a mezőre, mi gyerekek otthon maradtunk. Kórét vágtak, nappal le-törték a kukoricacsöveket, s éjjel, mikor volt egy kis holdvilág, szaladtak összetakarítani a kórét, hogy lehessen szántani őszi búzának.

Mikor édesapám szörnyű állapotban hazaténfergett, mégis minden lesújtó bánata mellett volt egy vigasztalása, hogy édesanyám nem égett bent a házba, mert hat gyerek maradt volna anya nélkül. Ott a temető aljában összeborulva sírtak.

Jön akkor oda egy ember, s kérdi, hogy miféle robbanóanyag volt a pincében, mert nagyon nagyot robbant, s utána nagy tűz lobogott fel. Édesapám akkor eszmélt rá, hogy a pincében egy hordó nyolcvanfokos pálinkája volt, amit vámba szedett, és még szilvája is bőven volt. Sok pénzt értek, a zsidók nagyon vették, még jól megkeresztelték, s jól kerestek rajta.

A tűzvészkor a három nagyobbik testvérem, amikor égték a házak, a temetőbe szaladtak, de a nagy tűz ott is marta őket, továbbszaladtak az erdőbe. S aztán megint nagy remegés volt, hogy hol lehetnek, de aztán előkerültek, s szüleimnek egyetlen örömük volt, hogy mind a hatan szép, egészséges gyermekek voltunk, egyik sem volt cingár, sápadt közöttünk.

Na, most mit tegyen, hol kezdje? Se pénz, se marha, se ház. Csak rongyos, éhes, nagy család. Az volt a jó, hogy édesanyánk javulgatott, jobban lett. Legelső volt, hogy valami kalyibát húzzanak a fejünk fölé s valami oldalt, aztán gizgaz fedelet rá. Elmondta édesanyám, milyen borzasztó volt az első idő, régi, megszokott helyre nyúlt, amikor főzni akart, de se szeg, se fazék.

Az idő telt, szegény szüleimnek is küzdeni kellett az étellel. Lassan tudtak csak egyet-mást beszerezni, lassan ment az építés is. Nagyon sokat kellett dolgozni, a szájtól kellett meghúzni, hogy egy kis pénzt összeszerezzenek az építkezésre.

Szüleim felállították a ház falát, s nádból, szalmából húztak rá fedelet, úgyhogy nem áztunk. Éjszakára szalmát vittünk be a ház földjére. Még alsó-felső lepedő is szűkösen jutott mindnyájunknak, összevissza aludtunk mi gyerekek a szalmán, akár a kismalacok, ketten-hárman fejjel előre, ketten-hárman fejjel hátra feküdtünk, páros kis lábaink pedig a középen voltak, szorosan egymás mellett nyújtva. Ha valamelyikünk megnyomult vagy a lába elzsibbadt, felsírta magát: — Jaj, fáj a lábom, jaj, jaj — édesanyám ugrott a gyermekcsomóhoz, és sokáig kereste, melyik, amíg a sok közül megtalálta a fájóst.

Szüleim talán lábra se tudtak volna állni, ha valami bank vagy mi nagy pénzsegélyt ki nem bocsát a károsultak részére.

Két nagyobb fiútestvérem szolgálni ment, hogy valami kis pénz jöjjön, de biza nagy teher volt szüleimnek kiteremteni az élelmet a több száznak, s az volt a sok rossz közt a legjobb, hogy édesapám soha, de soha kocsmába nem ment. Komoly, józan életű ember volt, gyermekeit is rendbe, fegyelembe nevelte. Soha nem volt az, hogy mi testvérek összeverekedjünk; ha valami

panaszunk volt, mondtuk édesapámnak, s úgy osztott el: a kisebb legyen kisebb, engedjen, a nagyobbknak legyen több esze.

Mikor úgy négy-öt éves lehettem, nagy meleg nyár volt, és szüleim magukkal vittek, közeli földjükre mentek kapálni. Egyszer azt kérdik: — Kali fiam, haza tudnál innen menni egyedül? — Mondom, igen. — Hát menj, fiam, haza, mondd meg Zsigmondnak, jöjjön ide ki, és hozzon egy jó erős spárgát, s vigyen innen gazt a disznóknak, bárányoknak. — Falun még a zöld gazra is szükség van az állatok részére.

Na, megyek haza, de Zsigmondot nem leltem meg. Jött helyette egy jó cimborám, Juhos Zsuzsi. Nagy a meleg, az udvarunkon a kút tele vízzel, gárdája csak egy szálacska deszka volt. Ezt a vizet csak mosáshoz és állatoknak használtuk. Zsuzsi azt mondja: — Jaj, Kali, de meleg van, gyere, mosdjunk meg. — Juhos Zsuzsi két évvel nagyobb volt, mint én. Én megteszem, jól belehajolok, és mosdok. Egyszer igen nekihajolok, és zsupsz, fejfelé leléstem. A leány megijed, szalad haza, ott hagyott a víz alatt. Hallom, csapódik az utcaajtó, de a víz fölvetett, s onnan a kútból kiáltak: — Juhos Zsuzsa, várjál meg, mert megyek nálatok. — S kiugrottam, és mentem is hozzájuk. Ő csak egyedül volt otthon, én levetem a kis ingem, és száradni teszem. Úgy délután felé jön Zsigmond testvérem utánam és hív, hogy menjek haza. És kérdi: — Hogy estél be a kútba, Kali? — Én csak bámultam rá, honnét tudja, mikor senki nem látta.

Egyszer, úgy két év múlva, szeptember végén apám jó sok agyagot gyúr össze egy nagyobb bátyámmal, hogy jól tapasszák körül az istállót, jön a tél, ne menjen be a hideg a marhákra. Elfogy az ivóvizünk, s mondja apám: — Kali, nem tudnál te a kicsi korsóddal egy kis ivóvizet hozni? — Én kész voltam rá, tudok; ügyes kicsi cserépkorsóm volt. Mondja még apám: — Vigyázz, ne merítsd meg, te, nehogy beleessél, és ha nincs kint senki, menjél be, és kérd meg szépen, legyen szíves valamelyik, jöjjön s merítse meg a korsót.

Elmentem, kint volt a házigazda, akinél a jó ivóvíz volt. Én azt gondolom, lássák, hogy ügyes vagyok, meg is me-

rítettem hiba nélkül. Elmegyek, s ahogy megyek a hídon át, jön szembe Juhos Zsuzsi. Szalad nekem: — Kali, ki merítette meg a korsódat? — Mondom: — Én. — Nem merítenéd meg akkor az enyémet is? — Ő nagyobb volt, mint én, a korsója is nagy hasas. De én ahhoz nem tudtam hozzászámítani az enyémet, hűségesen visszamegyek, mert már az én korsómmal minden baj nélkül kint voltam az utcán. Veszem a korsóját; nagy, nehéz a fahorog, megmerül a korsója, ő csak áll mellettem, mint egy iá számár. Már kezdem húzni kifelé. Hát nagy volt a súly, s itt is fejjel beléestem a vízbe. De ez a kút mély volt, a víz lent volt, de csak felkerült a fejem. Fogózni akartam a kezeimmel, de a csapástól hullámozott a kút vize, s a kis kezemet mind toltá le a kő magáról. Még jó, hogy most nem szaladt el a leány, hanem beszaladt a háziakhoz, s volt ott egy ügyes falusi fürge legény, gyorsan leereszkedett a kiálló köveken a kútba, a hóna alá fogott az egyik kezével, a másikkal fogódzott a köveken. Gyorsan, ügyesen kimászott velem, és letett a szárazra. Én nagy sírva mentem haza, csorgott a víz rólam. Meglát apám, megremül: — Mi van veled? — Feltettem a korsót a fejemre, s mind rám löcsögött — azt mondtam. De a kiskorsóm teli volt. — Szólj igazat, mi történt? — Na, akkor lesütött fejjel, sírva elmondtam, hogy beléestem a kútba. — Na, hogy a nyavalya tört volna ki egynapos korodba!

Szegény apám lámpát kellett vigyen, s még az este ki kellett takarítsák a kutat. Apám s bátyám is nagy hideg-elést kaptak utána. Bántam nagyon, de mind hiábavaló volt. Akkor is, ha megfogadom apám szavát, ne nyúljak a kútba, semmi bajom nem lesz.

Mikor nőttem annyira, hogy tudtam valamire eszmélkedni, kerítettek nyolc-tíz libát, hogy én azokra ügyeljek. Mikor megnőttem, még több libát vettek, meg malacot is, hogy legeltessem őket zöld gyepen. Nekem játékra nem volt időm. A libák száma felment huszonötre, s én nagy parancs alatt voltam, nehogy valami kárt tegyenek s befogják őket, mert nincs pénzünk, hogy kiváltsuk.

Hát vigyáztam az állatkáimra, ahogy kellett. Ott volt a szép és jó sós fürdő, az nagyon vonzott. Sós vízben nagyon könnyű az úzás, na de pont ott voltak a szép ka-

szálórétek is, abba szörnyen vágytak a libák belopózni legelni. Attól tíz lépésre pedig a vonzó sós tó. Ez nagy kísértés volt. Akkor még nem kellett a fürdésért fizetni, mert ha kellett volna, nem is gondolhattam volna rá. Úszni nagyon jól tudtam, vágytam rá, s meg is loptam az alkalmat. Egy szál kis durva vászoning volt rajtam, kilépek belőle, a földre csapom, s egy ugrás, be a vízbe. Alig úszom egy keveset a hátamon s fordulok a hasamra, kiáltják kintről: — Győri Kali, a libák bent vannak a rétbe! — Szaladok, kis ingemet gyorsan befogva a hónom alá, szaladok a rétre. Ott valami emberek szénát gyűjtöttek. Én gyorsan zavarom ki a libákat, már majdnem kint is vannak, de az egyik szénagyűjtő elébek repítette a gereblyéjét, s mind visszarepültek, és elhajtották őket.

Akkora volt a bánatom, haza kellett menjek, s meg kellett gyónjam a szüleimnek nagy vétkeimet. Apám megfenyített: — Na, ha sokat kell fizetni értek, agyonütlek.

Míg odavoltak a libákat kiváltani — akkor huszonöt darab volt —, én imádkoztam, de arra is gondoltam, hogy elpusztítom magam, bele akartam ugrani kint az udvarunkon a kútba, de féltem, hogy tudok úszni s nem merülök le. Addig készültem, míg hazajöttek a szüleim. A libákért nem kellett fizetni, csak nagyon megfenyítettek, ha ez még megtörténik, elcsapnak a háztól.

Több baj nem volt a libáimmal, de feltettem magamban, ha én nagy leszek s lesz leányom, nem leszek olyan kegyetlen hozzá, hogy a kis gyermeki szabad idejétől így megfosszam. Sokszor eszembe jutott szörnyű rettegésem, félelmem. Hogy féltem apám csontos kezétől! Akkoriban nehéznek éreztem a sorsomat, de felnőtt koromban hasznát vettem, mert mindig jámbor, engedelmeskedő voltam, szolgálóhelyeimben is, nem voltam szájas, veszekedő.

Szüleim kihizlalták a libákat, mert pénz kellett. Volt négy szép disznók, az egyik nagy, malacozni való koca volt, mindig ki kellett hajtsam legeltetni, mert bezárva nagyon legyengültek. A koca kiállításra való volt. Egy keddi napon megyek legeltetni a négy disznót. Itt Széken kedden van hetivásár, a közeli fálvából idejönnek a népek hetivásárra. Apámnak azok közt is sok a barátja, s kérdik apámtól, van-e disznója eladó. — Van — mond-

ja —, gyertek, nézzétek meg, ha megegyezünk, eladom. Igaz, a leányom most oda van velük legettetni, de hazahívom. Van szép malacozni való kocám, azt nem adom, azt tartom továbbra is magnak. Várom mindennap, hogy tegye le, oly nehéz.

Én egy kissé etetem őket, de a magkoca elszalad haza. Elhagytam, menjen, valamelyik meglátja, s bezárja. Nálunk faluhelyen, ha mosás van, a ruhákat spárgára, az öltöző fehéreket, lepedőket, zsákokat ólra, kerítésre, kapura terítjük. Édesanyám éppen mosott, s egy terítőt, lepedőt az ól oldalára terített, semmire sem gondolva. A nagy kocánk malacozni szaladt haza. A disznónak az a szokása, hogy amikor malacozni készül, vet magának ágyat, a szájával fölpuhítja, elegyengeti. Hát ez a mi kocánk is készítette magának, nem vette észre senki, s a lepedőt, ami az ól oldalán volt, szépen lehúzta, maga alá terítette, s csak úgy szórt rá tizenhárom malacot. Apám jön haza a falusi vevőkkel, mennek az ólnak. Hát a malacok mind a lepedőn voltak. Az emberek azt mondogatták, hogy a lepedőt apám tette a koca alá, ezzel kuruzsolta, hogy tizenháromat malacozott. Nem is volt a kocának anynyi csicse, ahány malaca. A malackák először befalják a csicset, s végig azt szopják. Mi akkor cuclival is kellett neveljünk belőlük. Volt nekünk máskor is sokat malacozó kocánk, tizenkét kis malaccal. De sokáig úgy emlegették, hogy Széken lepedőt tesznek a koca alá.

Mi mégis növegettünk, tömzsi kis porontyok voltunk. Megkezdtük az iskolát, mind szeretttünk iskolába menni. De muszáj is volt, mert apánk figyelemmel, nagy gonddal örködött minden percnyi időnkre.

Hatan voltunk testvérek, négy fiú és két leány. Szüleim legnagyobbik fia, akivel heten lettünk volna, nyolcéves korában valami átkos járványban meghalt. Szüleink haláluk napjáig fájlalták, hiába jöttünk mi és voltunk haton, Márton mindig fájlalták.

Apám szép, ügyes, rendszerető ember volt. Gyermekeit oly rendben tartotta és oly fegyelemben nevelte, hogy mi soha nem volt szabad egy sértő szót szóljunk egymásnak vagy idegeneknek. Meg is erősödött bennünk élet-

fogytig ez az engedelmesség. Az iskolákat, ami akkor volt Széken, mind végigjártatta gyermekeivel.

Abba a járványba, amelyben elsőszülött fiuk meghalt, a második is szenvedett, szörnyű nagy kínokkal. Tizenkét napig tetszhalott volt. Nem szólt, de még csak nem is szuszogott. Apám mindennap elhívta az orvost betegeihez, de amikor az orvos elutazott és nem jöhetett, megvette a kopersót, hogy a halott gyermeket ne tartsa ott. Apám üzletbe ment, mikor jött az orvos, s apám úgy útközben megmondta: — Doktor úr, meghalt Pista is. — A doktor azonnal a gyermekhez sietett, nézi, figyeli, gondolkozik. Nem szól semmit, elővesz egy könnyű kis tollucskát, az orrához tartja. Nem mozog. Akkor eléveszi a kis zsebtükrét, ráteszi a halott szájára, s kis darabig ott tartja. Mikor leveszi, látszott rajta egy picike lehelet. S mutatja: — Nézzé, Győri bácsi, ezt még nem lehet eltemetni. Ez még fel kell sóhajtsón, s azután válik meg, mire fordul. — Éjjelnappal lesték a gyermeket, mindig volt mellette valaki, már a szomszédok is segítettek figyelni, felváltva éjszaka is. Tizenkét nap múlva egyszer megmozdul, s vékony, nyeszergő, alig érthető hangon mondta, hogy éhes. Akkor a gyermek hatéves volt. Édesanyám gyorsan egy kis kávé t csinált, édesapám egy kanálkával kifeszítette nehezen az összemerevedett fogakat, s anyám a kanálkával lassan eresztgetett a szájába. Utána is nagyon lassan javult. Így ment vagy két-három hétig. Édesanyám gyakran mosdatja. Egyszer, amint mosdatja, nagyot sikolt a gyermek. Apám rászól: — Mit csinálsz, Kali, szépen bánj vele. — Édesanyám mondja: — Én szépen bánok, de már tán el is van kényesedve. — S amint törlik puha darabbal, a füle megett kijő valami. Nézik, hát egy olyan csontdarabka, mint egy fél dióhéj, belső fele olyan göröncös, mint a dióhéj belseje. Apám veszi, s megy vele az orvoshoz. Az orvos nézi, bámulja, s mondja: — Lássa, Győri bácsi, ez nagyobb fájdalommal jött ki, mintha vésővel vagy kalapáccsal lett volna kivéve. — Azt mondta az orvos, hogy a gyermek fejében megkelt, s a genny szakította ki a koponyacsontból. — Na, most adjanak neki jó tápláló ételeket.

Biza a hatéves fiút meg kellett tanítani ülni és állni és későre járni is. Szép, tömött fiú lett, de fél fülére süket maradt. Ezért nem vették fel az iskolába, de édesapám nem nyugodott, hogy a fiuk ne tudjon írni-olvasni. Megkezdték az iskolát, édesapám jól melléjük állt, s a gyermek úgy megtanult írni-olvasni, mint amelyikek az iskolába jártak.

Szép, derék fiú lett, de mikor sorozásra kellett álljon, a tanító s igazgató adott írást, s bizonyította, hogy gyermekkorától süket. Apám is sajnálta, hogy kiadja a kezéből, mert dolgos volt, és minden munkába jól elősegítette. Előző nap mondja neki apám: — Pista fiam, mikor téged vizsgálnak, tedd magad egy kissé gyávának, ne szólj a kérdésekre, tátsd a szádat, mintha bamba lennél. — Na, előállítják, itt baj van. Az iskolai bizonyítvány is ott, s egyszer csak kimondják: untagli, elengedik, mehet ki. Ahogy lépik ki a nagy teremből, a sorozó orvos utánadob egy kétforintos ezüsttallért. Bátyám gyorsan megfordul, nézi, mi peng. Azonnal visszahívja az orvos, a sorozó orvos, s biza beírta: tagli. Katona lett bátyám.

Apám nagyon örvendett, hogy a fia nem analfabéta. Továbbra is apánk szigorú volt hozzánk, nem túrt soha veszekedést, feleselést. Ahogy annyira nőttünk, hogy szolgálni kellett menjünk, szüleink utánunk panaszt nem hallottak. Csak amikor haza kellett jöjjünk itthon segíteni, volt baj, mert nem akartak könnyen elengedni. Asszonyoméék kértek, maradjak még bár egypár napot, de hazulról megírták, szerda este otthon legyenek. Én szót akartam fogadni asszonyomnak, ne haragítsam meg, de apám amit egyszer kimondott, azt várta, hogy úgy legyen. Hogy szerda estére nem mentem haza, már csütörtök kora reggel bent volt nálam. S szidta asszonyomat, hogy ő nem maradhatott nyugton, mert nem tudta, mi van a leányával. Igaza volt, de ha nem talál engem ott azon a biztos helyen, jaj lett volna nekem.

Nem lehetett a legkisebb hibát sem elkövetni, egy morzsányi hazugságot becsúsztatni, pedig némelykor jól foggott volna, s talán jó is volt, hogy annyira félttem.

Széken nagy, bő sósvíz-forrás s nagy sósvíz-kutak voltak. A nép onnan hordta szerda és csütörtöki napon só-

zás számára a vizet. Ezek a reggeli órák örömet jelentettek a fiatalságnak. A sós kút közeli széle volt a községnek, ott boldogan serénykedtek, sűrögtek-forogtak a lányok, legények, vederbe, kártyusba szállították haza a vizet. Otthon 10—15 liter tartalmú kis cseberke volt, jól pászoló fedéllel lefedve. Ez kint az udvaron, padon szokott állni; ha kellett a konyhában, valamelyik ment egy csuporral, kezében az az üveg, melybe mindig a sós víz állott. Így az üvegből töltöttünk, ha sózni kellett, az asztalon is sóztunk vele húst, krumplit. Ennek az üvegnek a kemence mellett volt a helye, nagy ritkán megtörtént, hogy még nem volt a helyére téve. A pálinkásüveg pont olyan volt, mint a sós vízé, s egyszer apám meglátja a barátját, amint nagy szekér fát hoz az erdőből, s mindjárt hívja is be. Az örült, hogy ilyen jól eltalálta, megállítja az ökreit, mert ilyenkor jobban esik, mint mikor a mezőről jön haza, egy kis szilvafanedü. Kapja édesapám fel az asztról az üveget, nyújtja: — Na, szomszéd, igyál, éppen amennyi jólesik, mert mi most ettük tele magunkat, s nem jó pálinkázni. — Fogja az ember az üveget, jól felhajt, de neki köpni, krárogni szörnyen. Megijed apám: — Mi az, te? — Jaj, Mihály, sze ez sós víz, nem pálinka. — Édesapám adja a vizet; mossa a száját, s mondja a szomszéd neki: — Ha nem látnám, hogy a lányod most mosogat, azt hinném, meg akartál viccelni.

Na, aztán kipótolta a kolléga, de hosszú éveken át mindig emlegette: — Mihály, nem kell sós víz?

Szokás volt nálunk, hogy mi kisebbek ágyban maradtunk. Megparancsolták, ahogy virrad, mosdjunk, együnk, s iskolába gyorsan, nehogy elkéssünk. Fel is keltünk, s látjuk egyszer, hogy az üveg ott az ablakban, mellettünk. A kisöcsém akkor volt nyolcéves, én tizenegy, de ő már férfiasan vette az üveget, s ivott. — Nesze, Kali, igyál te is — kínált. Ittam keveset, de aztán megint mondta, igyál még. Az üveg volt a hibás, a pálinka mindig elé volt, mert édesapám, ha az utcán találkozott a komájával, jó emberével, mindjárt hitta be, s azonnal kínálta a finom szilvapálinkát.

Mentünk haza tizenegy óraker, s behív egy osztálytársam hozzájuk, mert nekik a kertjükben volt somfájuk. Szépen ért a som, s ettem, amennyit tudtam, a szép sötétpiros somból. Hazamentünk, édesanyám enni adott, aztán dologhoz kellett fogni, mert nálunk mindenkinek megvolt a dolga. Engem az udvaron elfogott a hányás, jön kifelé a sok piros som. Megjied anyám, hogy vért hányok. Aztán engem is megijesztett, hogy ha még pálinkához nyúlok, meghalok. Mindig tartózkodó voltam azután.

Mikor kitavaszkodtunk, kedves jó tanítóink kirándulni vittek minket szép helyekre, erdőbe, mezőre. Valamilyen kis muzsikust is hoztak, azok nekünk, iskolásoknak muzsikáltak, ének és tánc is volt, s a tanítóink gyönyörködve néztek minket. Persze voltak a gyermekek között olyanok, akik csak mint majmok ugrándoztak, szökdös-tek. Én nem hazudok, nem nagyítok, de én már tudtam táncolni, mert már azelőtt elvittek az úgynevezett aprók táncába, s mentem, mint a veszedelem, ezen a majálison is. Volt ott egy román fiú is, nálam nagyobb, egyáltalán nem jól tanult, de jó zömök fiú volt, jól táncolt. A tanítók megláttak minket külön-külön másokkal táncolni, és összepárosítottak: — Győri Klára, gyere, táncoljál Dorha Jánossal. — S a fiú fogódzott is hozzám, mint nagylegény szokott a nagylányhoz. Észrevettük, milyen kedvteléssel figyelnek minket a tanítóink, s minden lépésünkre vigyáztunk, hogy pontosan, jól ropjuk a csárdást. Egyszer látom, Dorha gyors mozdulattal benyúl a belső zsebébe, s kivesz onnan valami kis szijufélét. Gyors mozdulattal felcsatolja a csizma szárára. Egy nagyon szépen szóló zörgő volt az, úgy zörgött, hogy kipengette a taktust. A tanítók csodálkoztak, s oda is kiáltották: — Ej, Dorha, ha a tanulás is így menne, első fiú lennél az osztályban, de az egész iskolában!

Az ilyen napok kiemelkedtek az életünkből, és hosszú évekig a boldogság napjai voltak.

Így történt akkor is, amikor az aprók táncába vittek. Első ügyességű fiúk kértek fel táncolni. Nagyon jól ment nekem a tánc, s amikor valaki idősebb, asszony vagy ember nézte a táncomat, mosolyogva csóválták meg fejü-

ket, és azt mondták, igen, mert apja-anya jó táncos volt. Na hát ezt arra akarták illeszteni, hogy ez is öröklődik. Pedig ez nem igaz, mert én tudtam, hogy kezdtem eleinte, s ki tanított volna engem külön? Engem senki, de már hét-nyolc éves koromban ott voltam, és néztem a nagyobbakat, még gyereknótát is tudtam, mint:

Katica, Katica, felmászott a fára,
leesett, elhasadt a piros szoknyája.
Jaj, jaj, jaj, megver az anyám,
hogy elhasadt a piros szoknyám ...

Egy este várjuk, jöjjön fel a vacsora a fazékkal. Bent várakozunk, s én a ház közepén nagy körbe, taktusra csapom a lábom polka táncra. Nagyon tetszik a szüleimnek, látom, összenéznek, s jól elkacagják magukat. — Na, még folytasd Katicát — mondja apám —, a húsporcióm felit neked adom.

Nem tudom, ki indított el a táncra, de akármikor mentem táncba, mint kislány is, azonnal jöttek hozzám, megfogták a kezem, s mondták: — Gyere, Kali, táncoljunk. — De mindig nagyobb legények, mint amilyenek én számítottam volna. Még szégyelltem, s ideges is lettem, mért nem vesznek nagyobb, hozzájuk való leányt.

Egy esti tánc alkalmával jönnek, elhívnak táncba a legénykéék. Itt Széken nem szabad azt mondani a hívogatónak, hogy én nem hagyom, mert úgy lemarad, ott penészedik az a lány az anyja mellett. Na, engem elengedtek. S ahogy odaérek, nagy legények kiáltva szólnak: — Te Győri Klári, gyere táncolni! — Oly szégyenlős voltam, hogy szívesebben ültem volna a padon, na, de a rendje az volt, kell menni.

Megtörtént az is sokszor, hogy szüleim megtudtak olyasmít, amit én nem akartam volna. Nagyon meglepődtem, s csodáltam szörnyen, s még tizenhárom-tizen négy éves koromban is szentül hittem, hogy szüleim mindentudók, hogy belém látnak. S ez nagy jót tett nekem, mert féltem olyat tenni, amit nem szabad. Mégis a cukorkát nagyon szerettem, megtörtént egypárszor, hogy a bő ingujjba beleloptam a fészekből egy-két tojást, s ez jó volt, amikor nem tudták meg. Mert én is boldogan csemegéztem. Meg a többiek az iskolában kö-

rülfogtak, kértek, könyörögtek, bár kettőbe harapva egy felet adjak. Én itt már szörnyű büszke voltam. Mind körülöttem tolongtak, mind az én nevem kiabálták.

— Kali, nekem!

— Nem!

— Kali, bár egy felet!

— Na, hadd el csak, megbánod... — s így tovább.

Így rájöttem, kevés egy-két tojás, nekibátorodtam, s elvettem a szekrényből egy piculát, mely húsz fillér volt. Két-három részletben vettem cukorkát, hogy tovább tartson. Hát megtudta az. apám, s megbizonyosodott felőle — bezzeg keserűvé vált a cukorka. Egy köteg vesszőt vett a kezébe, azzal vert, jól elpotyolt. Akkor azt hittem, a sok szál vessző kegyetlenség, de az azért volt, hogy féljek. S nehogy csont törjön, nem olyan veszélyes.

Na, én aztán kerültem még a szidást is. Attól is úgy féltem, mai napig is még reszketek miatta. Édesapám nagyon mérges, nagyon figyelmes volt, nagyon utánunk hordta a zsindelet mindíg, s én mégis túljártam az eszén.

Első osztályos koromban történt. Jó tanuló voltam, de ez könnyen ment, mert nagyobb testvéreimtől elfigyeltem a tanulóikat. Számokra, betűkre már megtanítottak, hogy mikor a tanító bácsi kihagyta a leckét, én már kész is voltam vele. S ezért szeretett is a tanító bácsi. Én is nagyon szerettem őt, mert nagyon sokszor megsimogatta az arcomat, fejemet, olyan jószagú volt a keze. Egyszer a pénzdarabokról tartott tanítást. Akkor legkisebb pénzdarab a fillér volt. Volt egyfilléres is, de több volt a többfilléres. Ezt krajcárnak hitták. Megmutogatta: „Ez egyfilléres! Ez kétfilléres! Ez tízfilléres!” (Azt úgy hittuk: öt krajcár.) S így tanít. Mi figyelünk. Egyszer vesz két darab kétfillérest a kezébe, s feltartja:

— Na gyerekek! Ki mondja meg, mennyi ez, hány fillér?

Hallgatunk.

— Na, gyerekek, ki mondja meg, ez a két darab hány fillér, én annak adom.

Én is összerántom az eszem, s nagy hirtelen, nehogy más megelőzzön, odaszólok: — Négy fillér!

Hej, lett mozgolódás, mert azonnal nekem adta a két krajcárt! S mikor hazamegyek, mutatom szüleimnek, s apám abba a percbe indul:

— Na, gyere velem fel az iskolába!

Megtaláltuk Csiki tanító úrt az iskolába, s mondja apám:

— Né, a léányomnak két krajcár volt a markába, mikor az iskolából hazaért. S kérdem, honnan van. Azt mondta: tanító úr adta neki. Én nem hittem, s nekem tudni kell, hogy mi az igaz, nehogy nekem hazudjon vagy lopjon.

A tanító úr megsimogatott szépen, s mondta édesapámnak:

— De igen, Győri bácsi, én adtam Klárának a négy fillért, mert csak ő tudta az osztályban megmondani, hogy a két darab krajcárba hány fillér van.

Édesapám megköszönte, s hazafelé már fogta a kezemet, s várta, hogy kérdezzék, akiket láttunk, hogy hol voltunk. S ragyogó szemmel beszélt el s mondta, hogy tanító úr megsimogatott és megdicsért.

S így öröme telt bennem. Minket, hat testvéreket, apám mindig biztatott:

— Tanuljatok, ne legyetek utolsók, mert csak úgy kaptok gúnyát, új csizmát.

Hallottam biz én sok szülőt, hogy azt mondta: „Hát mért tanuljon, úgyse lesz pap belőle!”

Édesapám szépen írt, olvasott, nappal dolgoztak, de este mindig voltak beszélgetők. Mindig volt könyv, hordtuk a könyvtárból. (Mások nem is tudták, mi az a könyvtár!)

Édesanyám nagyon sok szép fonalat megfont a jó olvasások mellett. Mikor valamelyik nagyobb fiú olvasott, mikor édesapám, de szép folyékonyan, hogy nálunk minden este voltak emberek hallgatni, asszonyok fenni. De soha nem unta el magát egy se. Míg kisebbek voltunk, s úgy történt, sáros esték voltak s nem jöttek a beszélgetők, akkor mondta édesapám a mesét. Az osztán földi mennyország volt nekünk, gyermekeknek! Azt is úgy

mondta, gyakran megállt vele: — Na, hol is maradt félbe? — hogy lássa, hogy figyelünk. De mindig nagyon, de nagyon feszült figyelemmel voltunk, s el kellett mondjuk az azelőtti mesét, csak úgy kaptunk mást.

Édesapámat jórészt csak akkor szerettem, mikor mesélt. Máskor igen szigorú volt hozzánk, gyermekeihez. Szomszédok, barátok nagyon szerették, még úgy is mondták: „Olyan, mint a szépen szóló muzsika.”

Olyan kisgyerek voltam, hét-nyolc éves, s bármilyen mesét, bármilyen olvasmányt megértettem. Eleinte, tíztizenkét éves koromig, úgy értettem jobban, ha más olvasta. Ha én olvastam, még nem tudtam az értelmét úgy kivenni. Osztán mikor belejöttem az olvasásba, még reszkettem egy-egy könyv után. Megtettem: azzal fekdtem le éjszakára, s szorítva öleltem, nem éppen tankönyveimet, valami verseskönyveket vagy valami szerelmi elbeszéléseket. Úgy sunyítottam, ne is vegyék észre. De meg szüleim nem is tudták, hogy azt kellene tiltaniuk, de én majdnem megbolondultam utánuk. Mikor bátyáim vitték vissza a könyvtárba, titkon sírtam, hogy még elolvassam. De azért ment a leckém is, úgyhogy kilenc osztályt, hat mindennapit és három ismétlőt jártam. Akkor itt Széken ennyi volt az összes osztály.

Apám, nem tudom honnan, szerzett egy Toldi Miklós-könyvecskét. Kép is volt benne, s ezt szerettem meg. Nagyon szép versek benne az erős Toldiról, s láttam egy képen, hogy veri egyik farkast agyon a másikkal. De én szentül hittem, hogy az hű fénykép, el nem hittem volna, hogy az életben valaki úgy tudjon rajzolni. Még húszéves koromban is azt hittem, hogy mind személyes fényképek a könyvekbe, s ezek nagyon-nagyon vonzottak az olvasásra.

Volt édesapámnak egy testvére, ekkor már fehér hajú, öreg Zsuzsi néni. Ez is nagyon szerette a könyveket. Gyakran jött hozzánk fanni, s fonás közben mondta, milyen könyvet kapott a papnól, mondott belőle el. Mikor ezekről beszélt Zsuzsi néni, nem tudtak egy kis fáért kiküldeni, figyeltem a beszédjére, még az elébüjt fehér haja, még a hiányos, ritka foga is kedves volt nekem. S mindég jókedvűen, jó kacagva beszélt...

Édesapám iskolába járatott minket, vallásosan nevelt, templomba vele kellett menni. Ahogy az első elemít megkezdtek a gyermekei, figyelemmel kísérte haladásukat. Esténként odahajolt tanuló gyermekei mellé: „Így és így” — intette, oktatta őket. De biza mikor vakáció alkalmából vittük az értesítő könyvecskét, díszítette is a jegyünk, mert szép érthetően bele volt írva: „dicsíretes, dicsíretes, kitűnő”.

Volt egy nagyobb bátyám, az megkezdte az első osztályt. Nem nagyon fogott rajta a tanulás, a játszás volt mindene. Odakerült, hogy Sándort gyakran ott marasztották. Édesapám mindig kérdi:

— Sándor, mért jössz ilyen későn haza?

— Hát azt mondta a tanító bácsi, még nem mehetek haza, még maradjak.

Úgy vette észre édesapám, hogy Sándor nagy, de nagy megtiszteltetésnek vette-vélte az ottmarasztást: „Hát szert a tanító bácsi, azért kell ott üljek.”

Édesapám egyszer már sokallta az olyanfajta szeretetet. Jó haza Sándor későre, s mondja édesapám:

— Na, Sándor, mit nem tudtál, hogy segítslek ki?

S elkezd nagy begyesen:

— Én biz én, édesapám, semmit se nem tudtam, s mégis ott marasztottak.

Na, ez osztán jó volt, még húsz év múlva is emlegetve volt, hogy „semmit se tud, mégis ott marasztják”.

Nekem nagy könnyebbségemre volt, hogy szerettem ellesni nagyobb testvéreimtől a leckéiket, s már a betűket, számokat jól ismertem, amikor a kedves jó tanítómhoz, Csiki Józsefhez kerültem. Többször megtörtént, hogy felvett az ölibe, a többiek ezért bosszankodtak, irigységből még a tanító úr feleségének is csipogtak rám.

Ment nekem jól a tanulás, s amikor iskolai értesítő könyvem vittem haza, szüleim boldogan olvasták: dicsíretes, dicsíretes, kitűnő! Később, az ötödik és hatodik osztályban már kissé lecsúsztak a jegyeim, volt jeles is köztük váltakozva. De már nőtem, s többet kellett segítsék az otthoni munkánál, fanni, szőni is se-

gítettem édesanyámnak. De bukni soha nem buktam meg.

Az 1880—1890-es években több volt az analfabéta, mint az írástudó. Az én szüleim: édesapám és édesanyám is, tudtak írni, olvasni. S kivált édesapám! Gyönyörű írása volt, s nemcsak Széken, a mi községünkbe, de közelebbi falvakból is édesapámhoz jöttek, ha egy kötlevelet, haszonbérleti szerződést, egy örök-vásári szerződést s még egy-egy nyugtát megírni. Édesapámhoz jöttek, hoztak egy-egy pakli dohányt, mit édesapám nemigen fogadott el; annyi köszönetet leraktak, hogy hal-mazzal volt a „köszönöm szépen”.

Többek közt egyszer megcsinált valakinek valami örök-vásári szerződést. Én nyolcéves lehettem, de bent a keblemben éreztem, hogy én olyan büszke vagyok erre: többen vannak nálunk a házba, tanúk, az eladó s a vevő, s mikor kész az írás, édesapám felolvassa, hogy a tanúk mit kell tanúsítsanak. Én figyelem az olvasást, s oly csodás volt, amint hallom, hogy „én, N. N., örökre és visszavonhatatlanul átengedem, átadom”. Ezt már soha ki nem engedtem a fejemből, mind szép szó volt ez előttem, ezt az én apám írta, egy olyan írásba, amit nagyon őriznek, amit nagyon el kell dugdossanak, mert anélkül még visszaveszik azt a házat, azt a darab földet, melyről szolt az írás.

Mikor kész az írás, kérdi az ember:

— Na, Mihály báty, mivel tartozom ezért azt írásért?

Azt mondta édesapám:

— Hát, barátom, egy annyival, hogy „köszönöm szépen”.

— Jaj, nem úgy van az, Mihály báty! Tegnap voltam Budai Samunál, a csizmadiánál, hogy varrja be a csizmám bokáját, s csak éppen három öltést. S mondom: „Na, köszönöm szépen!” Azt mondta Budai Samu: „Nem úgy van az! A hiju már teli van »köszönöm szépen«-nel, s nem megyek vele semmire. Adj ide két krajcárt!” S ked pedig megérdemel hatszor két krajcárt is.

De édesapám pénzt nem fogadott el! Ezekre én, már úgy magamban, olyan büszke voltam!

Nekem négy fiútestvérem s egy szép, szelíd leánytestvérem is volt, aki öt évvel volt nagyobb nálam.

A leánytestvérem majd mindig oda volt szolgálni, ki-tűnő, ügyes és jó leány volt. Három évig szolgált a grófnál, s nagyon megbíztak benne. Mikor végleg hazajött, járt ő is a táncba. De akit kiskorában nem szoktatják, itt úgy mondják, nem kapatják fel, már azután nemigen táncol-tatják. Engem mint forgósziel, úgy vittek, lobogtattak ki-csi koromtól. Susogtak is rám: „Kukurigul a kakas, tán-colhatnék a szaras.” Ahogy beléptem a táncosudvarra, kaptak a legények, vittek be a csűrbe táncolni. Drága né-ném másokkal ült a padon, ahol akkor volt Forrószegen a tánc. Mi akkor forrószegiek voltunk, csak férjhez jöt-tem ide Felszegre. Ahogy jöttem, elhívtak a táncba.

Az a szokás, hogy kötelező mindenkit elhívni a táncba, minden leányt, aki konfirmált, sőt ha valami hibája van, a fiatalság közül nem szabad kitiltani, ez ősi szokás. Ez kötelező az egész községre, három utcára.

Na de akkor én még nem konfirmáltam, mégis elhívtak a táncba, s visznek is be a csűrbe táncolni a jó csárdást. Az én szép és szelíd néném hogy vágyott-e táncolni, nem tudom, mert azt nem szokás elárulni. Belobbanok én a csűrbe, repül a pántlikám utánam. Az akkori tánc házi asszony olyan kondícióban volt, mint én most: nagy bi-cegő fara, látom táncolás közbe, biceg be a csűrbe, seprű a kezében. Gondolom, hát ez hogy az ördögbe akar most seperni, mikor táncolunk? De ő csak jön, felém jön, meg-fogja a kezem, kivesz a legény kezéből, jó szorosan fog, hogy ne szaladhassak el, s a seprűvel szaporán csapdossa a hátam, fenekem. S szid: — A ponciusodat, a mai nap ki-takarodj innét, s míg nénéd férjhez nem megy, a lábod ide be ne tedd! Hát ő szegény ott nyomja a padot, s te úgy táncolsz, mintha a szelek hajtánának!?

Hej, megijedek én, s szégyellem is, búsulok is, majd ki-tör a nyavalya, sze milyen jól táncoltam, de most, míg Zsuzsink nem megy férjhez, nem szabad a táncra menjek. Ez nagy csapás volt nekem, de muszáj volt szót fogadjak, mert megint megkapom a seprűzést. De nem kellett sokáig várakozzak, mert a néném ügyes volt, szép volt és szorgal-mas. Eljött a farsang, s úgy elkapták, mint a cukrot. Egy

szép kék szemű ácslegény vitte el, s boldogok voltak. De kitört a tizennégyes átkozott háború, s úgy történt, ahogy az ének mondja: Mikor két igaz szív egymástól elválik, még az édes méz is keserűvé válik.

Négyes tánc járta, két nagy, magos fiú szólított, a másik leány rendes nagylány volt. Nekem a karom sem érte be a nagy vállaikat, zsebkendővel toldottuk meg, s azt fogta a másik leány is. A két égimeszelő legény sebesen nekifog a négyes-táncolásnak, én fönnakadok a hosszú karjaimon, lábaim fönt repülnek a levegőben, s mind a két csizmám leesik a lábamról!

Megtörtént az is, télen szombat este mentem haza az iskolából, valahol valami kötőtűért mentem egy barátnémhoz, hát már mire hazamentem, már a legényem ott volt, hogy már nem vacsoráltam, mert én kivált legény előtt nem ettem volna hat ökörért. Há hogyné! Hogy meglássa, hogy eszem, s meg még háha csúnyán eszem?! Pedig az ilyen nem eszik csúnyán, pláne fiatalon. De hiába, én szégyelltem, s aki szégyelli, mindig figyel és vigyáz, nem csámcsog. Én mindig, hogy befaltam az ételt, csukott szájjal ettem tovább.

Már vártam, hogy legyen vége az iskolának, mert elől került a csárdás. Nagyon hamar felkaptak táncolni; ördögül táncoltam. Akkor már kísért haza a legény, s a következő polgáreste már ajánlkozott, hogy jön beszélgetni. De én féltem, kikapok apámtól, ha jön nyíltan. De nem kaptam ki, mert nálunk még büszkeség volt, ha minél hamarabb fölkapatták a lányt, mert akármelyiket nem kapták fel fiatalon, biza állingált tizennyolc-tizenkilenc éves korában is.

A SZOLGASÁG KENYERE

Eljött az idő, Kolozsvárra kellett menni szolgálni, mert nőttem, kellett gúnya is, édesanyám is kellett készítse a férjhezadni való leányt. Mikor egy háznál két-három leányt kell kiállítani, kiürül láda, pad, kanapé, mindent oda kell adni a férjhez menő leánynak. Sok szegény anya éjjelét nappallá egybetéve kell dolgozzon, hogy elkészítse a következő leányát. A széki közmondás azt tartja, ahány leányt ad férjhez, annyiszor ég le a ház.

Tízéves koromba elvitt apám szolgálni, de én csak egyszer voltam cselédpiacon. Ahogy a városba értünk, még útközben felfogadtak gyermek mellé. Öt leánya volt, a legnagyobb nyolcéves. Gazdálkodók voltak, nem úri népek, nem voltak rosszak, nem szidtak, s én is vigyáztam, ne hibázzak. Reggelenként kellett hat-nyolc kondér tejet vigyek házakhoz, hamar megszoktam. Egy jó széles kosárba beléhelyezték a kondérokot, de már egy hét múlva tudtam a fejemre feltéve, elengedve vinni a kosarat. Egy törülközőből csináltam tekercset a fejem tetejére, s rá a kosarat, érzés után. Kolozsvárt a gazdálkodóknál mindig így volt. Aki ritkán lát olyat, nagyon megbámulja. Nyáron a piacra a zöldséget többnyire lószekérrel szállítják, de amikor az ugorka ideje eljön, a télirevaló ugorkát nem szállítják a dőcögő szekérrel, hogy ne sűrűlődjön az a szép, üde színe le. Az ugorkáskosarak nem nagyok, négykilós egyegy, s három kosarat is megtöltenek szép pontosan apró ugorkával, két-három kosarat egymás tetejébe fölraaknak, s így teszi fel feje tetejére a leány vagy asszony, s megy vele fel a piacra. Még nem is fogja, oly csodás, s így nem is horzsolódik össze.

Én is megszoktam a fejemen hordani a súlyt. Az évem ebbe a helyembe telt le, édesanyám beteg lett, s hazavittek. Ahogy javult, csak vittek vissza Kolozsvárra. Amikor bátyámmal beérünk, megszólít egy jó kövér úr, hogy hová mész, te leány? Mondom, szolgálni jöttem. — Hát te szereted a gyermekeket? — kérdi. — Biza szeretem —

mondtam. — Hát tudsz olvasni? — Tudok. — Hány osztályt jártál? — Mondom, hatot. Ideadja a névjegyet: — Olvasd el. — Én elolvasom folyékonyan: — Baló Károly, Árpád út három. — Na, mit kértek havi bért? — Mondjuk bátyámmal, hét forintot. — Hát nem, igen sok. — Mondom, alább nem menyek. Ideadta a névjegyet, megmutatta, merre menjünk, s ő elment másfelé.

Elmentünk oda, szép magos naccsága, kifodribodri a haja, s három gyermek. Én letelepedtem, bátyámat elküldték, s ott is majdnem egy évig voltam. De ott az volt a nagy bajom, hogy a gazdám sokszor megverte a feleségét. Én olyankor szörnyen féltem, és sajnáltam is az asszonyt, elbújtam a pincébe sírni, mert féltem, én is kapok. Itt e helyemben szép volt a nagyságám, de szegényt mikor verte az ura, mindig sírva mondta: — Mért nem hagytál békémet, mondtam akkor, hagyj el, mert ez nem lesz jó, mert szegény vagyok. — Na, egy darabig nem verte, de aztán megint összekocolódtak, s megint megverte.

Egy délután otthon volt gazdám, s készülődött valamerre. A felesége kérte: — Ne menj, Károly, sehová. — De az csak készül, s megy. Jó este van, s az asszony azt mondja nekem: — Klári, készülj, s menj az úr után, de vigyázz, nehogy észrevegyen, távolról figyeld, s te ne állj szóba senkivel, bárki ha hív, ne menj, s figyeld, az úr kivel, hol sétál. Adok majd neked egy szép ajándékot. — Én megyek, de biza félve, ha meglát, eltapos, mint egy békát. A főtér felé megy, szörnyű sok nép sétál ott, de nem is sétál, hemzseg. Szép kivilágított a főtér, s én most is érzem, a hideg a hátomba, a szemem rátapadva arra a kurta, vastag nyakára. Lépegetek, s éppen a Gólya áruháznál megyek, hát egyszer megfordul, s jó szembe velem. Jaj, Istenem, mit tegyek? A Gólya áruház mellett van egy sikátor befelé, én béugrok oda, de az oly sötét. Figyelve kifelé is, befelé is, hát beljebb a sötét sikátorba vinnyogás, kacagás, jönnek katonák ilyen-olyan villogó cselédekkel. Jaj, mit tegyek? Most nagy bajba esek. Megállok, s kezdek sírni. Jött egy férfi karonfogva egy nővel, s oly szépen kérdezi: — Mi az, nagyleány? — Én sírva-reszketve mondom, hogy kellene menjek valahová. S kinézek, a sikátor legelején a gazdám beszélget, egy férfi s egy szöke

hajú nagysága vagy leány vagy mi van ott. A férfit ismertem, Király Józsefnek hívták, férfiszabó volt, többször volt gazdáméknál. Azzal ők hárman mennek is oda, ahol dolgozott a férfiszabó, közel a Mátyás király szobrához. Láttam, mikor felgyúlt a villany, s a szőke hajú nő lehúzta a függönyt. Én mentem reszketve haza. Asszonyom meg volt elégedve a kémkedésemmel, s adott egy jó csupor rumos teát és egy pár fülbevalót, de én már készültem hazafelé, hogy meneküljek a zavargós helyről.

Édesanyám akkor sok kendert termelt, s kellett segítsek fogni, de mindenütt siralmas volt, mert csak asszonyok, lányok s vénemberek döcögtek szomorúan. Azért mégis volt valamilyen leányfonó. Én is elmentem a leányfonóba vagy öt-hat este, s amikor még mennék egy este, apám azt mondja: — Hogy van kedved neked odamenni vihogni, mikor nem tudni, kedves bátyáid melyik percben sebesülnek vagy hálnak meg? — Na, én többet leányfonóba nem is voltam. Asszonykoromban negyvenhat évig volt nálunk tánc és leányfonó, mert ahová férjhez mentem, nagy ház volt, s a fiatalság megszerette a mi lakásunkat. A ház szép, s főutcán volt, alkalmas központú kis utcához és nagy utcához. Jó alkalmas volt, s ha leánykoromban csak hat este voltam fonóba, itt kárpótolódtam.

Amikor apadt a fonnivaló, mentem vissza Kolozsvárra szolgálni. Nagy úri helyre nem akartam beállni, mert nem tudtam én urizálni és kényelmeskedni. Ha gazdálkodókhoz szegődtem, úgy volt, mint itthon falun, gazdám bácsi, asszonyom néni. Elmegyek most, egyszer életembe a cselédpiacra, ott biza sokan voltunk, de nagyságuk is, kiknek cseléd kellett. Hozzám lép egy tiszta, szelíd nagysága, és mondja: — Na, nagylány, beáll hozzám? Milyen helyeken szolgált még? — Mondom: — Én inkább a hóstátban. — Van cselédkönyve? — Van — s odaadom a kezébe. Nézi, tetszett a bejegyzés. — Na, mit kér? — Mondom, s ő mondja, van két gyerek, ők a boltban vannak. — Maga otthon vigyáz a gyermekekre s főz. — Mondom: — Én magamra egyedül nem főztem még, csak a hóstátba. — Hát jó lesz nekünk, ahogy maga főz, s majd vasárnaponként ketten csináljuk, jobban utána állunk. — Már mennék, de jó egy öregedő úr, rám néz, s kérdi: — Beáll, nagy-

lány? — Mondom: — Igen. — A cselédkönyvem a nagysága kezibe, az úr kiveszi a kezéből. — Na, jöjjön velem! — A nagysága rászól: — Ez nem eljárás, én megegyeztem vele, s az úr belévág. — Az egy szót se szól, kezében a cselédkönyv, s én megszeppenve megyek. Az nem kérdi, mit tudsz dolgozni, mi fizetést kérsz. — Hát hova kell menjek? — kérdem. Mondja, Vasvári Pál utca egy szám. Elég messze kellett menjünk. Útközben kérdem, hányan leszünk. — Nem sokan, ne félj, ne légy megijedve. Van szakácsné is, már tizenkét éve van ebbe a helybe, akkor gondolhatod, hogy nem rossz hely. — Megyünk végig az Erzsébet úton, utána a Tamás András utca s utána a Vasvári Pál utca.

Én nagyságos úrnak szólítottam, arany cvikel a szemén, és mind várom, hogy mondja, lejjebb szólítsam, esetleg tekintetes úr. Ahol voltam eddig, gazdámékat néni, bácsinak szólítottam, terhemre volt az affektálás s még féltem is, hogy fentebb várják. Így megyek az új gazdammal, elérjük az ő házát, hát szép nagy rácsos kapu, rácsos kerítés. Amint benyílik a kapu, húsz-huszonkét szép fenyőfa, annak közepén egy szál lugos, asztalka, székek benne. Csenget az úr a kapun, szalad ki egy nyolcéves kislány, vidáman kiáltja: — Kezit csókolom, méltóságos úr. — Nagyot döbben belém: én féltem a nagyságos címtől, és né, méltóságos. Rosszul kezdődött nekem. Nyílik a kapu, s mondja a kislány: — Méltóságos úr, a libákat bezártam, s adtam enniek. — Jó, jól van. — Kérdem tőle, ez a leányka idetart? — Igen — azt mondja —, a szakácsné húga, meghalt az anyjok, behozta faluról, s itt járhatja iskolába.

Amint menyünk beljebb, szép nagy kerek kút. Na, meglátszik a nagy ház, falépcsőn kell felmenni. Na, most már nagyon izgulok, lássam azt a méltóságos nagyságát. Mit is kezdjek? Felmegyünk a magos lépcsőn, nagy tágas, üveges verandára lépünk be. A szoba ablaka be volt sötétítve. Jaj, gondolom, itt még alszik a lustálkodó nagysága. Benyit az első szobába, be van sötétítve, s int, na, lépünk be. Én ugyan nagyot hátrálok, s mondom, ide a sötétbe nem megyek. Akkor felgyújtja a csillárokat, még más szobákba is, öt nagy szép szoba volt, mind felgyújtja mindegyikbe a csillárokat, sarkig hátranyitja az ajtókat.

— Na, tessék bejönni, vagy most is félsz? — Én nyújtom a nyakamat, figyelek előre, hol kell nagyot köszönni, de sehol senki. Végignézem a szobákat, senki. Kérdem, hol a nagyságos asszony. Azt mondja, itt nincsen afféle.

Aldott Isten, fordulok meg, s gyorsan kiindulok. Jó szép csendesen az úr is utánam, s akkor látom, beljebb a kertben még van egy ház, de nem olyan nagy, szoba-konyha. S mondja: — Na, jöjj ide, nézz be. — Megyek, ott leülve a kislány egy kanapén, kis iskoláskönyv a kezébe, itt ez a szoba-konyha, ott a telázi az edényekkel. Én csak nyugtalan vagyok, s megint kérdem, hol a nagyságos asszony. Újra azt mondja, itt nincsen afféle. Azt mondta, hárman vannak, most mind elszöktek, vagy mi van? — Hárman vagyunk, a szakácsné, itt ez a kislány és én. Nekem Szentjakabon van tanyám, a szakácsné oda ment, hogy hozzon a disznóknak árpát és sajtot. — Na — mondom —, én megyek, mert mindjárt itt a dél, s nem tudok elszegődni. — Hát itt maradsz, itt jól leszel, veszek néked szép arany fülbevalót, szép nyakláncot. — Bemegy egy kis kamara-félébe, felnyitja, s mutatja. Abban szép sárga lánc, fülbevaló s gyűrű. — Né, ezt mind én vettem a szakácsnének s neked is veszek.

Persze, nem ismertem én az aranyat, csak sárga volt s fénylett. Nálunk pedig nem kellett az efféle még dugdosni sem. Ha vagy egy leány hazajött a szolgálásból, csak szép fülbevalója volt, s már meg lett gyanúsítva, hogy na, ez már ringyóskodott. Én igazán asszonyomtól kaptam egy pár fülbevalót, de be kellett zárjam a ládafiába, nehogy valami új nevet kapjak miatta. S mondom az úrnak, az nekem semmi, nálunk Széken nem hordunk magunkon ilyesmit. Én szegény leány vagyok, nekem rendes fizetés kell, mint más olyan tisztességes leánynak. S azután ha megérdemlem, kapok még valamit, s ha nem, az nem kötelező. Én a havi fizetésem oda kell adjam hiány nélkül édesapámnak.

— Nahát akkor mit kérsz havi fizetésnek? — Mondom, tizenkét forintot. De bántam én, mért nem maradtam annál, aki hívott, de ott is akadály volt a főzés. Az aze-lőtti helyeimben főztem, de nem úri kosztot, s nekem ez volt a nagy nehézség, hogy én magammal nem voltam

megelégedve, s féltem, rám szólnak: né ez vagy az nem jól van.

(Én életemben egyszer voltam jóslónál, más cselédbarátaimmal. Mindeniknek külön, egyedüli szobába jósolt, s nekem úgy jósolta, hogy nagy zaklatottsággal élek, s nagy baj van nálam, hogy hiányzik az önbizalom, ez nem hagy nyugtot. Ezt sok esetben tapasztaltam magamon.)

Na, itt mindjárt szól a déli duda, nyugtalan vagyok, pár szóval meg van a fizetési ár adva, de már mindegy, nehogy haza kelljen menjek. Mert csak a legutolsók mentek haza, hogy nem kaptak helyet. Engem mindig megfogadtak még előző nap, mert nálunk Székről szokás volt elsejét megelőző napon beutazni Kolozsvárra, hogy elsején kora reggel eléállhasson a cselédpiacra. Most e helyemben is azért kellett cselédpiacra menjek, mert Kolozsvárra beérve felkerestem egy szolgáló barátnémat, s az éppen mosott nagymosást, én is odaálltam segíteni, s így el voltam bújva szem elől.

Na, kész a vásár az úrral, megmaradok ott, s nézek széjjel, mihez kezdjek. Akkor mondja a méltóságos úr: — Na, Klári, most először az ebédnek fogjon neki, hogy ebédeljünk. — Áldott Isten, fel vagyok sülvé. Most főzök egy méltóságos úrnak, jaj, mi lesz velem, ha nem lesz neki tetsző. Mutatja, ott a kamara, abban liszt, zsír, tojás, van egy csirke megpucolva, abból paprikást készítek. — Itt minálunk az ebéd négyfogásos, leves, hús, tészta és gyümölcs.

Na, gondolom, most légy okos, Domokos! Levesnek gulyaszárlaskát főztem, jó finom füstölt szalonna tepertőjével. A csirkét megkészítettem paprikásnak, és sütöttem szép, hártavékony hígpalacsintát. Az ételt fel kellett hordani a falépcsőkön a szép világos verandára, ott volt az asztal. A konyha tizenöt méter távolságra volt a szép szobáktól. Féltembe még elég hamar összeütöttem az ebédet, s lejő az úr a konyhába, mondja, a kislánynak ott tegyem ki az ebédjét a konyhán, s fönt a verandára két személynek hordjak föl. Jaj, atyám, én nem eszem fönt azzal a nagy úrral. S kérem szépen, engedje, hogy az én részemre is itt terítsek a konyhán. Nem, nem. Itt kezdett magázni, igaz, én nem tudtam a jelentőségét. — Maga is ott fog ebédelni

a verandán. Hogy képzeli, hogy egyedül költsem el az ebédemet? Jobb étvágygal fogyasztom, ha van még valaki a közelemben. — Na, ez is nagy nehézség nekem. Tudja az ördög, miért szégyelltem én már fiatalkorom óta idegenek előtt enni. Ha úgy történt, hogy idegen előtt kellett enni, nagyon vigyáztam, hogy ne csámcsogjak. A szám legyen összecsukva, amikor befaltam a falatot. Ha valamelyik fiútestvérem nem evett szépen, édesapám szigorúan rája szólt: Vigyázz, fiú, hogy eszel, ne csámcsogjál mind a disznó a vályú előtt. Nekem ez már annyi volt, mintha nekem mondták volna. S féltemben úgy vigyáztam, s engem nem kellett figyelmeztetni.

Na, most hogy kell vigyázzak, hogy a méltóságos úr ne hogy megcsömöröljön tőlem, falusi parasztlánytól. Amíg én főztem, maga a méltóságos úr terítette meg az asztalt, lehet azért, hogy ne kelljen annyit magyaráznom. Felhordom az ebédet, nagyon kedves, világért sem durva, s ő tesz a meritókanállal magának is, nekem is. Szépen biztat, egyem, s elkezd dicősi, milyen jóízű s mily jól van összeállítva az ebéd. Ez is biztatóan hat rám, jobb, mintha kiabálna. S kezdi mondani, hogy milyen szépen eszem. — De vigyázzon, lakjon jól. — Aztán jön a csirkepaprikás, tesz a maga tányérjára s az enyémre is, de jó bőven, s biztat, hogy egyem. A vékony palacsintához három-négy befőttesüveg az asztalon, finom ízzel. Még most is kacagok, amikor eszembe jut, hogy felállt, s az asztali késsel tömte a palacsintákba az ízt, s kérdi, melyiket szeretem jobban, ez barack, ez málna. De én már úgy jól vagyok lakva, hogy alig bírom a számat összecsukni.

Az ebéd nagyon jól ment, nem is kényeskedett, nem is gondoltam volna. Szép nyári nap volt, gyümölcsnek finom muskotálykörte. Leszedem az asztalt, az udvaron volt asztal és pad, s ott mosogatok. Széket hoz a közelembé, s kérdi, amikor leült, hogy szeretem, ha olvasnak? Mondom, nagyon, akár ha én olvasok, akár hallgatni. Akkor újságot olvasott fel hangosan, de jó, hogy nem kérdezte fel tőlem a tartalmát, mert biza nem tudtam volna mondani egy mukkot se belőle. Hát én úgy el voltam képedve, nem tudtam, mit gondoljak. Nyugtalan voltam, mi lesz, ha eljő az est, és én ezzel a férfivel itt. Mi fog bekövetkezni?

Elmosogatok, segít elrakni az edényt, mutogatja: ezt ide, ezt oda. Mikor minden szépen el van rakva, ad valami kabátot a kezembe, hogy azt bontsam el, s ad hozzá egy zsiletet, hogy azzal vágjam ki a gépvarrást, s amennyiből lehet, vigyázzak, hogy ne vágjam ki a drága anyagot. Nézem, nem csináltam ilyen munkát soha, de nagyon figyelek. Elhívott a szép fenyvesek árnyékába. Én, amint figyelem a bontani való gépvarrást, látom, egyik felén szép egyenesen fekszik egy szál cérna, s kérdezem, nem kaphatok egy nagyobb tűt, hogy azzal bontsam. Ő gyorsan feláll, s kihoz egy rendes tűsdobozt. Abban volt, ami kellett, minden. Nézte, hogy mit kezdek vele, de látszott, hogy meg volt elégedve. Leült egy másik székre, s hangosan olvasott, addig-addig, míg én már komolyan félek a kedvességétől.

Eljő az est, s kérdi tőlem, szeretem-e a kávé, mert az lesz a vacsora. Mondom, mindent szeretek, ami ehető. — Na, menjen le a pincébe, ott a tej s a feketekávé, hozza fel, s tegye föl az asztalra, ahol ebédeltünk. — Én úgy teszek, ahogy ő mondja. Vesz elő két csészét, s a kislánynak mondja: — Hozd föl a csészédet, kislány. — Zsuzsi felhoz egy csészét, a méltóságos úr telekészíti kávéval, egy karéj kenyeret is ad hozzá, s mondja: — Menj le a konyhába, és ott edd meg.

Mikor elmegy a kislány, kérdi az úr: — Maga hány kockával szereti a kávé? Tehetek három-négy kockát? — Én csak bámultam, mert háború volt, s nemigen volt cukor. De itt volt, s mondom, jól van akárhogy. Én még most sem tudom, mi okból készítette el ő. De örvendtem, hogy megvolt a vacsora, elmosogattam, s akkor azt mondja, lehet lefeküdni. Megmutatja, hova. Fent volt az ágy, olyan három egymás felett. Ő a beljebb való szobában aludt, nagyon finom ágyba. Felhívom a kislányt, és belefekszem falig, a kislány volt kívül, az ágy szélén. Mikor le voltunk fekvő, jön az úr, s megy be a belső szobába, de még azt mondja, az ajtót nem csukja be, hogy hallja a szuszogásunkat. Én félek, de nem szólok semmit, öreg volt, s gondolom, ha kijő, én úgy belérúgok. Vittem be neki éjjelit. Én elég hamar elaludtam, s jól volt, nem volt semmi baj.

Reggel, mikor fél akarok kelni, kiszól: — Klári, ne keljen még fel, még aludni akarok egy keveset, s bármi kicsi nesz zavar. — Úgy nyolc órakor kelt fel. Én szaladok le, az alsó lakásba is volt mosdó, mosakodok, rendbe teszem a hajam. S akkor mondja, hogy hova kell menni tejért. Elmegyek, elhozom, megvan a reggeli. Aztán takarítani kezdek, összesen öt szobát kell kitakarítani. Aztán azt mondja: — Na, most fogjon ebédet készíteni.

A kertben volt kalarábé, lett kalarábéleves, s az úr hozott szép sertéskarajt, tésztának ropogós csöregét sütöttem. Aznap is meg volt elégedve, de én csak nyugtalan vagyok. Hol a szakácsnő? Eljő a harmadnap, s akkor is nekem kell ebédet készíteni. Ott akartam hagyni, pedig igazán nem lehetett panaszom.

Harmadnap, még az ebédnél tartunk, csengetnek. Nyitják a kaput, fiákerrel jön a szakácsné nagy csomagokkal. Szép nő volt, úgy huszonhat-huszonnyolc év körüli. Velem elég szép szavakkal beszélt. Mondja az úr, ne szedjük szét az asztalt: — Gyere, ülj le ebédelni. — Nekifog Juliska enni, de a gróf sűrűn dicséri az ételt: — Ugye, be jó, ugye, el van találva? — Igen, méltóságos úr, hát úgy látszik, az én főztem nem volt ilyen jó, nem kapott ennyi dicséretet, akármit főztem, csak leszólt.

Vettem észre, hogy nem esett jól Juliskának a reám tett dicséret, és azt is láttam, hogy ez a szakácsnő nagyon elbizta magát, s túl felvágósan beszél az úrral. Én csak cselédszamba vettem, s ő még szidta is az urat. Én nagyon alázatosan viselkedtem, s Juliska is megkedvelt, jó barátságba lettünk. Éjszaka ott aludtunk a három ágyban, legalul a kislány, közbül én, fent a harmadik fekhelyen Juliska. Az ajtót mindig nyitva hagyjuk, hogy hallja a szuszogásunkat.

Soha nem vettem észre semmit, hogy éjszaka kijött volna az úr. Volt, hogy nappal fölcsengette Juliskát, s ott voltak több ideig, de nekem ahhoz semmi közöm nem volt. Mikor Juliska visszajött a konyhába, nem sokat titkolózott, még ő mondta: — Oly hosszasan elmatat a vén bagoly! — Jaj — mondom —, ne beszéljen így, Juliska. — Hát mit, tán izgul? — Nem izgulok én, de ez nem szép. — Akkor Juliska kezd faggatni: — Klári, hát maga szűz? —

Én ilyen butaságokat nem bírok, s akkor ő nekem jó, hogy hát ő megnéz, mert ő megismeri, ha az vagyok vagy nem. Én egy szál ingben s nyári szoknyában voltam. Kérdem: hát hogy tudja ő? Azt mondja, engedjem, hogy megfogja a mellemet, hát azt engedtem. Nem tudtam, mi következik. Ő megfogta, s úgy szorította a mellem, hogy fájt. Akkor elengedte, s azt mondta: — Na, most hiszem. — Én nem tudtam, hogy miből tudta, miből ismerte fel, de aztán sokkal rendesebben beszélt velem.

Mikor eljött a vasárnap, elvégzem az ebéd utáni dolgom, fölmegegyek a kastélyba, s megkérdem: — Méltóságos úr, lesz szíves elengedni sétálni? — Hová s miért akarsz menni? — Ahol falumbelijeimet láthatom, lássam, mi hírt hallok hazulról. — Elengedlek, menj. — Hány óráig maradhatok? — Hétre jöjj haza. — Köszönöm szépen, kezit csókolom.

Elmegegyek, összetömörülünk, sok a széki köztünk, elbeszélgetünk a Széchenyi téren. Elmondtuk, melyik milyen hírt hallott hazulról, biza volt sírnivaló, mert jött a hír, hogy ez vagy az megsebesült, ez és ez elesett, és fájón dobogott a szívünk. Kérdik egymástól a cselédlányok: te hány óráig vagy elengedve? Majd mindenik több időre volt elengedve, mint én, tíz-tizenegy óráig is. Azt mondják ott nekem, ők nem is ülnének olyan helyen, ahol csak hétfig engednek. Nekem ez az idő elég volt bőven, mit bolyongjak az utcákon este? Még nem is volt teljesen meg a hét óra, s már otthon voltam.

Három hónapig voltam ebben a helyemben. Még ültem volna, de beteg lettem. Nem volt a házban fürdőszoba, s az úr fürdeni akart. A kád nehéz bükkfa dongákból volt, három erős vasabronccsal rajta. Ezt a konyhába vittük, ott vizet melegítettünk. Ketten vittük be a fürdőkádat üresen, bele a jó sok meleg vizet. Az úr megfürdött, s na, hordjam ki a vizet a mosófazékkal be a kertbe. Nehezecske is volt, szaporátlan is volt. Közbe eljött egy kedves szőke katonaismerősöm, akivel leveleztünk, onnan tudta, hogy hol szolgálok. Utaztak át Kolozsváron, s elkérezkedett a fellettesétől, hogy engem felkeressen. Úgy talált, hogy hordtam ki a fürdővizet. Gondolom, nem hordom egyedül, s mondom neki: — Légy szíves, Pista, fogd meg a kád egyik

fület, én a másikat, s kapjuk ki innen. — Mondja a szakácsné is, a katona is, Klári, ezt nem szabad, nem szabad akkorát emelni. De én nem hallgatok a jó szóra. Na, megkapja a katona a kád fülét, hamar megemeli, akkor a sok víz mind felém jön. Éreztem, hogy szörnyű nehéz, de nem akartam letenni, mert szégyelltem. Láss a legény, milyen vagyok. Aztán pár szót még szólt kedvesen, és már ment is.

Én mindjárt utána szédelegni kezdek, a hideg kirázott, és másnapra kezem-lábam-karom megdagadt és nagyon fájt. Hoztak orvost, rendelt gyógyszert, és azt mondta, hogy menjek haza, mert feküdni kell. Nem tudtam sokat vinni, az állomásra Juliska vitt ki, s felsegített a vonatra.

Három hétig feküdtem otthon nagy fájdalommal. Azt mondták a szamosújvári orvosok, csoda, hogy felépültem, mert az emeléstől nagy bajt szereztem magamnak.

Ez a gróf többször elment a városba Juliskával, vagy moziba mentek, a kislány pedig a zöld füre vitte a libákat etetni. Én egyedül voltam otthon a kertben, ott almafák voltak. A szomszédunk valami Fogel nevű család volt. Azoknál egy ügyes székely leány cseléd szolgált. Hallotta, hogy Klárinak szólítanak, s egyszer átszól: — Mit csinál, Klári? — Én éppen kis viselőruhám varrtam, s kér, adjak vagy egy almát. Volt hullóalma elég, s adtam néhányat. Jó barátságba lettünk.

Nálunk a kapu mindig be volt zárva, s a kulcsot Juliska őrizte. Egyszer az úr mosdott fent a szobájában, a törülközőt felkötötte a nyakába, úgy, mint a sálat. S látjuk, megy végig a fason, a fenyvesen. Megijed a szakácsné, szalad utána, karon fogja, s húzza vissza, beviszi a szobájába, s ott marad ő is egy félórát. Mikor lejön a konyhába, azt mondja ebédkészítés közben: — Na lássa, Klári, ha most nem veszem észre, s a kapu nyitva, elmegy úgy, ahogy volt.

Én megijedek nagyon: — Jaj, Istenem, hát ez mi? Amikor maga Szentjakabon volt, mi volt? — Hát ez ritkán jön rá, s nem bánt senkit — azt mondta. Jaj, én meg vagyok ijedve, s mondom: — Én megyek el innét. — Nem, Klári, ez semmi, nem bánt ő senkit, s nem jó rá többé.

Pár nap múlva elmentek valahová, és én egyedül maradtam, dolgozom a kertbe. Jön mindjárt oda Anna, s megszólít, megint kér vagy négy-öt darab almát. Én mondom neki: — Jaj, Anna, úgy félek, né, mi történt nálunk. — Azt mondja: — Ne féljen, mert nem csinál semmit, semmi bajt. Juliskára van bízva, és ő nagyon vigyáz rá, s rája hallgat nagyon a méltóságos úr. Én másfél éve vagyok ebbe a helyembe, de csak kétszer történt ez. Mondták gazdámék, hogy van egy testvére valahol messze, Katinka méltósága. Az ritkán eljő, és két-három hétig marad. Kérleli szépen: „Nézd, Ferike, légy helyes, ne tégy hibákat, hogy itt maradhass a te szép kis kastélyodba Juliskával, s ne helyezzenek téged más épületbe. Jobban vagy te itt.”

Így beszélt el a szomszéd cseléd, s mondta: hallotta, a gazdájáék beszéltek, hogy a szép ház és telek Juliskára van táblázva. Ez a Juliska egy bethleni szegény parasztcsalád gyermeke volt. Szép, rendes kartonruházata volt, nem majmolta az urakat. Még amit mutatott nekem, hogy a gróf vette neki, ott tartotta a ruhái közt, alig vagy háromszor láttam rajta.

Míg otthon, Széken, a szüleimnél voltam, egy este apám elbeszélte, és mi mint mesét hallgattuk, hogy sok gróf kártyázott egyszer egy kávéházba. Az egyiknek nagyon szolgált a szerencse, s az összesnek a pénze mind ehhez úszott át, mind ő nyerte el. Még beszélgetnek, kártyáznak, s mindenik akar valahonnan pénzt teremteni. Akinél a sok pénz volt, az egyiket is, másikat is megszólítja: én megvenném ezt s ezt a birtokodat. Akinék gyárja volt, azt is kéri. Aztán utóbb ráförmednek: Hát ne hencegj, mert úgysem hisszük, hogy annyi a pénzed! De a pénzes gróf kitart, hogy igenis van. S akkor az egyik azt mondja neki: — Ismered ezt s ezt a birtokomat? — Ismerem — feleli. — A birtokon szép tanya, tizenkét szekér, két-két ökörrel, béresek, gazdasági felszerelés, cséplőgép. Én megveszem, ha adod. — Eddig ez még mind csak beszélgetés, de akkor heccelni kezdik, hogy nincs pénze, s hogy lefüljék a hencegőt s nagyot kacagjanak rajta, mert nem lesz elegendő pénze, azt mondja a birtokos: — Na, eladom, vedd meg. — Most kezdődik az alku, a birtokos gondol-

kozik, számol, összeszámít egy valamilyen összeget, s mondja, ha itt most egyből lefizeted, ennyi s ennyi ezer az ára. — Akkoriban a pénznek nagy értéke volt, az arany- és ezüstnek, bankók is voltak. A pénzes csak kirakta a mondott pénzt. Na, aztán megdöbönt az eladó. Annyi nagy urak előtt nem lehetett visszavonni a szavát.

Meglett a vásár, meglett a táblázás. A vevő örvendett, az eladó aggódott.

Az eladó otthon kiszámította, hogy egy negyed árát sem kapta meg a birtoknak, de ezen már segíteni nem lehetett. S ezen úgy búsult, hogy megzavarodott belé.

Az édesapám szavaiból 1908-ban lehetett ez. Én 1915-ben szolgáltam a méltóságos úrnál. S amint beszélgettem a Fogelék cselédjével a kertbe, ő azt mondja, hogy a gazdájáék vendégei beszéltek volt, hogy ez a báró Hólaki Ferenc hogy járt. Barátjai körében olyan rosszul számította ki a birtok eladási árát, hogy amikor másnap meggondolkozott, belézavarodott. Csak nagy gyógykezelés után javult. Megszerette az egyik cselédjét, s azzal a családja összetette, tábláztak rá szép vagyont, csak kerüljék el, ne kelljen bevigyék a bolondokházába. Juliska nagyon kellett vigyázzon rá. Nem tudtam meg, hogy azelőtt volt felesége vagy nem.

E helyemben, ahol az emeléstől megbetegedtem, majdnem három hónapig voltam. Vasárnaponként délután háromtól este hétig elengedtek sétálni, de én már fél hétre otthon voltam. Mondta volt Juliska, hogy a gróf meg van velem elégedve. És igaza volt, mert addig egy-egy kifestett ringyót fogadott fel, s csak reggel, szétzilált hajjal állítottak haza, kifűzött cipővel. Ezeket Juliska beszélte el nekem. Mondta, hogy volt egy olyan lány, aki reggel fiákerrel ment haza, s mikor bement az udvarra, a lábait szétterpesztve, alig tudott a konyháig menni, lefeküdt és elaludt. Azt mondta Juliskának, hogy egy gimnazista fiúval elment egy szobába, s mikor az végzett vele, kinyitott egy ajtót, s vagy huszonnyolc férfi ment rája. — Bár megölték volna — mondta Juliska —, mért viselkedik olyan disznó módra. Ha én lettem volna a gazdája vagy asszonya, többet a telekre se engedem be. S még engedik az olyanoknak egy darab edényt megfogni.

Mikor betegen indultam haza, felmentem a fizetésemért, s kezet akartam a gazdámnak csókolni. Ne vegyék úgy az írásom, mintha hazudnék, de elkezdett sírni. Lehet, ha normális, nem sír. Én megkérdem: — Miért sír, méltóságos úr? — Azért, mert te igazságos voltál, mindig fél hétre már hazajöttél. — Kiadta hiány nélkül a fizetésem és még egy fél kiló kristálycukrot is rája. Akkor nem lehetett kapni sem cukrot, sem petróleumot. Mikor pár nap múlva bement néném a ruháimért, mert nem tudtam betegen csomagot vinni, még egy kiló cukrot s egy liter petróleumot adott, ami nagyon jól fogott nekünk, mert háború volt, nem lehetett ilyesmit kapni.

A grófot nem láttam többé, s ezzel végeztem vele.

Mikor kissé megerősödtem, csak be kellett menjek megint Kolozsvárra szolgálni. Mikor a vonatból kilépek, már jön szembe velem egy törpécske nagysága. Kérdi: — Nem állna be hozzám, nagyleány? — Mondom, én be, s kérdem, hol a lakása. Mondja, hogy neki a kereskedelmi akadémia konyhájára kéne. Megegyezünk, s elvisz a Mátyás király szülőházához közel. Ott a konyhában egy úri ruhába járó bonchidai menyecske a szakácsnő. Én a konyhába is és az étterembe is — felszolgálni, teríteni — kellett dolgozzak. A konyha a szuterinben volt, s a cselédszoba is. Az étterem az első emeleten. Oda kicsi csigán húztuk fel az ételeket s engedték le a mosogatnivaló edényeket. Nagy, derék fiúk voltak a kosztos tanulók, az ország minden részéből. Többnyire nagyúri fiúk, s magyarok is köztük. Alig három napig voltam ott, s már súgták, hogy nem lehetne-e esténként hozzám jönni, beszélgetni. Szó se róla, nekem dolgom van a konyhán. Maguk meg tanuljanak. Melyik szebben, melyik cudarul, de mind nagyon akartak hozzám közeledni. Mondták: — Né, Klári, megyek haza szabadságra, s szüleimnek ruhásüzletük van, mit hozzak magának? Bársonykendőt, nagy téli meleg kendőt, mit hozzak? — Mondom: — Nekem semmit, innen rendes fizetésem van, aki a konyhát vezeti s engem megfogadott, az fizet nekem, mással nincs közöm. S ha maguk a sok helytelen beszédjükkel ennyit zavarnak, azonnal szólok a gondnok úrnak. — Hát ez áldott védelmezőm volt, s aztán többé soha nem zavartak.

A cselédszoba hosszú, keskeny volt, egy ágy az egyik végébe, egy ágy a másik végébe. Egyikbe én aludtam, másikba a bonchidai menyecske. Világítás nem volt benne. Ha kellett este írjak egy-egy tábori lapot a kedvesemnek vagy bátyáimnak — nappal dolog volt —, este a gyertyát vettük. De ha nem írtunk, szívesen lefeküdtünk. Mer sok taposnivalónk volt, estére már nagyon fáradtak voltunk. De biza a menyecske ágya felől hallatszott piszszegés, sziszegés. Vagy a fiúk közül hozott le valakit, vagy katonával volt, s éjszaka sokszor nagy hanggal köhögött, de nappal nem, soha. Egyszer, mikor este megyünk lefeküdni s beszélgetés közben mondom: — Mari néni, milyen szörnyen köhög éjszaka, s nappal nem. — Azt feleli: — Te veszed észre, hogy van nálam hálótárs? — Mikor igen, mikor nem — mondom —, nekem semmi közöm. — Te, úgy jönnének hozzád is ezek az úrfik! — Csak ne is gondoljanak ilyesmire, megmondtam én ezt nekik, s szólok a gondnok úrnak. — Elég buta vagy, mert adnak pénzt is. — Nekem nem kell — feleltem.

Még most, hetvenhat éves koromban külön áldom a jó Istenemet, hogy megőrzött ettől. — Hátha állapotos lesz? — A menyecske részletesen elmagyarázta, hogy azért köhög olyan erősen, olyan erőből: — Minden erőmet odateszem, s a nagy erőlködéstől a mag kimegy belőlem. — Az ura a harctéren volt, de biza még az állapotnál is nagyobb baja lett.

Abba a nagy iskolába a kolozsvári termelőktől hozták a tejet minden reggel. Ezek a gazdálkodók nagyon szorgalmas, jó dolgú népek, ők is dolgoznak, de tartanak egy-egy ügyes, szorgalmas leány- vagy férficselédet, napszámost. Ezeket a népeket hóstátiaknak hívják. Mondják, sok pénzük van, mert minden terméküket nagyon jól tudják értékesíteni. Hát ide, ebbe a nagy iskolába is a hóstátból hordták a tejet, egy ügyes széki leánycseléddel. Én asszonyommal minden reggel mentem a piacra, nagy vásárlásokat tettünk, én nagy terüvel megrakodva hol a hátamon, hol a karomon, hol a fejemen hoztam a nagy kosár zöldséget. Birtam, erős voltam, s a hóstáti asszonyok mind bámulták. Az egyik asszony megtudta, hogy széki leány hozza a tejet abba az iskolába, ahol én vagyok, s egy szép

bársonyréklit ígért annak a leánynak, csak hogy csaljon el abból a helyemből, s vigyen őhozzá, s nagy fizetéssel.

Na, ez első gazdálkodó volt a Honvéd utcában, de csak olyan cselédeket tartott, hogy ő arra büszke lehessen. Gyermeektelenek voltak. Jó az elseje, és átköltözködök a Honvéd utca 72. alá Csiki Sándorné. A leány megkapta a bársonyréklit, amiért elvitt. Gazdámék örvendtek nekem, mert én csupa erő és egészség voltam, robbant fel minden dolog a kezem alatt. Tudtam lóval, szekérral bánni, bárhova kellett menni, ha mezőre, ha piacra. Volt két legényszolga, de azok mindig az istállóban dolgoztak. Szép négy ökör, nyolc fejős tehén, azok mindig tisztán kellett legyennek. Azok ellátása biza dolgot adott s a ló is, de a hóstáti férfi nem dolgozik, csak dolgoztat. De jól utánafigyel minden munkának. Ez a hóstáti gazdasszony, akihez átmentem, nagy barátságot színlelt a volt asszonyommal, mert neki fontos volt, mivel egy nagy iskolát élmezgett, s tőle nagy mennyiségű zöldséget vásárolt, s így jó kuncsaft volt. — Na, tessék jönni, nagyságos asszony, né, a legszebbjét adom, na, hogy tetszik lenni? — Jaj, ne is kérdezze, Csikiné édes, nagy bajba vagyok! (Ez a kosztadóné nem tudta, hogy Csikiné csalt el tőle, én még jó hajnalban felhordtam az árut a piacra, mire a vásárlók jöttek, már rég a mezőn voltam.) Panaszolja tovább a kosztadóné, hogy mily rosszul áll a cselédekkel. Volt két jó cselédje, az egyiket, szép, egészséges lány volt, úgy bírta a nagy kosarakat, s jó magaviseletű volt, elcsalták, és volt egy jó, erős menyecske is, jól ment a munka, most meg csak a főszakácsné van meg egy kicsike, félkegyelmű öregasszony mosogatni. Kérdi Csikiné: — Hát elment a menyecske is? — Jaj, dehogy, bekerült a kórházba, tele van rossz betegséggel. Mire észrevették a tanárok, csupán öt fiú van, akik egészségesek az egész iskolában.

Mikor jön haza asszonyom s elmondja nekem és az urának, sírva adtam hálát az Istennek, köszöntem meg, hogy nem engedett át a gonosznak. Tudom, hogy szüleim imája is erősített ellentállni a gonosznak.

Na, telik itt is az idő. Mások minden vasárnap délután sétálni mentek, én csak másodvasárnaponként mehettem, mert sok volt a dolog. Már letelt két hónapom, mikor egy

vasárnap délután megyek sétálni, és kit látok? Jó szembe velem a bonchidai menyecske. Sárga, mint a penész, jaj, mit tegyek, megcsókol! Nekem szalad, megölel, megcsókol. Megyek haza s mondom a gazdasszonyomnak, né, hogy jártam, szörnyen félek, vajon nem lesz valami bajom? S mondja, nem hiszi, mert a kórházból addig nem engedik ki, míg ki nem takarítják.

Mint már mondtam, mikor tizenegy éves voltam, elvitt apám Kolozsvárra szolgálni. Négy gyermek mellé fogadtak fel, azokat kellett tisztán tartani és foglalkozni velük. Na meg takarítani, s amit kellett még asszonyomnak keze alá adni. Szelíd, jó asszony volt, küldözgetett, mikor hova kellett, még késő este is. Én mindig hűségesen engedelmeskedtem. Jaj, de sokszor mondta nekem: — Vigyázz, Klári, bárki hívjon be, ha nem én küldelek, be ne menj senkihez. — Volt eset, hogy késő este elküldött, figyeljem meg, gazdám hova megy. Ettől nagyon félttem, mert ha észrevesz, nagyon megvert volna. Én csak távolból figyeltem, vigyáztam, hogy a szemem elől ne téveszszem. Amint lépdelek utána, ha ő gyorsabban, én is, ha lassabban, csendesebben, én is, ő jól elől bámult valami kirakatot, énelöttem is éppen egy szép kirakat volt, gyűrűvel, fülbevalókkal, órákkal. A bolt földszinten volt, még három lépcső vezetett a boltba. Míg gazdám nézeget, én is kell bámuljak. Gazdám kezd lépegetni, de abban a percben két fiatalúr ott terem előttem bentről a boltból, és kérdi: — Na, mit parancsol, kislány? Adjunk fülbevalót vagy egy szép gyűrűt? Jöjjön, édes, próbáljuk fel ezt a szép gyűrűt. — Én fél szemem félrevetem, gazdám figyelem, ő akkor megkapja a kezem, majd hogy be nem ránt. Meg vagyok ijedve, a járókelők közül két úr meg is állt, s odaszólnak: — Na, mi az, mi az? — Én összehúrom magam, nagyon félek, hogy gazdám észrevesz, ha erre fordulna. Az órásnak volt egy gyűrű a kezében, s mikor kérdik: „Mi az, mi az?” — azt mondják, ezt a gyűrűt meg akarta venni, s fel akartuk próbálni. S gazdám kezd lépdelni, én bújtam a sokaság közé remegve, nehogy észrevegyen. Én nem is tudtam a veszélyről, mi következett volna, ha akkor berántanak. Utána később is, évek múlva áldottam asszonyomat, hogy a javamat akarta, amikor

figyelmeztetett. Jó, ha az Isten védi az ártatlan leánykát, de jó, ha valaki figyelmes még a kis tudatlan leánykához.

Milyen jó, akinek van ellenálló ereje, mert sok bajtól, szegénytől szabadul meg. De jaj, mennyi sok ígéret, harc folyik le, sokszor csak azáltal tud megmenekülni a szegény nő, hogy közbelép valaki. Én azt hittem, hogy az úrfifélék, a városiak mind fertőző betegséget hordoznak magukban. Széki leányok nemigen barátkoztak idegen fiúkkal, voltak ügyesek is köztük, vasútisták, de igazán csak a legrondább, legutolsó széki leány állt szóba idegennel. Mert már mindjárt megszólták, ha idegennel látták, s meggyanúsították. Pedig aki olyan, az széki legénnyel is tudott ringyóskodni.

Egyszer elküldött asszonyom a suszterhez, vigyek előleget. A suszter üzlete vagy műhelye ajtaja-ablaka kifele nyílt a járdára. Ott az ajtó előtt volt egy jó erős vasrács. Sok helyen láttam olyat, de nem tudtam, lábtörlő vagy tán még szellőztető is a pincébe. A kapukulcs a kezemben volt, mert nem volt otthon senki. Hát, Úristen, kihullott a kezemből, és supp, le azon a vasrácscon. De megijedtem, nem tudtam, hova, meddig ment le. S én minden kicsi bajtól úgy megijedtem, majd megbolondultam. Nagyon szoktam vigyázni szavamra, dolgomra, de ha mégis baj történt, nagyon elbátortalanodtam. Azt hittem, soha többé be nem lehet menni azon a bezárt kapun. Bekukcskálók a rácson, mintha felvágott fát láttam volna sokat. Reszketek én, mint a nyárfa levele. Mire benyitok, már sírok, ömlik a könnyem, mint az eső. Ott több suszter dolgozik, s mind megállnak, rám figyelnek. — Mi baj, nagyleány? — Szégyelltem is, hogy nem vigyáztam, mert ha otthon történik, ilyesmiért édesapámtól már olyan szidás járt ki, hogy felért öt pofonnal.

Mondom: — Jaj, mit tegyek, beléhullt a kapukulcsom, s nincs otthon senki, nem tudok bemenni. S nem tudom, hogy ott a kanális fenekére ment le, vagy hova? — Na, ne sírjon — mondták —, nincs semmi baj, csak a pincébe ment le. — Hűségesen felszökik, akit a mesternek hittem, ügyes, szép fiatal férfi, csinos kis fekete bajusszal. Oly fűrgén jött velem, s szépen vigasztalt, ne féljek, mert megeljük. Egy kissé vidulok, de lássam a kulcsot. A suszter

nagyon akart vigasztalni, olyannyira, hogy szorosán ölel, csókol. Erre nem gondoltam. — Jaj — mondom —, én megyek haza. — De sírok. — Édes, ne sírjon, mert csinállok egy pár csizmát magának, olyat, amilyent a szíve szeret. — Nem kell semmi, csak a kulcs. — S még jobban böögök. Hát ő tudta, hova eshetett be, nem is a nagy farakás közé. Hamar fölkapja a kulcsot, s mondja: — Na, édes, most már ne sírjon, ne legyen kétségbeesve. — És csókol, egészen befalja a szám, s kezd nyúlkálni a kezével. Na, próbálok kiáltani, de az Isten leküldte mentőangyalát. Nagy bérház volt, sok lakóval, a pince közös volt, s jön egy nő kosárral a fáért. Engem ott tépázott, fogott, s az úri szivarszagtól is émelyegtem. Még most is borzadás fog el, ha ilyen úri szivarszagot megérzek, mert soha nem voltam dohányzók közt. Lehet, ez sem lett volna olyan undorító, ha nem vagyok olyan helyzetben. De szerencsém volt a közös pincével. Megkaptam a kulcsot, s úgy elszaladtam, mintha madár szalad ki a kalitkából.

Ezt soha nem mondtam el senkinek, mert ahol én szolgáltam, volt két nagy betyár legény, s addig mind vicceltek volna, s addig emlegetik, hogy sokszor megsirattattak volna.

Én azt a közmondást: minél nagyobb a veszély, annál közelebb a segély, itt láttam meg. Nem tudom, hogy más lányoknak is ily sok veszéllyel, harccal kellett küzdeni, mint nekem.

Jött a konfirmálás, akkorra már kitört a tizennégyes világháború. Inkább gazdálkodóhoz szegődtem, nagyon sok nehéz dolog volt, de nagy fizetést kaptam, mindig pászolt a fizetésem két olyanszerű leány fizetésével. Hova elszegődtem, máskor két leánycseléd volt. Én két évig voltam, de csak egyedüli leánycseléd. De asszonyom, Csiki Sándorné megadta a két lány fizetését, száz koronát. Gyermektelen párok voltak, azt mondták: míg két leánycseléd volt, sok volt a veszekedés, akármilyen baj történt, egyik vetette a másikra. Úgyhogy sok kellemetlen civódás volt. Most, míg én voltam, baj nem volt soha, én nem feleseltem, dolgom szorgalmasan végeztem, a fizetést mindig pontosan kikaptam.

1918 októberjében utánam jött édesapám. Sok dolog volt az őszi betakarítással, de asszonyom nem akart engedni, mert nála is sok volt a dolog. Édesapám hazajött akkor Kolozsvárról, s szólt egy szép legénynek:

—Te fiam, nem mész be Kolozsvárra Kali után? Hozd haza!

Az örömmel jött, s szólt:

—Na, Kali, szedd, amid van, viszlek haza, apádékkal megbeszéltük. Ki vagy kírve, s megyünk hirdetni.

Ez úgy volt: ha legény ment ezzel a szóval a lány után, azt azonnal el kellett bocsássák. Én szedtem kis ruháimat. Volt hazul egy fehér ruhatarisznya házi vászonból, egy sing széles, egy sing a hossza. Olyan jó erős madzag volt rávarrva. Ha a lány ment szolgálni, ilyenbe helyezte magával vivő ruháit: három ing, hozzá pendely, két-három fersing, mert kímélettel kellett vigyem, hogy csak amíg ügyelettel ott elig legyen.

Ugyanezek a vászontarisznyák kellettek Széken, mikor mezőre jártak mezei munkára, ezekbe tették a napi eledelükét takaróruhába: kenyeret, szalonnát, sajtot, hagyományt a takaróruha szegeletébe kötve, s ezt jó szorosan összekötve erős madzagjával, kapanyélbe húzva. Ezt férfi kellett vállra felvéve vigye, ez volt a fehér házi tarisznya.

Mikor legény ment szolgálóleányt hazahozni, így kellett szép formáson belerakni s egy botba a kötőjénél behúzni s vállra véve, a lány megy szépen mellette. Ezt ha széki látja, az már tudja, házasság készül.

Hát én is így jöttem az ügyes legény után. Hazahozott szép, vidám jókedvvel, de én nem számítottam rá, mert nagyon szájás volt az anyja, én nem tudtam volna vele a harcot felvenni. Mert sem édesanyám, sem én veszekedni nem szoktunk soha.

Na de a legény akart nősülni, büszke és boldog volt rám, meg most már kissé jogos is, mivel ő hozott haza a szolgálatból. Na de én nem akartam, s azzal okoltuk meg a hátrálást, hogy be kell takarodni a mezőről. Még megtette, ő is eljött párszor segíteni, pedig ez nem volt szokás nálunk, leszólták ezért a legényt, s ha nem sikerül a házasság, mindig bosszantják vele a fiút.

Mikor először mentem haza, másnap a szolgának jött behívója. Nagy bajban volt gazdám, de ügyes ember volt. Elment Kolozsvárt a fogolytáborba, s kivett onnan egy kis fekete fiút, azt úgy felöltöztette, mint egy madárijesztőt, mert ruhát és kosztot is kellett adjon s vasárnaponként egy piculát, az tíz krajcár volt vagy húsz fillér. Jól etlálta, mert szelíd, jámbor, hűséges fiú volt.

Négy napig voltam otthon, s akkor jön szombat este haza egy szomszéd leány, s tőle üzeni asszonyom, ha lehet, menjek vissza vagy négy napra, s újra hazaenged. Kapott egy hóstáti leányt, de az éppen belépett a kapába, s be kellett menjen a kórházba. Nem kellett bent maradjon, de dolgozni nem bírt, otthon sántikált.

Az orosz foglyot Demeternek hívták. Ezzel nagyon csúnyán bánt el a hóstáti leány. Különbén szép, derék leány volt, nagy vendégahajat, copfot vett magának. De hát hiába volt szép, erős leány, mert a szája csúnyább volt egy bilinél. Mikor bemegyek az udvarra, örvendenek, hogy jöttem. De hamar főztek egy nagy fazék krumplilevest, mert volt nyolc kaszás. A hóstáti lány nagyot kiált Demeterre, hogy így, úgy az anyád, hozzá bé fát. Az néz ide, néz oda, nem ért egy mukkot magyarul, de a hóstáti lány megint csúnyán szaporázza neki a szót, hogy hozzon be fát. Látom, hogy a fiú nem érti meg, odaszaladok, s mutatom a farakást kézzel, hogy rakjunk a karunkra, és vigyük be. Én kedves bátyáimra gondolva hullatom könnyeim, a hóstáti lány meg állandóan mérgesen kiabál rája, a mérges szót nem érti meg, de érzi. Én, amikor időm engedte, szelíden, csendesen magyarázgattam neki, s oly fogékony volt és figyelmes, hogy gyorsan tanult.

Ott voltam, míg a leánynak meggyógyult a lába. Közbe jő egy vasárnap, megyek le a kertbe. Demeter a szénászínben arcra borulva sír. Odalépek hozzá, fáj a szívem, megsimogatom a fejét, és szelíd szavakkal beszéltem hozzá. Délután nem mentem el sétálni, csak azért, hogy vigasztalhassam és ne lássam oly szörnyű szomorúnak. Én mindig csak arra gondoltam, hogy így adjon az én testvéreimnek is pártfogót és vigasztalót az Isten.

Apám egy hét múlva üzen, hogy menjek haza. A leánynak meggyógyult a lába, és még maradt. Jól van, el-

telik három hét, hívatnak asszonyomé. Bemegyek, s csak bámulok: Demeterrel oly jól lehetett már értekezni, mosolyog, két apróka szeme ragyog, s mondja gazdám is, értelmes és igazságos fiú. De a hóstáti lány állandóan csúnyán beszél hozzá, úgy, mint a legelvetemültebb cigány. Egy vasárnap ebédnél ülünk, gazdám mindig foglalkozott az asztalnál a fogollyal. Haton ettünk az asztalnál, a főhelyen asszonyom s gazdám, hátrább a konyhaasztalon a két szolga s egy kredencen a két leánycseléd. De a gazdám szerette megbecsülni, ha volt kit, és mindenkivel elbeszélgetett. Ezen a vasárnapon azt kérdi az oroszról: — Te Demeter, melyiket szereted jobban, Klárit vagy Lulát? — A fiú igyekezett egész mondatban felelni: — Sándor bácsi kérem, nekem szerete Klárit és szerete Lulát, csak Lula mindent bozme, bozme... — Hát a fiú szegény nem hallotta mástól ezt a szót, nem képzelte, mi az, és ott most megkérdi: — Sándor bácsi kérem, mi az a bozme? — Sándor bácsi akkor a bal keze hüvelyk- és mutatóujj-begyét összeszorítja, s ott marad az üresség közte, akkor a jobb keze mutatóujját beleilleszti, s még mozgatja is. Jó, hogy vége volt az ebédnek, mert Demeter kiszaladt, és három napig még enni se jött be, ki kellett neki vinni az ételt, nem tudott szembenézni egyikünkkel sem.

Gazdám tudta értékelné a fiatal fiú tisztaságát, és úgy megszerette, hogy azt mondta, nem bálná, ha nem lenne vége a háborúnak, hogy ne kelljen elbocsássa Demetert. Így biza, ő se menjen háborúba, s kapjon egy nagyon-nagyon hűséges szolgát is, majdnem ingyen.

Majdnem mindennap asszonyomat felköltöztetjük szép terményeivel a piacra árulni, két szekér is telirakva s ügyes kis háttas szék téve fel, mint minden hóstáti szekérre, mert mikor van úgy ideje, leül az asszony. Asszonyom ment a piacra árulni, gazdám valami iratjait nézi, rendezí az asztalon, én főzök, Demeter meg a nagylánnyal hátul a kertben dolgozik, melyiket hová rendelték asszonyomé. Én készítsek ki egy nagy fazék forró ételt, s menjünk a közeli mezőre. Egyszer, délelőtt úgy fél tíz órakor, Demeter jó elő a kertből, a kis orosz gúnyája van rajta. Mit gazdám vett az ócskapiacon, összehajtogatva, s számol be vele. A kofferje a vállán egy botba véve, s mondja: —

Isten áldja, Sándor bácsi. — Hát mi az, Demeter, hová mész? — Én kérem szépen, megyek vissza táborba. — Hát miért, Demeter, hát nem vagy te itt jól? Hát éhezelsz, vagy mi a bajod? — Nekem is majd kifut az ételem, de hallgatom, amint mondja Demeter: — Sándor bácsi kérem szépen, nem bírom a Lula beszéde, ő olyan lány, én nem bírom, meg találok ütni, s nekem azt nem szabad. Én vagyok orosz ellenség, nem szabad én magyart megütni. Megyek vissza táborba.

Gazdám jól szembenéz a fiúval, s azt kérdi: — Demeter, hát ha Lulát elküldöm, Kláriveral maradsz? — Az ragyogó szemmel jól odaszabja a kofferét a járdához, és örömmel mondja: — Maradok, Sándor bácsi.

Mire asszonyom délbe hazajött a piacról, Lula már nem volt a Honvéd utcában.

De a munka ment szorgalmasan és békességben. Volt egy szép nagy kertjük, kissé messzibb a lakásuktól, oda csak műnket kettőnket az oroszokkal küldtek dolgozni. Ők haragba lettek azzal, akitől vették, s nem nagyon szerettek ott megjelenni, s ezért minket küldtek. Az ottani szomszédok dicsértek asszonyoméknak és másoknak is, mily szorgalmasan hajtjuk az ottani dolgokat.

Na, így halad végig a nyár, az ősz, csak annyi a különbség, hogy asszonyomnak meghalt egy asszonytestvére, voltak gyermekei, egy tizenkét éves gyönyörű szép tömött kislány és egy kilencéves kisfiú. Hogy ne legyen még egy, az asszony valamit mesterkedett, és belehalt. Kis ideig várt az ember, aztán megnősült, s a mostoha kellett tusakodjék az árva gyermekekkel. A lányt kellett fésülgesse, s tépődött a haja vagy mi történt, a lányka szájba kapta a mostohaanyját, s az ujja megakadt az anyja szájába végibe, s végighasad a szájja majdnem a füléig. Amikor az apa hazament, a leánynak pucolni kellett a háztól. A mostohának már volt két gyermeke. Az árva leány át kellett költözzön a nagyanyjához, majd az tartja s felneveli. Annak a nagyanyának négy leánya volt, az egyiknek volt ez a két árvája, a másik három férjnél, nagygazdáknál, de semmi szín alatt nem akarták, hogy gyermekük legyen. A férjek kétségbe voltak esve, mert nekik kellett a gyerek, de az asszonyok állandóan elrontották magukat, hogy ne legyen,

betegesek lettek, és már alig tudtak cammogni. Tudtam, hogy az én asszonyom ecetszeszt illigátorozik magának, én kellett hordjam az ülő-fürdőkádat le és fel a padlásról és vigyázzak, hogy ne menjen be senki, míg ő ezt végezte. De biza összeszakította az alfelét, s az ura aztán futkosott mások után, cselédek után. Engem is kért gazdám: — Klári, légy jóba velem, Isten-ember előtt feleségemmé teszek, az én véremet nem engedem a szemétre dobni.

Ha ezt apám meghallja, kivégzett volna. Jó, hogy olyan nagyon féltem az apámtól, s ezért is vissza kellett tartsam magam. Gazdám nagyon sokat vadászott utánam, mert sokat voltunk ketten egyedül otthon. Tépászott, én meg szaladtam sokszor az asztal körül, mikor ki az udvarra, mert ott már nem zaklatott oly nagyon, nehogy valaki észrevegye. Ha megfogott, még hagyján, hogy csókolt, de tépászott és nyúlkált a szoknyám alá, olyankor aztán rúgtam, haraptam. Pedig nem mondhatom, hogy nem szerettem, mert szerettem. Szép volt, kellemes volt, mindig vidám, viccelt, szép kicsi fényes kemény szárú csizmába járt. Igaz, én pucoltam ki esténként, de hát nem azért tartja a kovács a fogót, hogy megégesse a kezét. Az asszony magas, sovány, két hegyes vállal, keskeny, hosszú ábrázattal, tele-tele szeplővel. Szavai csúnyák, akár a Luláé, de gazdag volt, s ez sokakat vonz. Csak később veszi észre, hogy ez nem boldogít. Az asszony a zavarodásig szerette az urát, de nem nyert viszonzszeretetet. Én ezt akkor nagyon megértettem, egy szobába aludtunk, sok kellemetlen szavakat, mozgásokat hallottam, persze ők ezt nem tudták, s nem is törődtek ezzel. Külön ágyban aludtak, de én nappalra az összes ágyneműt egy rendes ágyba, szép magosra vettem, kikeményített, díszes terítővel letakarva. A férfi összecsucskható matrácós ágya az asszonyé mellett állt, de sokszor távolabb húzta a felesége ágjától. Az asszony sokszor hívta magához, jól hallottam, de a férfi vagy hallgatott, vagy rászólt, hogy „aludj”. Akkor hallom, zörög, nyikorog a féder, az asszony az ő ágyából átment a férje ágyába, akkor a férj kapta magát, kiszaladt, s a nő utána. Hogy hova mentek, nem tudom, de én nem tudtam elaludni, míg vissza nem feküdtek. Én

tiszta leány voltam, de éreztem, hogy az nem rendes dolog, ha a nő erőszakolja a férfit, aki már harminc éve a férje.

Ez a három férfi — gazdám és sógorai — más nők után, a cselédjeik után is szaladgáltak. Az egyiknél egy széki asszony szolgált, szép kék szemű, fehér bőrű; mélyen kivágott fehér ingblúzzal járt, ez után nagyon bukott a gazdája. Az asszony tönkre volt menve, sokszor nem tudott kimenni a piacra árulni, akkor a cseléd ment ki, s a sok pénzzel úgy számolt el, ahogy akart. A gazdája meg nem szólította volna, mert vele volt boldog, a felesége legtöbbször feküdt. Ennek a szolgálónak az apja a legszegényebb ember volt a falunkban, tizenkét gyermekkel. Volt neki ura is és egy nyolcéves fia otthon. Na de a hóstáti gazda nem törődött ezekkel, hanem még ő külön adott pénzt, hogy az ura otthon házat építsen. Mindenki tudta ezt a faluban, a férj is, bántotta nagyon, de a pénzzel kárpótolódott. De egyszer aztán az asszony, a feleség megsokallta, követelte, az ura küldje el a szolgát, az ember nem engedte. Akkor az asszony üzent a cseléd férjének, s mikor az bejött, azt mondta neki, no most aztán ebbe a percbe takarítsa innen el a feleségét. — Nekem az életbe többet nem kell. — Az ember, a gazda vett másat, s hogy az asszony zaklatta a cselédjét, bútorozott szobába tette, kosztot hordatott neki, és csak úgy urizált a leány. A gazda útra tette volna a feleségét, de az asszonyé volt a ház, a telek s a földek egy része.

A hóstáti aztán rájött, hogy nagyon sokba kerül a külön nőtartás, és el akarta küldeni, de az asszony akkor azzal jött elé, hogy állapotos, de ezzel csak ugratta a férfit hónapokon át, több szoknyát szedett magára, a farára s a hasára, s a férfi boldog volt, örvendett a gyermeknek. De aztán csak rájött, hogy hazugság, és útra tette. De az asszony már el volt látva pénzzel, aranygyűrűvel, fülbevalóval, nyakán láncsal. S azt mondta, bánja, hogy nem tetetett valahova magára egy aranylakatot, hogy csak az nyithassa ki, akinek van hozzá aranykulcsa. Mégis csak egy magafajta özvegy, szegény ember vette el, aki megbecsülte, szerette, mert szép volt. Igaz, itt bevált a köz-

mondás, hogy mindenem lehet osztozkodni, csak a szerelmem nem, csak éppen ha tud belőle lopni.

Csiki Sándorral még sokkal több bajom volt. Én nem akartam neki engedni, tudtam, hogy ha engednék, úgy megunna, mint egy döglött kutyát, s szilárdul feltettem magamban, hogy nem létezik, hogy én a surgyéja legyek, mert itt Széken így nevezik az ilyen nőket. Egy alkalommal, mikor asszonyom a piacon árult, a szolgálk szénát gyűjtöttek a mezőn, s nekem nagymosás volt kihagyva, jön gazdám, egy papír van a kezében, és azt mondja: — Légy szíves, Klári, menj Halászhoz a gyógyszerárba, és vedd meg ezt a gyógyszert. — Én kapom magam, s szaladok. A patikus öregember volt, amikor odaadtam a receptet, jól a szemembe nézett, és kérde: — Kinek kell a gyógyszer, magának? — Mondom, nem, mert a gazdám-nak... Ideadja, én sietek haza. Látom, a sparhelten egy vadonatúj szép fazék van téve vizet melegíteni, s mondja, hozzam be az új mosdótálat. Abba beletölti a tiszta vizet, s kis pohár gyógyszert tölt hozzá. A víz olyan sárga lett, mint a tojássárga. Én tovább mosok, ő meg bemegy az első házba a mosdótállal, befüggönyzi az üveges ajtót s bezárja, s hallom, csobog a víz. Akkor eszmélek, hogy ez mit orvosolhat titokban. Jó későre kijő, a lavorból a vizet a tornácajtó elé önti.

Én szörnyen megijedek, hátha valami olyasmi nyavajája van, hogyha oda belélepek, ahová öntötte, rám ragad valami. Na, most már aztán hozzám egy ujjal se érjen, kézzel se érintsen. Közelebből egy nap megint próbál. Én akkor azt mondtam, ha még egy mukkot szól, én azonnal megyek haza: — Na, ne félj, csak a szép arcodra engedj egy-két csókot, többé nem kényszerítlek. Gondolom, meg akarod valakinek tartani magad. — S dicsőretére legyen mondva, betartotta ígéretét.

De volt még egy más megmentőm is. Mi a házban mind szép békességben voltunk. Az orosz fogollyal összemegedtünk. Ő nagyon szeretett engem, de én is megszerettem, mert abban egy hajszál rossz, helytelen szándék nem volt. Egyszer gazdámék mikor lefeküdtek, kiadták a parancsot: — Demeter, te fekj le, Klári, te kötd fel a retket, hagymát, más zöldséget, s rakd vízbe, hogy ne

fonnyadjanak. — Mindenki elmegy, de én alig mozdulok kettőt, jó lassan, csendesen Demeter: — Klári dráho, lefeküdték, én akar magának segíteni. Sajnálom maga oly sokat dolgozik. — Mikor meglett a munka, végigfeküdtem a mosogatópadon, az orosz hozta a köpenyét, betakart, megsimogatott, és ment az istállóba. Oly keveset aludtunk, későn lefeküdni s alig három órakor már felkelni, hogy a terményeket kosarakba rakjam, s aztán fel a lószekérre s kirepíteni a piacra.

Ez mindig így ment, a szolgák pucolják a marhákat, mi a zöldséget. Már vagy három-négy éjszaka kint maradtam aludni, de az orosz mindig szép szelíden viselkedett, megmegcsókolt, s én vissza is adtam a csókot. Lehet, gazdámék észrevették, mert a tornácból a lámpa fénye ránk süttött, de nem bántott, mert semmi helytelen dolog nem volt. Mégis, amikor reggelenként asszonyom kijött, s én illendően köszöntöttem: — Jó reggelt, Márci néni —, ő többnyire így fogadta: — Jó reggelt, kicsi kurva. — Én nem szóltam semmit, végeztem gyorsan a dolgom. Biztos voltam benne, hogy figyeltek ők utánunk. Ha tudta volna a szegény fogoly, mit mond reggel az asszony köszönésképpen, nem bírta volna elviselni, mint Lulát. Egyszer gazdámmal megyünk lószekérrel lucernáért. Mindig volt mit beszélgezzünk. Egyszer kérdi tőlem: — Igazán, Klári, mondd meg, hányszor voltál Demeterrel? — Én rebbenés nélkül azt mondtam: — Ahányszor akarta. — El volt vágva a szája. Pedig az a drága, tiszta lelkű fiú ilyesmiről soha nem szólt volna, soha helytelen mozdulatot sem tett volna.

Asszonyom húga, az az árva leány, aki mostoháját megbántotta, biza nagyanyját is bántotta. Alig volt nála három hónapig, már esténként kiszökött a legényekhez. Szép, barna, tömött kislány volt. Nagyanyja ráparancsolt, nem engedi, amíg a tizenhét-tizennyolc évet be nem tölti. De ő csúnya szavakkal illette a nagyanyját. Ezért az öregasszony egy vasárnap délutánra összehívta a három gyermektelen asszonylányát, és mondta nekik: — Nézzétek, én nem bírok vele, vegyétek le rólam a terhet. Testvéretek gyermeke, ne hagyjátok elzúlleni. — Tárgyaltak

a testvérek, s úgy döntöttek, hogy pont az én asszonyom vette magához.

Asszonyomnak mind mondják, jaj, Csikiné, egyből milyen nagy lánya lett, de mi ketten jól voltunk a leánykával, majdnem egyidősek, szép barátságban éltünk. Gazdám akkor már békét hagyott, nyugtom volt tőle, de kezd kedves lenni az árvához, Annuskához. Asszonyom örvend, hogy nem haragszik, amiért a rokonát odavette. Az ember simogatja a lánykát és megcsókolja, az asszony úgy látja, hogy szépen bánik vele, mint nevelőapa, még szép pár új csizmát is vett neki. A fogadott leány jól bevált, piros kövű aranygyűrűt is kapott az embertől. A nagyságák, akik tejért jöttek, mindig mondták, nem igen nagy leány-e, de mi csak kacagtunk.

Asszonyom mindennap kint volt a piacon, mi azon dolgoztunk, hogy kertből, mezőről este későig hazahordtuk a terményt, feltakarítottuk, felkötöztük a retket, hagymát, mindent szép rendje-módja szerint.

Mi hárman: Annuska, gazdám és én sokat voltunk együtt. Látom, hogy igen szaporán jár a csók, de gazdám másként jó ember volt, mindig azon volt, hogy jó legyen a koszt. Az asszony, ha ételmaradék volt, mind azt tette volna élénkbe, de az ember megfogta a fazék fülét, füttyülte a francia marsot, s öntötte bele a vezetékbe. Nem adta a disznóknak, mert egyszer olyan mohón ették az ételmaradékot, hogy megcsömöröltek, és elpusztultak. Mikor kiöntötte az ételmaradékot, azt mondta: — Na, most gyertek, fogjunk két csirkét, a többi az én dolgom. — S olyan csirkepaprikást készített, hogy Mátyás király is megnyalta volna utána a száját. Azt mondta a feleségének: — Ha megköveteljük tőlük, hogy dolgozzanak, meg kell adni nekik a kosztot.

Így gazdám szerettük, de már a szolgák is észrevettek valamit, hogy a dolog Annuskával több kettőnél. Mi cselédek összenéztünk és mosolyogtunk észrevétlen. Annuska másképp jól viselkedett, esténként nem ment ki a kapuba legénnyel beszélni. Mikor ültettünk a mezőn, mindenkinek külön sorja volt, s úgy intézték, hogy mi gyorsabban haladtunk, Annuska kissé hátra maradt, gazdám le-lehajolt hozzá, mintha a palántát nézné: — Na,

há jól beszúrtad, na, há benyomta jól? — De odahajolva, soha nem maradt el a csók. Én kezdtem látni, érezni, hogy ez nem jól van így, az árva leány nem jól halad, az a disznó ember még elcsábítja. Gondoltam, kéne szólni az asszonynak, de hála, hogy a nyelvemet a fogam közé zártam. Az asszony nem lát semmit, nem tud semmit. Annuskát márciusban vette magához, de pünkösdkor minden kiobbant.

Egy délbe asszonyom a piacról hazajön, ebédelünk, s felmegy a padlásra, mert ott szokott déli pihenőre lefeküdni, az én szalmazsákomon. Mondja: — Kali, maga mosogasson, Annuska sepreghessen gyorsan, ha kész, szóljanak, megyünk a mezőre. — Az ember beleszokott már, mindjárt markolászni kezdte Annuskát. Én kikotródtam, kint mosogattam, elraktam az edényt, és kisöpörtem. Ők ketten a kanapén enyelegnek, én ezekről soha nem szóltam. — Na, induljunk — mondja gazdám. Én fogtam be a lovat, s mentünk.

De milyen jó, hogy hallgattam! Pünkösöd szombatján baj történt a vezetékkel, nem lehetett vizet engedni, nem tudtunk öntözni. Pünkösöd első napján korán szól asszonyom: — Klári, kelj, szereld fel a csöveket, én is megyek, öntözünk. Annuska rakja össze az ágyakat, és főzze fel a tejet reggelire!

Itt vissza kell térjek két hetet. A történetek szerint pünkösöd előtt két héttel éjjel nagy eső lett. Reggel azt mondja asszonyom: na, most nem lehet mezei munkát végezni, nagymosást kell csinálni. S fogjam be neki a lovat, mert ő megy a városba, Annuskával ketten mosunk. Asszonyom sokat járt a városba, sok pénzeket vett magához, nagyon sokat fizetett, nehogy az urát elvigyék katonának. Az most nemcsak azt jelenti, hogy katona, hanem azt is, hogy háborúba viszik, s az nem tréfa. Azt mondja egy közmondás: könnyű katonának lenni, ha nincs háború.

Itt a hóstátban az a szokás, hogy a pénz az asszony kezén van. Ha az embernek pénz kell, kér az asszonytól, vagy elkéri a kulcsot, és pénzt vesz magához. Úgy hallatszott, hogy közelebbről sorozás lesz, kellett oda is fizesen, s ment a jóslónőhöz. A Monostor utca végén volt egy Kati néni nevű jósló. Ehhez nagyon jártak a hóstáti-

ak. Asszonyom testvére nagybeteg volt, az orvosok lemondtak róla, de ez a Kati néni pompásan meggyógyította. Ezért nagy volt benne a bizalom, s asszonyoméknak gyakran mentek hozzá, jól megfizették mindig. Mi ezalatt, míg az asszony odavolt, mosunk Annussal. Gazdám közben tréfál Annussal, meg-megölelgeti, csókolgatja. Nem tudom, asszonyom gyanított-e valamit, hogy elment éppen akkor a jóslónőhöz. Vagy lehet, azt akarta tudni, hogy sikerült-e az urát kiváltani. Mire hazajött, ebéd ideje volt, a mosással megvultunk. Ebéd után azt mondja asszonyom Annusnak: — Csípd ki magad, s menj a városba, vegyél magadnak valami szép ruháralót, s csináltasd meg az ünnepre.

Ahogy elmegy Annus hazuról, látom, milyen gond nyomja asszonyomat. Még most is csodálkozom, hogy tudta akkor úgy kibeszélni nekem magát, hiszen mégis testvérgyermekről és nem ezeridegenről van szó.

Azt mondja nekem: — Klári, ide hallgasson, voltam Kati néninél, s oly bolondokat mondott, hogy megáll az eszem. Azt mondja, Sándor bácsi megy sor alá, nem veszik be, kimentődik, de magának mégis nagy bánatja lesz ebből. — Elkáromkodik magát, hogy jobb lett volna itt-hon ülni, ilyen bolondokat mondott neki Kati néni, jobb lett volna azt a pénzt meginni, mint neki adni. — Mert azt is mondta, hogy Annusnak hamarabb lesz kisbabája az uramtól, mint nekem. — Én nem szólok semmit, ő még hozzát teszi: — Klári, nehogy szóljon valamit Annusnak, nehogy megsértődjék ezen a nagy marhaságon.

Pár nap múlva gazdám sorozatra kell álljon, persze, nem veszik be, nem sorozzák be. Hát ezért sokat fizettek ők! Telnek a napok, asszonyom örvend. Annus kap még egy szép aranygyűrűt a nevelőapjától. Megcsókolja gazdám a lány haját, szép tiszta homlokát, de ha nincs elé az asszony, egyből falja a száját.

Én áldom az Istent, hogy lezárta a szám, semmi közöm ehhez a dologhoz.

Na, eljön pünkösöd napja. Reggel mondja asszonyom, szereljem a csövet, jó ő is mindjárt. Én mondom neki: — Hagyja, Marcella néni, elvégzem én azt egyedül is. —

De ő megmondta Annának, mit dolgozzon, de ha akar, még maradjon ágyban.

Elöl, a tornác mellett volt a kert, húsz-harminc méter hosszan egy nagy hordóba voltak a csövek bevezetve. A víz igen bőven folyt. Jön asszonyom, látja, hogy mindjárt kifolyik a hordóból, s szalad fürgén, hogy zárja el kissé a vezetéket, vegye vékonyabbra a folyását. Aztán nagy jókedvvel visszalép a konyhába, s hát uramfia, az ember a lányon végig volt feküdve, nem vették észre, hogy bement.

— Juj! — ordít az asszony, jő hátra a kertbe, két marokkal tépi a haját: — Jaj, hát ez hogy lehet? Jaj, hát az a kurva most mi neki, hogy szólítja, sógorom, nevelőapám, latrom!?

Én nagyon megdöbbenek. Megfogom a kezét, s kérlelem: — Márci néni, ne sírjon. — De ő valósággal őrjöng. Megyünk elő a kertből. Én megyek elől, az asszonyom csak úgy ténfereg, szipog, sír. A tornác le van deszkázva. A lány áll a tornácon, nem látta meg asszonyomat. S kérdi: — Jaj, Kali, nem mondott valamit Márci néni? — S az asszony ott van már mellettem, a leány nem látta a deszkától, s nem tudok inteni. A lány mondja: — Hát sógor bácsi úgy rám hajolt s megcsókolt, s az is éppen akkor kellett bejöjjön. — Hát nem voltál még rendbe? — kiáltja asszonyom. — Te ilyen-olyan kurva, kitakarodj a házamból.

Gazdám elment valahová, a szolgák jöttek, megreggelítették a csupor tejet jó házikenyérrel. Háború volt, nem volt cukor, kávé, sem fehér liszt, hogy kalács lett volna. De biza most csak a két szolga reggelizett, de más nem. Az ember hazajött, szépen felöltözött, s ment tán templomba; a lányt úgy szennyesen kizaklatta az asszony a szénásszínbe. Nekem azt mondja: — Kali, vágjon le egy tyúkot, s csináljon levest.

Én csinálom, de asszonyom nincs sehol, s kezdek félni, vajon hol lehet. A konyhából nyílt a szoba ajtaja. Azon csipkefüggöny, s azon kívül még fentről földig leengedve szép rózsaszín függöny, hogy légy ne tudjon bejutni. Nem tudtam sehogy belátni, hogy ott van-e. Egyszer veszem magam, s benyitok, mintha kellene valamit mond-

jak: — Márci néni, legyen szíves, nézze meg: jól van odakészítve az ebéd? — Persze, mérges, azt mondja: — Menjen a pokolba, nem most készít először egy nyavalyás ebédet. — Nem csodáltam, megértettem, ha mérges. Jövök ki, s akkor rám szól: — Jöjjön csak egy kicsit. — Ceruzával írt valamit, s mondja: — Szóljon valamit maga is. — Nézem, nagy otromba betűkkel, mint valami akasztófák van írva: „Te piszok dög, te nem szégyelled magad, húsolod azt a lányt.” Én nagyon akarnék valami valót mondani, de csak hebegek.

Írt aztán még, s mire gazdám hazajött a templomból, az asszony felhúzódott a padlásra az én szalmazsákomra, s az írását az asztalra tette, hogy kapja meg az ura.

Jön haza a gazda, akkor is vidáman fütyöl, s kiált: — Hol vagy, cicukám, hol vagy, Ibolykám? — S megy hátra a szénásszínbe. Megöleli a leány nyakát, magához szorítja. A leány mosdatlan, kisírt szemekkel, de az asszonyról egy mukk se volt. Nem kérdezte meg, hol van asszonyod.

A ház kis rozoga, régi ház volt, az építés már tervbe lett véve, de a telek az asszonyé volt a többi gazdasággal. Az ember addig nem akart építkezni, amíg az asszony nem tábláz rá valamennyit. Az asszony pedig nem akart táblázni, félt, hogy az ura otthagyja s vele megy a táblázás is. De olyan kicsike, rozoga ház, hogy az asszony, mint valami mesében, a repedésen lelátott a padlásról a konyhába, az asztalra. Ettünk, azok színleg jókedvűek voltak, gazdám osztotta el a szép nagy tyúkot ötünknek. Az asszonymak semmit nem hagyott a húsból. Míg ebédeltünk, mondja gazdám, ad pénzt s menjek egy liter borért. Én hoztam, ittak, adott a szolgálknak is. S aztán újból készült, ment. A leány meg hátra a szénásszínbe.

Asszonyom az első nap, a második nap mind az első szobában tartózkodott. Elkerülték egymást, külön ettek. Ha az ember ölegette s etette a lányt: — Egyél, drágám, egyél, cicuskám —, az asszony kikiáltott: — Mars ki, cudar kurva! — A leány ment ki a szénába, az ember kikísérte és sugdosott neki, aztán jött be lefeküdni. Így ezzel csend volt.

Pünkösöd harmadnapján megcsinálom megint az ebédet, az ember behívja a leányt, az asszony nem búvik elé. Én gyorsan mosogatok, rendbe teszek mindent, s a pincelejárathoz ülök, szüleimnek és bátyáimnak egy-egy lapot írni. Gazdám kinyitja a matrácós ágyat, s végigfekszik rajta. A leány az asztalon töltötte a hülzникbe a cigarettát. Közel voltak egymáshoz, csend van. A fejem fölött nyitva egy ablak a szobából. Asszonyom észrevétlenül kinyúl, s rákoppint az ujjával a fejemre. Szörnyen megijedek, ő halkán kérdi, hol vannak. Intek a fejemmel a konyha felé. Kérdi, mit csinálnak. Intem, nem tudom. Intett, nézzem meg, de én félek minden kis moccanástól, éppen úgy, mintha hibás lennék én is. Akkor int, hogy megy ő, megnézi. Jaj, örvendek, hogy nem kell én belévegyüljek.

Pünkösöd szombatján előttünk járt a köszörűs, s ki kellett vigyek fenni öt kést. Aztán bevittem, megmostam és megtöröltem őket, és elteszem a helyükre. Na, most lemegy asszonyom a konyhába, és nagyot ordít, mint egy boszorkány: — Te szerencsétlen kurva, még most is töltöd neki a cigarettát? Kitakarodj!

A lány sírva kimegy, én ülök tovább a pincelejártnál, de úgy reszketek, dehogyis tudok írni. Akkor gazdám nagyot üvölt: — Fogd be a szád, te barátpapok kurvája! — Újra ordít az asszony, akkor gazdám kirántja gyorsan az asztal fiókját, zörögnek a kések, asszonyom ordít: — Ne ölj meg! — Én megijedek, tiszta hideg lett a vérem. Jaj, mit kell lássak, jaj, mit kell tanúskodjak?!

De a leány kiment a szénába, gazdám felöltözött, s elment a városba. Készül asszonyom is, és mondja: — Klári, fogja be a lovat, megyek a városba. — S mikor indul, azt mondja: — Vigyázzon, ezek a bestiák nehogy bejöjjenek ide!

Jaj, ilyen bolondot hogy mondhat! Cseléd vagyok, s akik odatartoznak, azokra én szóljak rá, hogy ne menjenek bé?

De jó volt, mert az asszony jön haza hamarabb. Amikor ott veszekedtek volt, az ember ráüvöltött az asszonyra: — Te, hát miért tör úgy a nyavalya, amiért megcsókoltam?

Megcsókoltam én máskor is, megcsókoltam Klárit is. Szeretem őket, mert szépek, mint az élet!

S mikor megy asszonyom, látom, hogy már rám is haragos, vasvillaszemeket vetett rám, majd elkergetett. Ő ment Kati nénihez, én pedig ott maradtam felkavarva.

Este megfejjük a teheneket. Jöttek azok, akik tőlünk vitték a tejet, hat-nyolc nagysága is várja, hogy mérjék neki a tejet.

Hazajön asszonyom, már megint szeret, megfogja a kezem, s behúz a szobába. Leültet szorosan maga mellé, s mondja, hogy volt Kati néninél. Nekem eszembe jutott, hogy azelőtt három-négy héttel is járt nála, s elbeszélte, azt jósolta neki, az urát behívják sorozásra, de nem veszik be, s neki ebből nagy bánatja lesz. Na, most nem fér benne a titok, a szó, s mondja, volt Kati néninél, az nagy gondok közt aggódik, és kérte, menjen le vele a pincébe. Kati néni hoz egy kis zsebtükröt, gyertyát, azt meggyújtja. A pincében van egy cseber víz, ebbe beledobja a kis zsebtükröt. Odatartja az égő gyertyát, és mondja neki, hogy nézzen bele a tükörbe. — S képzelje, Kati — mondta —, ott látom az uram arcát szorosan összetéve az Annuséval.

Szörnyen bámulok én is, ő nem tud semmit intézni, ez a dolog elfoglalta egész valóját. Akik jöttek tejért, várnak.

Még azt is elbeszélte, hogy Kati néni, amikor felmentek a pincéből, azt mondta neki: — No, ezt azért mutattam meg magának, Csikiné, hogy higgyen a szavaimnak. Amúgy sokat nem mondok, majd meglát maga mindent az álmában. S akkor elővette kártyáit, összekeveri, tartja, hogy emeljek. Egy ügyes férfi jött a kezembe, s Kati néni mondja: „Ezzel magának nagy baja van, nem ment-e magának ez az ember egy kiköszörült késsel?” — Asszonyom mindjobban elszörnyed, s bevallja, hogy biza kihúzta a fiókot, melybe a kések voltak. Összezavarja megint a kártyát, s adja, emeljen. Emel egy leányt: — Na, ez a bajszerző — mondja —, s mi rémesebb, ez, Csikiné, magával vérbeli összeköttetésben van, — Megint összerázza a kártyát, megint kell emeljen, harmadszor, s megint egy leány jött a kártyalapon: — Na, lássa, ezt is be akarták húzni

a bajba, de ezzel csak takarózni akartak, ez inkább mindent jóvátenne, ha tudna.

Asszonyom, amikor szeretetét akarta kifejezni velem szemben, összeszorított kemény ököllel tömött ütést csapott a vállamra, s amikor mondja, hogy „ez még mindent jóvátenne” — jó nagyot ütött a vállamra. Én hallgatok, gondoltam, biztos Kati néni elmondhatta neki, mennyit harcoltam az urával, s ha már oly nagy tudós volt, azt is megmondhatta, biza én is szerettem azt a szép, vidám embert, de bár egyszer meg nem csókoltam, féltem, hogy nagyobb erővel tör rám. Csak a kis barna orosz fogollyal voltam biztonságban.

Na, akik a tejét jöttek, a tornácon beszélgetnek. Asszonyom mondja, hogy vegyek le a stelázsiról egy vadonatúj fazekat, s menjünk a szomszédba vízért, mert szabad kútból kell hozzuk a vizet az új fazékba, s nálunk vezeték volt. Veszem a fazekat, átmegyünk Tót úrékhoz, fogom a meritórudat, de asszonyom megfogja a kezem, s mondja, hogy azt a vizet csak ő szabad merítse. Mikor hazamegyünk, azt mondja nekem, a fazekat a vízzel dugjam el, hogy senki ne tudja. S reggel, míg nem bújik fel a nap, keltsem fel, s ő a napkelet felé fordulva, háromszor le kell mossa az arcát a vízből, s aztán fekdőjék vissza. Mind meg fogja látni, amit tettek, s azt is meghallja, amit beszéltek együtt róla.

Mikor ezt elintézte, ment s mérte a tejet azoknak, akik várták. Mire ez megvolt, jön haza a gazda és szól: — Klári, tarisznyáld öt kaszásnak. Jó nagy porció szalonnákat tégy, mert nem kapások, és kaszásoknak nagyobb jár.

Reggel még csillag volt az égen, s ő ment kaszáltatni. Szép nagy lucernásuk volt. S hogy elment, szőlök asszonyomnak. Márci néni kijön, háromszor végighúzza a vizes kezét az arcán, s visszafekszik. Aludt, nem aludt, nem tudom, de hangosan sírt, és két marokkal tépte a haját. Közbe kiabál: — Kitakarodj, kurva. — Az még az ünnep előtti szennyesében volt, s éhes is. Fájt nekem, de nem segíhettem rajta. Ő is ordított: — Anyám az égbe, látod, milyen szerencsétlen vagyok! Jaj, Kali lelkem, adjon egy kést, hogy öljem meg magam! — Akkor asszonyom megfogja, ütlegeli, a haját tépdesi, s lökdösi kívül a kapun. Egy kis

ugorkáskosárba betette három-négy darab ruháját, s azt is az utcára dobja. A lány a magas kapu tetején keresztüldobja, s mászik vissza.

— Nekem még sógor bácsival számolnivalóm van — kiabálja.

De az asszony vissza: — Há mi számolnivalód van neked?

Este gazdám nem jött haza, de üzente, a szolga vi-
gyen nagy tarisznyát, sok ennivalóval, mert kaszáltat to-
vább, s forgatják, szárítják a lucernát.

De megtudtuk, hogy hazapatkolt, megkereste a leányt, vett ki neki szobát, s pénzt adott, legyen miből éljen. A leány keresett szolgálatot magának, nappal dolgozott, este pedig ment hozzá a nagy bika, s a leányt elküldték. Akkor megint kivett neki szobát, s pénzt adott.

Asszonyomat utána való reggel megint felköltöttem, s háromszor megvizette az arcát, és visszafeküdt. Na, volt sírás, mert mindent látott, mindent hallott. De inkább a leányt szidta, az urát nemigen, mert szörnyen szerette azt a piszkos embert.

Én meg tudtam volna akkoriban fojtani, mert arra gondoltam, szegény árva leánynak milyen nappalai és éj-
jelei lehetnek.

Asszonyom meg tovább járt Kati nénihez, fizetett neki, hogy csinálja meg, az ura utálja meg azt a leányt. Mi-
kor hazajött, nekem minden jelenetet leadott. Mondta, hogy mennyit viaskodik az ördöggel Kati néni, milyen kék fol-
tok vannak a hátán, karján.

Én egy déli órában lószekérrel a piacra kellett men-
jek a kosarak után. Amint szaladok a lószekérrel, látom
gazdámot nagy boti csomaggal a hóna alatt. Távol volt
tőlem, ő a gyalogjárón ment. Mikor hazamegyek, meg-
kérdem asszonyomtól, mit vásárolt Sándor bácsi olyan
nagy csomagban. Ő nem látott semmit.

Ebéd után mosogatok, hallom, hogy bent igen han-
gosan tárgyalnak. Odafigyelek, hallom, amikor gazdám
nagy nyomatékkal kérdezi: — Ki mondta ezt neked? —
Mondja asszonyom, hogy a leány. — Jaj, hogy a fene azt
a szép testét megegye!! — De erre aztán nekem dub-dub-
dub, vert a szívem az ijedtségtől. Nem kellett volna po-

fázzak, hogy gazdám csomagot vitt, nem gondoltam meg jól. Hátha most az az erős ember megrugdos? De az hallgatott, nem szólított meg.

Asszonyom elküld, vegyek szombat estére két darab színházjegyet, mert visz engem is színházba. Én azelőtt soha nem voltam színházba, s nagyon vágytam látni. S hát akkor délelőtt jön Lula, az a csúnya szájú, s asszonyom kihágy nekem egy csomó dolgot, mert ő Lulával megy színházba.

Jaj, de szörnyű rosszul esett!

S akkor én is mindennel eléálltam gazdámnak, elmondtam Kati nénit, minden kuruzslást. De ő soha egy fél szóval nem árult el asszonyomnak.

Már kezdtek csendesedni a dolgok, gazdám már nem szaladt el otthonról éjszakánként. Mikor ketten voltunk, részleteket kérdezett, és mondtam, hogy Kati néni asszonyomnak megmutatta a kék foltokat is a hátán, mikor az ördögökkel viaskodik, azért, hogy azok untassák meg Anuskát.

Gazdám éppen húzta fel a szép csizmáját, de amikor ezt hallotta, meglepetésében úgy elhajította, hogy a szomszédból kellett visszahozzam. És elmondta, hogy mi történt vele, hogy történhetett vele olyasmi, nem ismert magára. Megy a Dohány utcába, az egy kicsi szűk utca a dohánygyártól a Honvéd utcába. Máskor nem kellett neki nagyobb öröm, hogy lássa és találkozzék vele. De most azon a kis szűk utcán szembejön vele, s ő jól az arcába köpött. S hangosan rászólt: — Térj ki előlem, te kurva. — Ha ezt én nem hallom saját fülemmel, el sem hiszem, de biza ez mind egy szóig igaz, így zajlott le ezen a szolgálóhelyemen ez a dolog.

Amikor férjhez mentem s eljöttem, Csikiné igen haragudott, mert sok volt náluk a dolog. Na de máshol is volt dolog, s ha édesanyám még vetkezni, felöltözni, főzni sem tudott, hát nekem ő volt az első. Azzal a pénzzel, amit nekem adott, fogadhatott más cselédet. Én ha Kolozsvárra mentem valamiért, az ő házát elkerültem. Nem volt benne semmi kedvesség, nem kerestem fel. Később üzent, hogy ne haragudjak, s menjek hozzájuk vagy egyszer, mert én tudom csak az ő baját, nehézségét. Nem men-

tem többé hozzájuk, de azért érdekelt a sorsuk, s ha széki napszámosok dolgoztak náluk, mindig kérdezősködtem: mi van velük, békességben élnek? Annuskáról is tudakozódtam, de soha nem találkoztam vele. Hallottam, hogy nem él jól az urával, nem szereti az urát. Sajnáltam, de biza kellett magamat is sajnáljam.

Otthon Széken édesapámnak volt pálinkafőző üstje. Szamosújvárról a fináncok gyakran jöttek láttomozni. Mikor nem volt üzembe, az üst részei a padláson voltak felakasztva. S amikor jött a finánc, valaki fel kellett menjen gyertyával, égő gyertyával vizsgálta meg, hogy nincs-e hibája a pecsétnek. Sokszor kellett piros spanyolviasszal, ami gyertyalángnál meg volt melegítve, igazítson a pecséten. Ezért kellett vele menni. Én semmire sem gondolva mentám vele, édesanyám a kertben volt. A finánc csak jó, jó szorosan megölel, megcsókol, én megijedek, hátrálok, hogy bújjak ki az öleléséből. Lelépek fél lábommal, s zuhanok le a feljáromnál. De ő keményen megragad, majdnem mind a ketten lezuhantunk, de egy gerendába fogódzva visszatartotta magát. De én azóta soha nem mentem fel a padlásra fináncal. Nem mindig egy jött, felcserélve mások is jöttek. Míg Kolozsváron Csikiéknél voltam, ott is járt a finánc pecsétet vizsgálni.

Némely helyen falun az a szokás, hogy ha tüvel az asztalnál varrnak, s ha félbe kell szakítsák kis időre, beleszúrják a tűt az asztal lapjába, addig, amíg tesznek a tűzre vagy valami más kicsi dolog van. Édesanyám is így tett, belészúrta a tűt az asztal lapjába. S akkor nyomban lép be egy finánc. Az asztal kenyérmorzsás volt, édesanyám gyors kézlendítéssel seprile, nem vette észre a tűt, s az belément a hüvelykujja tövéig a fokával, s csak egy kis hegye maradt az asztalban, belétört a hüvelykinél abba a vastag húsba. Még le se tudták róla húzni az ujjasát, nagyon fájt már. Akkor tudós öregasszonyok valami kenőcsöt csináltak, kerítették egérbőrt, azt rákötötték, az majd kiszívja, mert a karja eldagadt. Széken akkor nem volt orvos. A jó öreg református papunk éppen jött kifizetni a tejet, s ráparancsolt apámra, hogy azonnal vigye be Kolozsvárra. Édesapám elmondta, mily durván bántak vele, lehet, nem volt érzéstelenítés. Végig kihalították a húst,

és csíptetővel kotorásztak benne, míg megkapták. Édesanyám jajgatott, mert nagyon fájt, s rákiáltottak, hogy fogja be a száját. Most nem így bánnak a beteggel, de akkor úgy volt.

Akkor eljöttek hozzám, s mondták, hogy kell hazamennem velük, mert édesanyám semmit nem dolgozhat. Asszonyom kérlel mindhármunkat, ígér mindenfélét, hogy most ne hagyjam abban a nagy bajában magára. Na de én édesanyámra kellett gondoljak, beláttam, hogy bajban van.

LÁNYSÁG ÉS SZERELEM

Kitört az első nagy háború, mind elvitték háborúba tizenhét évtől ötvenig az embereket, hogy siralmas volt az élet. Mindenkinek volt valakije a gyilkos háborúban. Volt úgy, hogy apa fiával együtt kellett menjen. Na, akkor már befellegzett a lányoknak is, semmi vidámság, semmi mulatság, csak a rózsaszín tábori lap volt a boldogságunk, amit a hozzánk tartozótól mindennap elvártunk. Ez a gyilkos háború kezdődött 1914 augusztusában, s végződött 1919-ben. Így közben rendre csettlett-botlott haza szomorún, vesztiesen a sok kedves ifjú, sok férj, apa és sok kedves soha. S így ebben az időben nagyon olcsó lett a lány s az özvegy menyecske. Ha hazajött egy ügyes legény, érdekből elvett egy ügyes menyecskét, kinek férje odaveszett az átkos háborúban, mert volt ház, ökör, szekér s minden gazdasági felszerelés, s így az a fiatalember lehetett a maga gazdája s nem más napszámosa.

Lányságom ezért volt hiányos. Egészséges, pozsgás arcomra, szívemre s vidámságomra ránehezült az átkos háború. Három kedves, jó bátyám a harctéren éhezett halálfélelemben. A kedves, vidám legények közül nagyon sokan ott haltak. Ha nagy ritkán megtörtént, hogy valamelyik legény hazajött szabadságra, az engem keresett föl a leányok közül legelőbb. Volt, aki rossz gondolattal jött, ahogy kettesbe maradtunk, mindjárt kezdte, hogy ő nősülni akar, elvenne feleségül. De én visszautasítottam azzal, hogy én, míg tart a háború, nem megyek férjhez. Akkor kezdett próbálgatni: engedjek hát! Nem sajnálom? Hát mint harcoló hőst nem szánom meg? Én azt mondtam: szívemből sajnálom, de *azt* ne is gondolja, mert nem teszem meg...

Azután érettebb ésszel gondoltam, hogy látták, milyen telivér és egészséges vagyok, könnyen célt érnek... De kettő riasztott vissza: egy az, hogy nagyon féltem szigorú apámtól, a másik fék az, hogy nagyon lusta

vérű voltam. De nagyon helyes, ha a szülő nagy szoros fegyelem alatt neveli leánygyermekét, sok-sok helytelenségtől védi meg ezzel. Van úgy is, hogy a lány is vágyódik, az alkalom is szolgál. Ott már megette a fene kanál nélkül a becsületet...

(Mikor én voltam leány s még azelőtt sokkal is, itt Széken szokásban volt, hogy nyáridőbe a leány kint hált egyedül, vagy tornácba csinálva valami ágyféle, vagy bent az első házba, meg még a pajtahijába jó illatos szénába. S erre rákezdtek a mondókát:

*Hol a leány?
Pajta hiján!
Hát a legény?
Rajta szegény.*

De biza oly szörnyű harcok, kínok történtek, hogy a leány, és én magam is jobban kifáradtam a védekezésbe, mint a hosszú napi aratásba. S ezért a leány nem küldheti el a legényt, mert hogy védekezik, azzal még nem űz olyan nagy truccot, a legény még remél. De ha elküldte a leány, vagy egyszerűen bemegy szüleihez, hol szülei alusznak, a legény olyan nagy bosszút forral ellene, hogy estéli mulatságba, hol senki sem látja, előbe, hátuljba úgy elrugdossa a szegény leányt. S még ez sem elég: az összes fiukat addig ingerli ellene, hogy szegény leányt nem táncoltatják, nem beszélnek vele. Így szegény marad a megrugdosott becsületjével. S ezért a leány biztatja. A sok csókok között telnek a gyötrő éjszakák, s ezért jó a szülő szoros fegyelme: szigorúan éber legyen leánya felett. Ezzel sok nehézségtől óvja meg.)

1918 őszén a nagy spanyolbetegség dühöngött itt Széken. Volt olyan család, hat-hét beteg volt a háznál nagy lázzal. Szerencse volt, hol egy tudott fent mozogni, segíteni a súlyos betegeken. Holtak meg sokan. Volt olyan család, hol két halott volt egyszerre. Orvos Széken nem volt. Nagy ritkán jött Szamosújvárról, s ekkor hirdették: kinek betegje van, vigye a községházához, itt az orvos, vizsgálja meg. Na, mi feküdtünk, hat beteg! Édesapám

gyengélkedő volt, megerőltette magát, megkereste az orvost. Jól megfizette, s elhozta a betegjeihez. Akkor én voltam a legsúlyosabb. Megvizsgált bent, hallgat. Mintha kórház lenne, mind ágy és ágy. Írt valami receptet, s indul, megy. Az én ágyam egy ablak mellett volt. Édesapám kikíséri az orvost, az orvos a tornácon jól szénéz, figyel, s kérdi:

—Itt ez az ablak be van csukva?

Apám mondja: — Bé.

—Na, nehogy meghallja a lány, mert az nem lát több reggelt, nagy a láz a bő vértől, s a szív nem bírja ki.

Délután eljött hozzánk édesapámnak egy jó öreg aszszonytestvére, a fehér hajú Zsuzsi néni. Ott maradt éjszakára is, figyeljen a betegekre is. Apám megsúgta neki, hogy:

—Kali az éjjel meghal, azt mondta az orvos.

Dehogy hagyott volna ott, odaült az ágyam mellé, s mesél szebbnél szebb meséket. Én nem szóltam, nehezen pihetem. Elkezdett mesélni valami Marcabella királykisasszonyról, az oly szép volt, hetvenöt éves koromban is érzem azt a boldogító érzést. Ott volt a halál, de biza én nem hagyhattam ott azt a szép mesehallgatást. Nem tudtam soha elmondani helyesen, de érzem, milyen édes, jó volt. S most is megvan bennem az: ha kér valaki, meséljek, ha gyerek, ha felnőtt, szívesen mesélek, milyen eszembe jut, mert gondolom, há ha annak is oly jólesik...

Na, akkor biz én hazugságba hagytam az orvost, mert nem haltam meg! De bánom: nagyon sok ügyes menyecske meghalt 1918 őszén, de többnyire ilyen televér, hogy csoda volt. S így maradt sok ügyes leánynak özvegyember. S ha jöttek az ügyes legények haza? Azok lesték, hol maradt oda a férj, hogy vegyék el az özvegy menyecskét. Mert ott volt a ház, ökör, szekér, mivel kezdje a gazdálkodást, nemcsak napszámot róni. Szóval érdek! Sok-sok ilyen érdekházasság volt Széken. Most már nincs, most aki egészséges, akar dolgozni, az boldogul, csak aki öreg, beteg, annak nehéz.

A spanyol elment; sok bajt, árvát hagyva, elvonult aztán. Kik megmaradtunk, kezdtünk éledni, erősödni. A háború leállt, jöttek még haza, akik megmaradtak. Áldott jó

örömökre nekem is hazajött a két kedves, jó bátyám. Ez az öröm megduplázta az erőmet. Az akkori legények özszebeszéltek, csinálnak táncot szombat este, mely más reggelig tartott. Ajaj, engem híttak meg leghamarabb! Én vágytam, ördög nagy táncos voltam, de sem szüleim, sem testvéreim nem akartak hagyni.

—Nem mész, Kali, visszaver a betegség, s akkor jaj neked.

De én könyörögtem, engedjenek, erős vagyok. Bátyáim is nagyon aggódtak, nehogy beteg legyek. Mondja a nagyobbik bátyám, Sándor:

—Kali, ha beteg leszel, megboronálom veled az udvart.

Ez azt jelentette, hogy végighúzgál az udvaron. De se nem komoly haragból, mert mi nagyon szerettük egymást a család, az összes rokonság. Féltő szeretetből mondta:

—Nagyon vigyázz magadra, mert legyőz a baj!

Na de csak kikönyörögtem, hogy elengedtek.

Táncoltam én, mintha villanyerőre lettem volna berendezve. Többször gondoltam, bár ne kérnének fel, hogy nézzem a tánc menetit. De soha nem sikerült, s most reggel felé hazakísért egy legény, s csak a kapuig engedtem jönni, vágytam lepihenni.

Lefekszem, betakarózom, de nagyon kezdek fájni. Tűröm egy kissé, s szólítom édesanyámat:

—Édesanyám, én úgy fázom, tegyen még rám takarót.

Az betakargatott, meleg párnát is rakott rám. De biza engem atyáson kirázott a hideg. Félttem, na, most én kikapok, mert nem fogadtam szót. Nem szidtak ugyan, de hagytak aludni. Félve, suttogva beszéltek, s lesték, hogy mi lesz: felkelek?

Most megint győztem, s még most, hetvenöt éves koromig nem vettem fel semmi fertőző betegséget. De tán jobb lett volna az, mint ami gyötrő nehézség volt rajtam éjjel-nappal az értetlen, felemás igát húzó társsal...

Mikor jobban lettem a spanyolból, jött egy-egy legény haza, csináltak egy-egy táncot. A széki fiatalság bolondult meg a táncért, s ha két fiatal találkozott, ha fiú, ha

lány, első szavuk azt volt: — Nem hallottad, nem lesz este tánc? — Bármily nagy költségbe került a házbér, zenész, engedély, nem számított. Igaz, akkor nem volt mozi vagy más találkozóhely. Most könnyű, mert Széken is van mozi, a fiatalság ott is találkozik, összesúgnak, pusmognak, s ez vidítja őket, életkedvet ad nekik.

Egy ilyen táncon én is ott voltam, mert míg kedves bátyáim nem kerültek haza, nem minden táncon lobogtam. Pedig nagyon kértek engem is, a szüleimet is, hogy engedjenek. Volt olyan eset is, ha egy jelentős fiú vagy egy szabadságos katona jött táncba hívni, azt nem volt szabad kikosarazni, mert akkor úgy lemarad a leány, nem viszik többé táncolni.

Egyszer egy szombat este felhív egy első legény a táncba, ugyanaz, aki polgári estéken el-eljárogatott hozzá. S na, ennek nem mondhattuk, hogy nem megyek. Mire elértünk a táncházhoz, már szól a zene, megyünk is be, s már ropjuk is a jó pattogós csárdást. Mindjárt bejön egy szép szál legény, szabadságos katona. Csak épp lekezel a fiúkkal, a szeme mind rajtam, nem is tudtam, engem figyel vagy a fiút, mert az is nagyon jó táncos volt. Megáll előttünk, elkér a táncosomtól, az kedvetlenül odaad, s én megyek is. Ez is nagyon jó táncos volt, de közben mind ölel s hízeleg: — Be szépen kifejlődtél, most csak azért búsulok, mért kell visszamenjek. Milyen jól telne együtt, milyen jól mulatnánk. — Mikor leállnak a zenészek, megfogja a kezem, odaültet maga mellé, és kedvesen beszélget. Én ugyan vonakodtam, mert nem voltam megszokva vele. Mikor ő berukkolt, én még iskolába jártam. Nagy, magas, derék legény volt, s kezdik a zenészek, tovább visz táncolni. Nincs merszek elkérni tőle, mert szabadságos. Milyenek falun, már susognak: Győri Kalit már haza is kísíri Sipos Pista. Mondja is a legény: — Maradsz még, nem jössz, menjünk együtt haza, hazakísírlek. — Mondom: — Még maradjunk egy kis ség. — Mikor újra leáll a zene, elkap a legény attól, akivel táncba mentem, s kilép velem a pitarba, és azt mondja: — Vigyázz, Kali, ne tégy csúffá, hogy az egész fiatalság kacagjon. Mennyit jártam hozzád, s most Sipossal menj haza! Gondold meg, Sipos vissza kell menjen, s te

itt maradsz velünk. Visszakapod a csúfságot. — Hej, megijedek én, félek attól a nagy óriástól, de meg sajnálom is, mert vissza kell menjen, s félek, hogy ez rám zúdítja az itteni fiúkat, s akkor kikacag mindenki. — Na — mondom —, menj, hozd ki a réklimet, ne lássák, hogy én veszem, mert akkor nem tudok kiszabadulni. — Megy sietve, és rögtön hozza is. Indulunk haza gyorsan.

Nálunk az a szokás, hogy a legény s a lány, ha mindketten kölcsönösen szeretik egymást, összeölelkezve megáll, a két arc egymásra simulva susognak így egy-két órát vagy még többet is. A szabadságos legény észrevette, hogy eltűntem, ott volt közel a kocsmá, neki kegyetlenül inni. Itatott más fiúkat is, és nagy zajjal, dalolva jöttek felénk. Mondom a legényemnek: — Márton, félek, megvernek téged. — Azt mondja, nem lehet, mert amér ő szabadságos, nem szabad semmi rosszat tegyen. — Igen — mondom —, de hallod a többieket, azokat is leitatta. — Pont előttünk haladnak el, jobbról-balra dölingézve nagy hangon énekelnek: ... Mert be vagyok rúgva, Csalfa lett a babám, nem tehetek róla.

Elhaladnak, s én mondom Mártonnak: — Most rögtön menj haza, míg nem jönnek vissza, nehogy baj legyen. — Ment is a fiú. A szomszédunkban egy esti bál volt. Az ablakon jól be lehetett látni, a szabadságos legény meglátta bent, hogy a testvérbátyám feleségéstől ott van a bálban. Azok minálunk laktak. Kihívhatja bátyámat, s mondja: — Né, Pista báty, itthon vagyok pár napi szabadságra. Haza akartam kisírni Kalit, mert beszélni valóm lett volna, de ő Szabó Mártonnal jött haza. Nem hívja ki a kedves hűgát, hogy beszélhessek vele? — Bátyám nagyon örvendett, hogy egy olyan kitűnő legény úgy törtet utánam, átjő haza, s mondja: — Né, Kali, Sipos Pista küldött át, hívjalak ki, mert akar valamit mondani. — Én halkan mondom, nem megyek ki, fázom s álmos vagyok, le akarok feküdni. Meghallja édesapám, s rám kiált: — Fogd be a szádat, megy szegény vissza, s te még pofázol, hogy nem mész ki hozzá pár szóra. Azonnal menj ki!

Na, muszáj, mentem, de biza félttem, mert akkora nagy óriás volt, s nem is voltam vele szokva. Kimegyek bátyámmal a tornácba, ott áll a nagy alak. Bátyám azt mond-

ja: — Menjete be a mi szobánkba, ott jó meleg van, ne fázódjatok itt.

Jaj, hogy haragudtam, féltem, hogy ez a nagy mohamedán meg is esz. De örvend a legény, s kezd vetközni, húzza le nekem is a csizmám és a magáét is. Én se szólni, se mozdulni nem tudok, azt gondoltam, ha helytelenkedik, bekiáltom édesapámat, mert ezzel nem tudnék én harcolni. Levetközött, felvesz az ölibe, feltesz az ágyba, s fekszik ő is mellém. Azt mondja: — Ne félj tőlem, gerlém, voltam én még leánynál, az nem félt tőlem, hanem úgy hozzám bújt, mintha a feleségem lett volna. De inkább hallgatok, nem beszélek veled ilyesmiről, mert te még fiatal vagy. — Elég szépen viselkedett, nem kaphattam hibát. Azt kérdi: — Kali kedves, nem egyeznél belé, hogy egymásé legyünk? — Nem — mondom én —, addig nem, amíg haza nem jöhet végképp, akkor meglátjuk, hova fejlődik a dolog. — Azért, kedves, mert ha beléegyeznél, nem kontyolnálak fel, csak csinálnánk kötést. — Én nem tudtam, mi az, de ő nagyon szépen kérlel és simogat, csókol, úgy, mint édesanyja a kisgyermekét. Megbátorodok, mert látom, nincs mitől féljek, de már virradt, édesapám kiment a marhákat etetni. Ilyenkor a legény el kell legyen menve. Hazaküldeni szégyen, bátyámék még mindig a bálban voltak. Azt mondja: — Azért nem megyek haza, mert akarok beszélni apáddal: lám, nem egyeznek-e belé, hogy csináljunk kötést?

Én robbanok széjjel, hogy mi az a kötés. De kérdezni szégyellem. Összeszedem magam, leülök. Ő is katonásan rendbe rendeződik. Hallja a topogást, megnyitja az ajtót, jó reggelt köszön apámnak. S mondja szépen: — Megkérem Mihály bátyámat, nem jönne be egypár szóra? — Apám bejön, s kezdi a legény: — Mihály bátyám, én vissza kell menjek, mert letelt a szabadságom. Én Kalit csak az este láttam, de kérem, nem egyeznek bele, hogy csináljunk kötést? Mert így jobban bízhatunk, hogy egymásé leszünk.

Apám azt mondja: — Hát, fiam, ilyen rövid idő nem elég ezt elrendezni. S szüleid mit szólnának, nem is tudják. — Tudják — mondja —, otthon voltam az este vacsorálni, ha Kali nem lehet az enyém, golyóval teszek jelt

életem végére. Azt mondták: „Próbáld meg, fiam, a háztul úgysem adják most sehová, mert kell a segítség náluk is.” Azt mondták, kössünk két-háromezer koronát, ahogy ketek akarják. — Fiam, ez most el kell maradjon, vagy még jössz szabadságra, vagy megsegít az Isten és hazajössz végképp. Én Kalit nem adom ki a kezem alól, míg nem lesz vége ennek az átkozott háborúnak s lássam, a fiaimmal is mi lesz.

Majdnem sírva ment el a legény. Megszerettem helyes magaviseletjéért, és fájt, hogy ki tudja, szegény hazajő vagy se. Mert biza akkor bizonytalan volt az élet a harctéren. Elment, gyakran írt levelet. Volt egy szelíd, jó testvérnénje, a mindig olyan kedvesen beszélt velem, mintha már közöttük lettem volna.

Egy délelőtt sürgöny jön Sipos Pistától, hogy azonnal menjenek Bonchidára az állomásra, mert ott mennek át, ki a harctérre. De hívjanak engem is, és tegyem meg, menjek el, hogy lásson, mert meghálálja. Én már kint voltam a mezőn, nekik menni kellett, nehogy lekéssék. Másnap, mikor a nénje meglátott, sírni kezdett, megölelt, megcsókolt, s elmondta, milyen bánatos volt Pista s hangos sírással panaszolta nekik: — Mért nem hozták el az egyetlen virágszálatot? — Hogy mi lett vele, nem tudni, soha még egy tábori lap se jött tőle. A kötés elmaradt.

Megtudtam, hogy a kötés az volt, hogy tanúk előtt egyenlő pénzt tesznek le, s amelyik félreáll, annak oda marad a pénze.

Mikor egy időben nálunk volt a tánc, volt egy ilyen kötés-féle. A legény katona volt, s a leány, akivel volt, mehetett táncba, míg nem sötétedett, akkor haza kellett menjen, mert a sötét a tolvajoknak és a szerelmeskedésnek jó alkalomadója. Azt mondják, kötés, mert megkötik a teljes szabadságát, van olyan kötés, hogy este nem mehet el hazulról. Azt hiszik, evvel megőrzik a lányt. Volt egy ilyen kötés, mert a szülők nem engedték a fiukat, hogy elkontyolja a leányt, hogy elvegye, s így kötést csináltak. A leány rendesen hordta a pántlikáját a hajába, de tudta mindenki, hogy kötése van. Az a leány hüen kitartott a kötés mellett, de amikor a legény hazajött, rá se nézett a leányra. Ez nagy bánat és nagy szégyen volt a

leánynak. A lekötő pénzt a fiú visszadobja. Volt még egy ilyen eset a táncosaim közt. Ment a legény katonának, nem engedték, hogy elvegye a kedvesét, és olyan kötést csináltak, hogy a leányt nem tiltották el teljesen a tánc-tól, csak ha sötétedett, kellett hazamenjen.

Ezzel ügyeltek a leány becsületére, pedig nem a sötétség vagy a világosság az őrzője annak, hanem egyedül az önfegyelem.

Hát ez a lekötött leány jött rendesen a táncba hozzánk, de ha sötétedett, már nem volt a táncolók között. A tánc nálunk nyáron a csürben volt, az innivaló, az itókázás pedig a táncolóteremben. Ez az első ház szépen rendbe volt téve, igazán csak bámulni engedtem be oda, ne cammogják össze. Akárhogy vigyáztam, mégis hétfőn reggel az ágy nem úgy van, ahogy én szoktam elrendezni. Kulcs nem volt, hogy kívülről bezárhassam, s a fiúk akkor még nem voltak olyan pofátlanok, s ha meg volt mondva, hogy oda ne járogassanak, megértették. De már most, hetvenkettő- vagy hetvenháromban, ha lakatot tettem is, vaspálcával feszítették le, s a lakatot eldobták messzi, a híd alá. De régebb a legénység más volt.

Egyszer késő éjjél után eloszlott a tánc, az emberem hozza be a lámpát a csürből, s fel akarja húzni az órát. De nem tud bemenni, be van zárva belülről, rázza, kérdi, ki van ott, nyisd ki. Nagy sziszegés, megrémülés hallatszik, aztán egy férfihang azt mondja: — Nagyon kérem, Pista báty lelkem, erősen szépen kérem kedet, bocsásson meg, de beteg lettem s le kellett feküdjek. — Megnyitja az ajtót, de hirtelen belefúj a lámpába is. — Né, Pista báty, hozok kednek egy fél liter pálinkát, csak ne haragudjék. — S akkor a lábujját rácsavarja a leány fejire, arcára, s szorosán egymás mellett kilépnek.

Hát kérem, az a lány volt, akinek kötése volt csinálva, hogy este már nem lehet a fiatalság közt. Hát ez a lány még segítséget is hívott, úgy látszik, ketten őrizték a becsületét: a sötétség és a legény. A viccben is úgy van, hogy a legény hívta a leányt estére a bálba. Engedik a leányt, s mikor indulnak, az anyja utána szól: Vigyázz, lányom, a becsületre, nehogy elveszítsd. A leány azt mondja, hogy fog rá vigyázni. Jó késő este kihívja a le-

gény a lányt, s azt mondja neki, fel akarom szegezni a becsületedet, nehogy elveszen. A leány örvend, hogy ilyen gondos a legény. Amikor a legény úgy véli, na, én osztán jól felszegeztem, a lány kéri, még koppantson vagy kettőt-hármat.

Hát úgy látszik, ezek is jól felszegezték a becsületet. A leány csak abban járt, ne legyen a többség közt, higgyék, hogy hazament, s jól elrejtőzött a legénnyel, s aztán lehet, elaludtak. Ha az órát nem kellett volna felhúzni, reggelig ott aludtak volna. Ez szép, ügyes legény volt, s mindenüvé odafente volna a kacrát. Elhozta ám a pálinkát háromszor is, s még másoknak is kellett fizessen. Jaj, mennyit kellett kérleljem azt a kutyamájú emberemet, mert mind el akarta árulni a leányt. Pedig nekem volt több bajom az ággal, mert úgy össze volt rugdosva, idő kellett, míg minden hétfőn rendbe tettem. Én nem irigyeltem tőlük, hallottam, hogy a lopott szerelem édesebb. Hazajött aztán a legény, és elvette a leányt, de nem volt jó élet köztük. Aztán az ember valami betegséget kapott, és fiatalon meghalt.

Na, én most itt a kötést rajzoltam le, s azt, hogy az alkalom keres magának alkalmat.

A tizennégyes háború előtt megvolt itt Széken az a rossz szokás, hogy a leány külön aludt nyáron, vagy egyedül bent a szép, díszes első házban vagy tornácon, egy gabonásládára tett szalmazsák, lepedő, párna, s ott várta a leány a legényt. Polgári estéken öltözetébe lefeküdvé takaró alatt, s ha ment a legény, csak a csizmáját húzta le, úgy feküdt be a takaró alá. Azt tudni lehet, hogy ritka az a legény, aki helyesen viselkedjék.

A polgári est azt jelenti Széken még régi-régi időktől, hogy csak a kedd, csütörtök, szombat és vasárnap a polgári est. Hétfőn, szerdán és péntek estén soha nem szokás legénynek lányhoz menni. Petőfi Sándor szépen írta egy versében, hogy a leánynak megöszül a haja szála s még akkor sem feledheti, kit szeretett leánykorában.

Én is sok legénnyel háltam, sok harcom volt emiatt, de szörnyen féltem apámtól, mert sokszor mondta: — Vigyázz, csak valami rosszat vegyek észre felőled, abba a percbé fejbe lőttelek. — Nem tudom, megtette volna-e. A

szolgálóhelyeimben is meghagyta gazdáméknak, ne engedjenek hozzám legényt járni. Oly szigorúan vigyáztak rám, hogy én esti időben nem mehettem soha ki a kapuba, sem be hozzám nem volt szabad legény jöjjön. De a dolgom nagyon is sok volt, s a gazdám nagyon ügyelt, nehogy hozzám közeledjen valaki, de ő megközelített volna.

A szüleim nagyobbik leánya, az én szelíd Zsuzsi néném, édestestvérem milyen tiszta jellemű volt. Nem volt nagy táncos, meg aztán szolgálni kellett menjen, mert az egész kelengyét ő kellett magának előállítsa. Még az építéshez is kellett adjon, amikor mindenünk leégett. Vallásos volt, kapott a paptól egy bibliát, arra nagyon vigyázott. Mikor férjhez ment, magával vitte a ládájában a ruhái közt. Már idős asszony volt, én is már asszony voltam, amikor egyszer rendezgette a ruháit a ládájában, s én ott néztem mellette. Meglátom a bibliát, utánanyúlok, kinyitom, s egy megsárgult bélyeges írás hull ki belőle. Felvezem az írást, olvasom. Grófi címer, pecsétnyomó volt ráütve, s szép, olvasható írással volt írva, hogy Győri Zsuzsa erénnyel szolgált két évet Kővárhosszúfalun a grófnál. A gróf nevét elfelejtettem, de az írásba belé volt foglalva, hogy kötelességének eleget tett, s rendes felmondás után hiba nélkül elbocsátatott.

Még most is bánom, miért nem őriztem meg azt az írást.

Otthon és szolgálatom alatt is az tartott féken, hogy nagyon vigyázzak a becsületemre, mert honnan tudhattam volna, hogy nem leszek-e állapotos. Egy szép és jó gazdalogény jött haza a harctérről szabadságra. Első legény volt a falunkban, s tudva volt, hogy a főbíró nagygazda leányával levelezett. De amikor hazajött szabadságra, az első polgári estén hozzám jött. Én is az első házban háltam egyedül. A fiút ismertem azelőtt is, nagyon ügyes legény volt. Táncolni táncoltam vele, de nem volt nálam egyszer sem, s más szavunk nem volt. Amikor akkor bejött szép huszáruhában, tudtam, hogy harctérről jön, kedvesnek, szépnek találtam, de nem örvendtem neki, mert éreztem, hogy nem jó indulat hozta hozzám. Kimennek a szüleim, minket bent hagynak, a huszár gyorsan elfújja a lámpát, megkap a sötétbe, s jó kemény karokkal megölel, és visz az ágyhoz. Jó, más is tett így, lehúzzuk a csizmánkat, ő

tesz fel öibe az ágyra, ő is befekszik, ölel, csókol, s szép szavakkal kezdi, hogy várta ő ezt a boldog pillanatot s mennyit gondolt rám a szörnyű nehéz helyzetekben. Csakis azért várta, hogy hazajöhessen, hogy engem megölelhessen.

Én azt gondoltam magamban, fele ápa, fele víz. S kezdi feltépászni a ruháim. Mondom neki, hogy ne bántson és ne reméljen helytelenséget, mert az meg nem történik. Hát ő komoly szándékkal jött le Felszegről hozzám a Forrószeg utcába. Mért jött? Nem megy máshoz, de ő csak tépász: — Né, Kali, én el akarlak venni. — Mondom, nem várok oly nagy áldozatot, s akkor is az első, hogy legyen vége a háborúnak, és ez majd utána következik. Na de ő addig vissza nem megy, míg velem így és úgy. Mondom, jól is nézne ki, beszélnék, hogy, na, Győri Mihálynak is volt két leánya, egyik szép rendjével férjhez ment, a másíknak megnőtt a hasa. — Nem, nem, Kali szívem, ha megakadnál, azonnal megírod, s én azonnal kérnék nőszülési szabadságot. (Igaz volt, hogy ha valaki a tizennégyes háborúban nőszülési szabadságot kért, azonnal adtak 21 napot.) — Nem kell nekem semmi. — Ezzel még könnyebben beszéltem, mert nem az én utcámbeli legény volt, s nem tudott oly könnyen csúfot űzni velem. De nem tud nyugodni, és én mondom neki, ne haragudjon, de ha így tesz, megyek be a szüleimhez a másik szobába. Hát hogy ő majd megőrül, hogy hát ő a harctérről jött haza és én így bánok vele. Mondom neki, ez az ügy más lapra tartozik, de ő arra ne számítson, ez be nem következhetik. Az idő telik, az óra halad, de nagyon bánt, hogy nem hagy nyugton. Addig, addig, hogy káromkodva elment.

Eljő a következő este, megint jön nagy alázatosan. Én bosszús vagyok, miért jön. Szüleim kihúzódnak, ő meg tépász, harap, mint azelőtti estén. Csúnyán elküldtem még az anyja valagába is, mert nem féltem úgy tőle, mint ha a mi utcánkbeli legény lett volna. Mikor látja, hogy nagyon ellentállok, azt mondja: — Na, ne félj, mert én mindenkinek azt fogom mondani, hogy tízszer is megtetem veled, s megmondom az összes legényeknek, mind ide jöjjenek, mert itt lehet kapni. — Nem bánom én, mondjon akármit, csak nekem hagyjon békét. — Kapta a csiz-

máját, káromkodva ment el, s káromkodva mondta, hogy ő még csak eggyel küzdött így, de ott bár sikerült.

Elment a szép huszárlegényem, és soha többé hozzám nem jött. De amelyik legény szépen viselkedett, azokat áldottam a jó Istennel. Mert volt köztük olyan is, aki oly szelíden viselkedett, mint egy leány. Most, mikor hetvenéves voltam, halt meg egy, aki mint szép, derék legény járt hozzám, s úgy aludtam vele, mint édesanyámmal. Mikor meghalt, sírva imádkoztam, hogy haló porában is áldja meg az Isten. Volt egypár tisztességes legény is, nem felejtettem el a kedvességüket, de a pizskost gyűlöltem mindig.

Itthon a mezei munka rám volt nehezedve, de még jó, hogy édesapámat nem vitték el, mivel már hatvan év nyomta a vállát, és három fia odavolt. S jó volt, hogy bár irányítani itthon volt, és öregén is sokat dolgozott. De mind elvitték a gabonáinkat, mert kellett a katonaságnak. Az itthoni civileknek kis fejadag volt hagyva, nekem akkor az elég lett volna. Én csak mind a leveleket küldözgettem a harctérre, a postás már rám szólt, hogy értem kell annyit járjon a Forrószeg utca végére. A szegény széki legények nagyon sokszor és nagyon sokan megemlékeztek rólam. Apám mind számon tartotta, ki írt s mit írt, és figyelemmel volt, hogy ha máskor nincs időm, hát éjjel válaszoljak, mert szegényeknek csak annyi örömük van, ha otthonról levelet kapnak. S ha valamelyik ritkán hazajött szabadságra, első este már engem keresett fel. Az egyik legény késő este érkezett haza a vonattól, s úgy mosdatlan, szennyesen eljött, hogy ne feküdjünk le. Tél volt, s bejött. Én úgy, ahogy volt, koszos gúnyában szerettem, pedig csoda szennyszaga volt, de hát szegények így vannak a harctéren. Ketten voltunk, öleltem, csókoltam, mert szülők előtt a lány nem csókolhatta meg még a vőlegényét sem. Csak ha kettesben maradtak, pótolták ki, de az sem jó, hanem csak rendjével, mert sok helytelenség jön közbe. Jobb, ha valaki még jelen van, harmadik személy, mert előtte még sincs kitéve az a lány annyi küzdesnek, kérlelésnek, még veszekedésnek is. Teljesen elküldeni sem meri, sem szólni a szüleinek, mert a legény nagy bosszút állhat ezért a leányon. Hanem csak húzódik

össze, szorítja magához a ruháit, s biztatja, hogy majd a jövő alkalommal... Eljő az idő, hogy a legénynek menni kell, de szitkozódva, káromkodva válik el a leánytól, s remél a jövő alkalomra. Akkor újra kezdődik a harc, míg a leány vissza tudja tartani magát, addig mind kérést kap, de ha egyszer sikerült a legénynek, s megtehetette, többé már nem kéréli, az erő az övé, s már parancsol, durváskodik, meg is üti, s rászól a lányra, hogy ő mindenkinél el fogja mondani, hogy annak a lánynak már csak a feje lány. A leány elveszti minden nyugalma, a szerencsétlen, aki nem tudott jól, szilárdan ellentállni. Egy ügyes, szép széki derék leánnyal történt, aki kint a határban lakó nagygazdánál szolgált, hogy vasárnap éjfélkor ment haza a határra. A szeretője kísírte haza. Szerették egymást kölcsönösen, de a fiú szülei tiltakoztak, kivált a fiú apja. S aztán megtörtént a baj, a leány szól a legénynek, hogy most már intézkedjék, mert állapotos. De a legény nem vehette el, mert az apja nem engedte. De tovább mind kísírgette a táncból haza messzi határra éjjelente, s mindig követelte, hogy engedjen neki. A leány vonakodott, vegye el, kontyolja fel, mert már mindjárt félidős. A legény mondta, nem lehet, nem tud szembeszállni az apjával, s akkor a leány nem akart többé engedni. S a fiú ott kint a határban nagyon megverte, meg-rugdosta. Ha először nem engedett volna, mily sok bajtól menti magát. Meglett a gyermek, leányka, akkor a leány szülei pert indítottak, de a legény apja akkor is nagyon a sarkára állt, hogy ő nem engedi a házasságot. Kérdik a a törvényen, miért ellenzi oly szörnyen az egybekelésüket. — Hát, uraim, azért, mert félek, hogy az én vérem a leány is, nemcsak a fiam, mert sokat jártam a leány anyjához, az ura pakulár volt, éjjel is a mezőn volt a juhok mellett, s akkor mentem hozzá, amikor akartam. — Akkor nem tudták a vérvizsgán megismerni, rég volt.

Úgyhogy nagyon jó a leányra vigyázni.

Egy ügyes legény jött szabadságra, s az addig jött-ment, amíg ki tudta vívni, hogy megengedték, csinálhatott táncot egy egész vasárnap délután. Míg a fronton volt, leveleztünk, s na, most mind csak velem táncolt. Biza nem bántam, mert szépen táncolt, és ügyesen dúdolt, s a széki

fiataloknak ez minden, ha a szülei nem szólnak belé. Volt egy gazdalegény is ott, az is nagyot jelentett, mert egyedüli gyermeke volt a szüleinek. Nem tudom, hogy lehetett, hogy nem vitték el katonának. Az arcán volt egy valamilyen forradás, és sokszor mintha könny jött volna ki belőle. Ez valami családi betegség volt. Ez a fiú éppen zavarodott meg utánam, a szülei is nagyon szerettek volna összeházásítani. Nekem, ha volt már egy, más nem kellett.

Na, akkor ott a táncban a többi fiúknak vette a pálinkát, hogy vegyenek el attól a szabadságostól, s adjanak át neki táncolni. Na de ez a harctérről jött, és érte engedték meg a táncmulatságot, de én inkább húzódtam hozzá. A civil fiú nagyon búsul, s alig szürkül, kér: — Kali, nem jössz, menjünk haza. — Mondom, ha megkapom az ujjasomat. Én, amikor megkapom, elrejttem, s behúzódok a szekrény mögé. Nem tudtam, miért siet haza, lehet, hogy vonjon el a szabadságostól, mert oly korán nem volt szokás táncból hazamenni. De ő haza akart kísérni. Én figyelem a szoba ablakán, ahogy megy szépen haza, jól van, a zenészek belekezdenek egy jó ropogós csárdásba, s úgy táncoltunk ketten, mintha villany hajtott volna. Jó soká ment a csárdás, s egyszer jön vissza a vacsoráról a civil legény szomszédja, leállítja a táncot, csendet kér, és azt mondja: — Fiúk, lányok, holnap este mindenki jöjjön virrasztani, mert meghalt Simon Minya. — Szidják a fiút, mert az mindig szeretett tréfálkozni, viccelni, de biza szín való igaz volt. Jaj, hogy elborzadtam, ha akkor hazamegyek vele, ott hal meg mellettem a tornácon. Úgy gondoltam, valami betegség volt benne, s nem lett volna szabad pálinkát igyon, de ilyen hirtelen kiadta a lelkét!

Alig vetem meg reggel az ágyakat, sírva, ordítva jön az anyja, amiért azt tette, mit senki nem tett, engedjék Kalit, hogy menjen, üljen ott a kedves fia mellett, míg még láthatják. Mert ő úgy hallotta egy román asszonytól, amíg el nem földelik, a halott lát mindent, engedjük meg neki ezt az utolsó boldogságot, hogy legyen mellette a ravatalnál. Na, szüleim elengedtek, én félig-meddig gyászosan öltöztem, a hajamba fekete pántlikát fontam s abba pi-

rosat. Elmentem a halottas házhoz, na de aztán volt ott sírás: „Kedves Mínya, kelj fel, nézd meg, ki jött be hozzánk. Soha senkit úgy nem vártunk, mint hogy Kali jűjjen ide nálunk. Jaj, de nem ilyen bánattal borítva. Jaj, Mínya lelkem, ha most nem kelsz fel erre a nagy örömdre, akkor már nincs is reményünk, hogy felkelj.”

Na, én ott ülök a nyújtóztató mellett, az anyja mind engem is belekántál a siratóba. Már unom is, szégyellem is, de ha szerettem volna, fájna. Így még arra gondoltam, hogy nem zavar többé. Volt, hogy megölelt, megcsókolt, s az arcából kiserkenő nedv az arcomra hullt, s féltem, undorodtam ettől. Más legénynél nem ellenkeztem, ha megcsókolt, ha nem illetlenkedett tovább. De ettől irtóztam. Pedig szelíd, illedelmes volt, s más lányok hívták, hogy menjen hozzájuk. Nem ment, pedig én is dicsértem neki leányokat, s mondtam, menjen ehhez s ehhez, mert milyen jó dolgú leány. Én nem tudtam mentődni tőle, s a szüleim nem számítottak utána, hogy családi baj volt ott, hanem dobtak volna, még ha valami vérbaja is lett volna. Mert volt nagy ház, háromholdas kert, a határon több hold birtok, szép ökrök, szekerek. S ez mind a Mínyáé lett volna. (Ez a név Mihály név volt, most már nem mondják így a Mihályoknak.)

Én akkor este tizenkét óráig voltam virrasztani. Zenével virrasztották. Én hazamentem, és jól aludtam, de reggel megint jön a bánatos anya, kér, hogy legyek ott, mert máma eltemetik, s többé nem tartóztat fel. Na, felöltözök szépen, hajamba fekete és piros pántlika is, s gondolom, hadd menjek, mert ma már megszűnik. Szépen muzsikálnak végig a háznál is; délután két órakor jön a pap, megkezdődött a temetési szertartás. Az anyja végig hangsúlyozta, hogy ők nem így tárgyalták, nem így számították. Na, nagy ordítás, muzsikaszó mellett megindul a menet ki a kapun. A menet rendre jött, egy darabig temetési valóságos ének, egy darabig zeneszó. A mi házunk felé, ami a temetőhöz vezető főúton volt, mintha csendesedett volna az anya nagy ordítása, ami biza nagyon zavart engem is, pedig megértettem, mily szörnyű nagy a fájdalma. Még ha lett volna gyermeke, de nem volt több, csak ez az egy, s ők már idősek voltak, a legény is huszonnégy

huszonöt éves volt. Katona nem volt, háborúba se vitték. Egy annyit szerettem benne, hogy volt klarinétja, és szépen tudott játszani. Ha otthon játszott, szépen hallatszott hozzánk. Amikor elhallgatott, tudtam, elindult, már megint jön hozzám. Az ablak alatt volt lerakva épületnek való fa, s még arra leülve eljátszott egypár szép nótát, s na, most a koporsóját ott viszik el előttünk. Én oly buta voltam, pedig számíthattam volna rá, mikor közeledtünk a kapunkhoz, neki az öregasszony: „Jaj, lelkem, kedves fiam, térjél bé ide, te csak ide szerrettél jönni, jaj, de boldog voltál itt, egyetlen jó gyermekem. Jaj, hogy tudtál úgy megkövülni, hogy nem térsz ide, a boldogságod helyére sem.” Még kiabált a sírnál is, de aztán a végére jutottam ennek is.

A szülőknek nagy figyelmük kellene hogy legyen a leánygyermek felett. Ördögös alkalmakat tudnak maguknak kieszelni, s a fiatalok még nagy felvigyázás mellett, nagy éberség mellett is meg tudják csalni a szülőket. Nem tudják, hogy azzal magukat csalják meg a legjobban. A fiatal leány azt tartja a legnagyobb bajnak, ha teherbe esik, pedig nem az az egyedüli baj, mert ha nem is esik teherbe, lesütött fejjel kell járjon, ha valakinek ilyenolyan szavára visszaszerezhetetlen kincsét eldobja, s eljåtssza szép tisztaságát.

A sok ezer közül egypárat véletlenül észrevettem, mivel negyvenhat évig nálunk volt a tánc és a fonó, ahol legény és leány felügyelet nélkül időzik éjfél utánig is. Hallom, más falukban megy a leány anyja is, figyeli a leánya körüli dolgokat, de itt Széken soha nem mennek. Bent a többség közt még megvan a tisztesség, de gyakran kimennek a sötétbe levegőzni. S a sötétség nagy segítségére van a szerelmeseknek s a tolvajoknak. Itt télen szép, vidám társaság gyűl össze a fonóba s táncba. A tanítók s tanítónék kedvesen még szebbé akarják varázsolni ezeket az összejöveleteket, s tanítanak be színdarabot. Ezt nem a fonóban tanítják, hanem eljárogatnak az iskolába valamely tanterembe vagy a kultúrotthonba, ott megbeszélnek szépen mindent, összegyűlnek úgy fél nyolcra, és este tíz-tizenegyor visszamennek a fonóházhoz. S még egy kicsit dolgoznak, s mennek haza, mert már jó éjfél

van. Így megy ez sokáig, mert sok estéken kell elmenjenek, míg betanítják. Kell menjenek a próbára is, s amelyik leány benne van a szerepbe, még délután megmondja az anyjának: — Én ma este keveset fonok, mert kell menjünk próbára. — Hát jó, ha kell menni, marad a dolog.

Így az egyik legszebb, legjelentősebb leány is mondja az anyjának, hogy este megy próbára. Jó, mondja az anyja. Este begyűl a fonó, vidáman vannak, s úgy hét óra körül lejön hozzám ennek a leánynak az anyja az első házba, én ott fontam. Itt Széken az a szokás, hogy sem leánynak, sem legénynek anyja vagy apja nem szabad bemenjen a fonóházba, mert azt nagyon szégyellné a gyermekük, hogy az ő szüleit ott lássák. Képes a leány sírni: — Jaj, anyám, mér jött ked ide? — S az a szokás, ha valami múlhatatlanul sürgős, el kell menni valamiért a fiúhoz vagy a leányhoz, az bejön hozzám az első házba, s mondja: „Kali néni, legyen szíves, hívja ki a leányomat, ha lehet, ne vegyék észre.”

Egyik este is jön egy anya, s mondja: — Legyen szíves ked kihívni a leányomat. — Én bemegeyek a fonóba, nézem, nincs. Még jobban körülfigyelem, s nincs. Bemegeyek az első házba, s mondom: — Nincs itt a leányod. — Az elképed: hát vajon hol tud lenni? — Igaz, mondta volt, hogy délután kell menjen próbálni, s megmosta a fejit azelőtt. Mikor elment hazulról, akkor látom, hogy a hárszkenője otthon van, s félek, nehogy meghűljön a feje. — Aggódik, hol lehet a leánya. Én bemegeyek háromszor, négyszer is, figyelem a vidám fonóházban a leányt, de nincs ott. Hideg téli este volt, a meleg hárszkenő az anyja karján, nehogy a leány feje megfázzék. A leánynak volt három kebelbarátnője, már azok is aggódnak, vajon mi van a barátnéjukkal. Szerepet próbálni nem mentek azon este. — Na, már tíz óra — mondja az anya —, megegyek haza, legyen szíves ked még most benézni, nem-e jött el a leány. — Nézem megint, nincs. Az anya nagy aggódva indul, én még mondom, lehet, hazament a leányod, s te itt aggódsz. — Nem, mert ha hazament volna, az apja eljött volna értem.

Mikor kilépik az anya az első házból s én kísérem ki,

az a három barátnő is indul, hogy ők megkeresik a leányt. Én visszaküldöm a leányokat: — MenjeteK vissza fonni, mert kint hideg van. — Szót fogadnak, visszamennek, s leülnek a guzsalyra. Mire a tornácról lelépünk, jó a nagyon keresett leány, s igen megszeppen, mikor meglátja az anyját. De az anyja is megdöbben, s kérdi: — Hát te hol jártál? — Hebegve az egyik barátnéja nevét mondja, hogy annál volt. Kérdi az anyja, hát az otthon van, s ő hegyesen feleli, persze hogy otthon. — Na, ne mondd, mert az itt van a fonóba. — Akkor a leány nagy zavarral a másik leány nevét mondja: — Na, annál voltam. — Te leány, hol voltál, mit hazudozol itt? — A leány nagy fennhangon rázúdul az anyjára: — Hát kednek mi köze hozzá, mér indul kéd utánam? — Akkor az anya megfenyegeti a leányt: — A szád fogd be, egy pissz ne legyen, s majd reggel számolunk. — Akkor kijönnek a barátnői, s azok is mondják: — Jaj, hát hol voltál mostanig, mennyit vártunk, s most épp utánad indultunk, lássuk, hol kapunk meg.

Én ebből biztost nem tudtam meg, de egész biztos, hogy az ügyes, okos tanító úr, aki a szerepeket tanította, felszólította valamire, s ez a szép kislány nem mondott ellent.

Hogy gumizta ki a bajt a leány, nem tudom. Az anya ugyan meg lehetett ijedve, mert az ő lánysága is nagy bajjal volt vegyes. De az apja pénzes ember volt, s az orvos jó sok pénzért elrendezte a dolgot. De az ilyesmit nagy vigyázva emlegetik, mert könnyen per kerekedik belőle. S most az anya biztosan saját múltjára gondolt, mert ő is megbotlott, az orvos nagy pénzért távolította el az állapotját, s mint mindenkinek, ennek az orvosnak is ott a veder, amibe beledob valamit, s a cseléd majd eltakarítja. Ennél az orvosnál szolgált egy más faluból való ügyes leány már két éve. Nagyon szerették az orvosék, jó nagy fizetést adtak és sok ajándékot. Széki leány szeretője volt a leánynak, s amikor műtét után el kellett tüntesse, ami a vederben volt, csak bámulta, hogy felismerhető volt az elhajtott magzat. Megborzadt tőle, és sietett eltüntetni. Aztán megy a cseléd vásárolni, s találkozik a szeretőjével. Kérdi tőle, ki az a leány, aki előt-

túk megy az utcán. S elmondja a szeretőjének, né, mit vittem ki a vederrel ez után a széki leány után. Az csodálkozik, s jól mondják, amit két ember tud, az már nem titok. Ez a széki legény elmondta a barátainak. Hozzánk is jött a bálba vagy táncba, s nekem is mondja — Né, Kali néni, ke hallotta, hogy járt ez a leány? — Jaj, megijedek én nagyon, s mondom a legénynek: — Te, vigyázz a szádra, me meghallja a leány apja, az nagy peres ember, s mért kelljen más disznóságáért fizetni, nagy büntetéseket kapni! — De biza megijedt a legény, amikor az apa fülibe ment, hogy a leányáról milyen hír van. Az beszaladt a városba, rárohant az orvosra, hogy né, kezdik beszélni a dolgot, hát hol van az orvosi titoktartás. Az orvos mérges lett, s mondja, ő soha senkinek, még a feleségének se el nem mondja, most is a városban huszonöt beteget kezel, de efelől senkinek egy szót sem beszél. S figyelmeztette, hogy a felesége a szomszéd szobában van, beszéljen csendesesen, nehogy meghallja. S akkor még behívja a cselédet, azt a széki leányt, s addig faggatja, amíg hebegve ki nem kottyintotta, hát ő csak a szeretőjének mondta el, hogy mi volt a vederben. Akkor a doktor két hatalmas pofont lehúzott a leánynak, ki eddig sem nem érdemelt, sem nem kapott legkisebb szidást sem. A széki ember meg azt mondta neki: — Na, én ezt nem hagyom annyiba, beperellek! — A leány elkezd könyörögni: — Bácsi, az Istenért, bocsásson meg, hazamegyek a falumba, és soha nem jövök a városnak még a közelébe se. — A széki ember meg azt felelte: — Hiába mész akárhová, mindenütt van csendőrmester, s azzal hurcoltatlak meg, s itt kell elrothadjál a börtön fenekén.

A leány sírt, könyörgött. Jámbor, szelíd volt, megijedt nagyon. Még aznap délután találkozik a széki szeretőjével, az látja, hogy milyen szomorú, kifaggatja, s a leány elmondta, milyen nagy bajban van a más hibájáért. De ő azt nem bírja ki, hogy börtönbe kerüljön, inkább véget vet az életének. A legény mondta neki: — Ne butáskodj, Ilona. — S aztán elváltak, a legény hazament Székre. Két nap múlva jött a hír, hogy Weisz doktorék cselédje mérget ivott s meghalt. A leány, hogy sok ideig volt ott, tudta valamennyiben, hogy van ott valamilyen méreg, s

bevett belőle. Sokszor megsirattuk, s amikor a széki legény jött a táncba a szeretőjével, ha csak ketten maradtunk, mindjárt mondta: — Tudom, hogy ked ismeri az esetet, s ked körül jobban öl a sírás. — Sokszor sírtunk mind a ketten, s vádolta magát a legény, mért mondta el a barátainak, s félt, hogy a titok felfedezését ő okozta.

Most, mikor a leányát kereste az asszony, megdöbbenve gondolhatott vissza a saját múltjára.

Volt olyan eset, hogy a leány szeretett egy legényt, gazdagabbat, mint ő, s annak a nyakába akarta kötni magát. Akkor még ő, a leány kereste az alkalmat, hogy megfogja a legényt. Persze, a legénynek kicsi biztatás kell, hogy összebújjon, s aztán vakarhatja a fejét. A hosszú évtizedek alatt, amíg nálam volt a tánc, sok ilyen eszeveszett szerelmezt láttam összebújva, melyik fel a kertbe, melyik a tornácba, melyik az első házba.

Egyszer szép nyári este, egy csütörtöki napon táncot csináltak. Persze nyáron a csűrben volt a tánc. Én aznap nagymosást végeztem, igen elfáradtam, s ahogy a vacsorát elfogyasztottuk, bent az első házban lefeküdtem a nagy, tornyosra felrakott párnák megé. Lámpát nem gyűjtöttem, s nem is képzelte senki, hogy ott a párnák mögött lehet valaki. Nemigen engedtem senkit az első házba, na de egy-egy jelentősebb legény vagy éppen a kezes bement. Na, ahogy én el vagyok bújva, mert pihenni kellett, nagyon el voltam fáradva, és sötét van, amikor bejönnek, látják, nincs senki bent. Persze mindjárt csókolóznak, a legény nyúlkál, én meg figyelek. Mondja a fiú, még bejő valaki, a lány meg, hogy menjenek ki a kertbe a gyümölcsfák közé. A fiú ráhagyta, ő nagygazda fiú volt, a leány szegény, szép, de rossz hírű. A fiú apja, ha tudja, meg is ölte volna a fiút, hogy így bepiszkolja a család nevét ezzel a kajtár seggű, rossz hírű, rossz magaviseletű leánnyal. A leány nem kérette volna magát, s még büszke lett volna rá, hogy teherbe ejti. Hallom, állnak fel a ládáról, mennek ki. A leány mondja: — Én megyek előre, s te feljössz azután. — A fiú mondja, hogy: — Jó, menj csak, megyek én is.

Én hupsz, ki az ágyból, nézek utánuk. A leány felment a megbeszélt helyre, a legény megáll a tornácajtóba, s

akkor futólépésben egyenest a táncolók közé. Na, gondolom, várhatsz, szerencsétlen leány.

Vasárnap jó a legény, s én mondom neki: — Hát mi az, János, mi volt csütörtök este? — Jaj, tán nem volt kend bent? — De én igen. — S nem tagadta. Azt mondta, bizony az a pár perc hamar eltelt volna, de ha jött volna aztán az anyja, hogy készüljünk, mert a lánya állapotos, én a háznál meg nem állhattam volna.

Elöttem nem nagyon titkolóztak a fiúk, mert én soha semmit el nem kuruttyoltam, bármit láttam, intézzék el a fiatalok. Egy téli időben, az évben, egy másik utcába ment a tánc, s hallatszott hozzánk, hogy az asszony perel az egyik leánnyal. Látott valamit, vagy mi, de nagy per lett belőle. A tánc házi asszony sokat kellett fizessen, alig tudta elfizetni a börtönt.

Ez alatt az idő alatt, míg ez történt, én éppen nagymosást rendeztem, ilyenkor kissé rendtelenebb a ház, mint máskor. Bent szennyesek, csebrek, teknők, ilyesmi. Jó be három asszony, a másik utcából valók, s szomszédomban van a malom, s mondják, bejöttek melegedni, mert megfáztak. — Azért is jöttünk, hogy megmondjuk kednek, a mi utcánkban úgy beszélnek kedet, mint a virágos ökröt. — Megijedek, s kérdem: — Hát engem miért beszélnek olyan nagyon a ti utcátokban? — Hát azért, Kali néni, mert kednél negyvennégy esztendeje múlik, hogy itt a tánc, de még soha semmi rossz nem hallatszott a ked szájából. S itt a másik utcába csak most ment a tánc az ottani utcabeliekkal, s már milyen nagy per folyik egy szép leány s a tánc házi asszony között.

Ha nem tudott hallgatni, fizetett az asszony sokat, s a lányt elvette a szeretője, és boldogul élnek még ma is.

Én a szülői háznál mindig a testvéreim közt forgolódtam, más testvéreknél szokás volt, hogy a kisebb testvéreket nem engedték magukhoz, zavarták félre. Én olyan kis szemfüles voltam, s amikor iskolai leckéjüket tanulták, ott figyeltem, már jó elején ismertem a betűket. Testvérnéném kellett konfirmáljon. Nyitott ajtóval voltak a templomban, néném szép, szelíd, jó leány volt. Jól tanult az iskolában és itt a konfirmálásban is. Mi hordtuk a pap-

ni, tanítóm reggelenként a tejet, s így nem egészen vadidegenek voltunk pap bácsiékkal. Ha a nyitott ajtón szép lassan bementem, s becsúsztam a hátsó padba, ott szép csendbe voltam, a pap bácsi nem zavart ki. A konfirmálók közt volt egy olyan féleszű leány is. A pap bácsi kedves volt, és azt mondta a lányoknak: — Nézzétek, ezt a Filep Klárát is kellene valamire tanítani, hogy egy rövid kérdésre ő is tudjon felelni, a szüleik is örvendeznének, ha az ők leányuk is felelne. — Na, a pap bácsi kikeresett a kátéból egy rövid feleletet, s a testvérnémnek meghagyta: — Győri Zsuzsa, te maradj itt Filep Klárával, tanítsd meg ezt a kérdést. — Az volt a kérdés: Kezdetben ki terjesztette a reformációt? S azt kellett rá felelni: Cvingli Ulrik Svájcba. Az a másik leány kissé selyp volt beszédjében. Na, mikor mondják neki, tanulja meg a kérdést, és szép tisztán mondja: „Cvingli Ulrik Svájcba”, az bátran, jó hangosan mondja: Csingilingi ugrik a zsákba. Na, volt hahota. Még próbálják, csak úgy mondja. A pap akkor azt mondta: — Te Győri Zsuzsa, maradj itt Filep Klárával estéli harangozásig, s mind gyakorold vele. Van még egypár nap, s addig hátha megtanulja. — Ott maradnak ketten, testvérem mind próbáltatja, de az csak tovább úgy mondja. Kezdi az esti harangozást, megy a pap bácsi, lássa, mi az eredmény. A lány ahogy meglátja a papot, rákiált: — Jaj, tiszteletes úr, a sent sarja le, ereszen már hazsa, ha anyám főzs egy kis savanyó levest, azsak a nagy hoplás fíjuk mind felhorpotyolják, s akkor én mi a ló... esek? — Jaj, Kali, menj, menj! — S így nem kérdezték Kalit, mert nagy hahota lett volna a templomba.

Ugyanezzel a Filep Kalival történt sokkal később, hogy bajba esett, megnőtt a hasa, állapotos lett. Dolgozni dolgozott, de durvább dolgokat: kapálás, aratás, szénagyűjtés, paszulyt összeszedni a mezőn. Az apja durva ember volt, sokat verte. De kibírta, mert nagy, erős termetű volt. A községünkben sok a Filep név, s valami ismertető név kell, ennek a neve Filep Marci Kali volt, mert az apját Filep Marcinak hívták. Ebben a családban a fiú is olyan féleszű volt, félkegyelmű, de az is dolgozott durva, nehéz munkát. Mentek napszámba is, de a pénzüket az apjuk

jól elrakta. Az apjuk kerekese volt, azzal is jól keresett. A féleszü fiú beállt a községbe nagygazdához évre szolgálgni. A marhákat jól gondozta, szép ruha neki nem kellett, sem szép új csizma, mely mindig sok pénzbe kerül. Más fiúknak öltözetükre, táncmulatságra, cigányokra, más pótlások pálinkára, amit csapatonként tíz-tizenkét fiú pótol össze, kik jó barátságban vannak, sok pénz kellett. Amikor így összepótolnak pálinkára, ezek nem a táncolók között ülnek, hanem míg tart a pálinka, az első házba, s ott nótázás mellett isznak.

Mondták az öreg Filep Marcinak: — Milyen jól van kednek dolga, ezekre mind nem kell pénzt kiadjon. — Az egy mafla ember volt, jól volt neki akárhogy, nem tudta értékelnni a szépet, csak dolgozni s pénzt kapni, azt elrakni. Ha került egy-egy fancsika föld, azt megvette.

A leány, Filep Marci Kali, mikor nem volt mezei munka, végezte a házi durvább munkákat. Bármilyen hideg tél volt, kiküldték az udvarra fát vágni. Mikor valamiért haragos volt, bungott a fejsze a kezébe, de nem vágta, csak a fejsze fokával döngette a fát. Az apja kinézett, látta, hogy nem dolgozik, erre nagy marha gyalut vett a kezébe, s azt repítette Kalinak. Nem nézte, fejét, hátát, szemét éri, s durva szavakat kiabált. Ilyenkor aztán Kali neki, s valóban keményen vágta a fát. Túltett sok erős férfin.

Egyszer csak valami történt, mert Kali hízik, domborodik. Bármit próbál az anyja, a domborodást nem lehet leállítani. Na, eljött az idő, Kali kellett szülnön. Persze, az ilyen törvénytelenül megejtett személyt csak úgy veszik kezelés alá: — Na, addig nem segíték rajtad, míg meg nem mondd, kitől vagy állapotos. — A szerencsétlen nőnek nagyok a szülési fájdalmai, s azt hiszi, ha megmondja, a bába elveszi a kínjait, s megmondja. Hát így járt Kali is. Körülvették, kérdezték. Egyszer azt mondta, a szomszéd legény volt, máskor meg azt, hogy a bugyuta testvére. Lett egy kislánya. De nagyon durván bántak szegény Kalival, egészen fütetlen szobába tömték be a kicsijével, az hamar meg is halt. Nem tettek neki kontyot, hanem levágták a haját, s arra kötött keszkenőt, mint más.

Ment minden, mint azelőtt, ha hívták dolgozni nap-számba, ment, s ha nem, otthon dolgozott.

Úgy 1938—1941-ben sok látogató jött Budapestről Erdélybe, sokszor jöttek Székre is. Nagyon nézték a népviseletet, s mindig kérdezősködtek a népszokások felől, a viseletről és a kézimunkájukról.

Itt évszázadok óta a keddi napon van a hetipiac. Három-négy faluból nagyon sok nép gyűl össze ilyenkor, mert azoknak a faluknak nincs engedélyezve a hetipiac. Na, egy ilyen piacnapon több pesti látogató vizsgálódott, s kérdezték, mivel különböztetik meg a leányt a menyecskétől. S mondják, a leánynak szép nagy fonadékban a hátán van leengedve a haja, s ha férjhez megy, csinos kontyba feltekerve, az többé soha le nem engedi, csak mikor fésülködik. S akkor aztán nézik tovább a népet: Na, ez lány, ez már menyecske vagy idősebb asszony, ha van konty.

Na, ezen a kedden ott volt a piacon Filep Marci Kali is. Meglátják, s mindjárt mondják: — Né, ennek se kontya nincs, se a hátán a haja, ez miféle? — A kérdezettek mondják, hogy ez olyan megesett leány, ura nincs, a haját levágták, mert azt gondolták, úgyse tudja ügyesen gondozni, jobb neki így. Na, de ez nem elég, a pestiek közrefogták, nagyba beszélnek vele. S kérdik tőle: — Maga még leány? — Kali az s betűre selypített, s azt felelte: — Azs bizs én, azs vagyok. Igazs, sületett egy kicsi leányom, de azsér süzs vagyok. — Na, ha sokat faggatták, olyat hallottak, amit még addig nem hallottak.

A fiatalok dolga itt Széken sokszor veszélyes, és jól mondja a közmondás: könnyebb egy csorda nyulat egy akolba behajtani, mint egy nőnek a becsületjére vigyázni; könnyebb egy zsák bolhát megőrizni, mint egy kacérkodó fehérnépre vigyázni.

Sok ilyesmit láttam én a lakásomban, így volt hosszú időn át, de most már lejárt, megöregedtem, meggyengültem, nem engedhetem meg a táncmulatságot a házamban, mert nem bírok annyi sok után takarítani. A sok falusi csíny után, amit itt láttam, egy városi fiatalok táncmulatságát is megnéztem.

1963-ban sok árulnivalóm volt: krumplim, zöldség; fel-

pakoltam, s elvittem Kolozsvárra eladni. De nem árultam el aznap mindent, ott kellett maradjak másnapra is. Éjszakára egy ismerősömhöz mentem, szívesen fogadott a nagysága: Özvegy volt szegény, szép négyszobás lakásban lakott a négy gyermekével. Három nagyobb leánya volt, közülek a legkisebb gyönyörű szép volt, a fia nyolcéves. Szombat este volt, szép ragyogó tisztaság mindenütt. A leányok osztálytársaiknál voltak. Este volt, amikor a lakást keresem, s megszólít egy férfi: — Kit keres, sziki néni? — Mondom az asszony nevét, ráfeleli: — Azt az özvegy asszonyt? Na, jöjjön csak, arra megyek, megmutatom. — S mondja, az egy nagyon rendes asszony, szépen taníttatja a gyermekeit. Odaérünk: — Na, ide menjen be. — Én megköszönöm a kedvességét. Csak a nagyságát a kisfiúval találtam otthon. Kértem, megengedné-e, hogy ott maradhassak éjszakára. Mondja: — Nagyon szívesen, igaz, hogy itt ma éjszaka bál lesz, de maga a gyermekkel lepihenhet a hálószobában.

A gyermekek kéri, engedje meg, kicsit mulassanak, jön a tanárjok is velük. Kezdenek is már jöddögélni, álarcos bál fejlődött ki, s a nagysága nem akart addig belenyugodni, míg a tanár nem jó, hogy együtt figyeljenek. De bizony a tanár nem jött. A gyermekek gyorsan gyűlnek, öltözködnek: ördögnek, katolikus papnak, sok ugri-bugri mindenféléknek a fiúk is, a lányok is.

A nagysága aggódik nagyon, hogy nem jön a tanár úr, de már sokan összegyűltek, és akkor hangosan felkiált az asszony: — Gyerekek, a villannyal senki nem szabad járjon. — Már éppen be akar engem vezetni a hálószobába, s akkor elalszik a villany. A nagysága kérdi: — Jaj, fiúk, melyiketek járt a villannyal? — De nem kerül gazdája. Kérdi: — Nem tud valamelyiketek villanyt javítani? — De nem kerül senki. Megállunk ott a sötétben, hallani, hogy már csókolózni kezdenek.

A nagysága vékonyan kiabálja: — Gyerekek, nincs valamelyiketeknél gyufa? — Na, találnak hat szálacskát, de ezzel nem érnek semmit. Tanakodnak, merre menjenek villanszerelőért. A nagysága majdnem sír, hogy ha egy villanszerelő meglátja, mennyire fontos a villany, 300—400 lejért fog csak eljönni. Na, azt ő most teremtsse elő!

S még velem is baja volt, be kellett vezessen a kisfiúval a hálószobába, ő pedig ment felvigyázni a fiatalságra.

Nagyon sajnáltam szegényt, egész éjjel nem is tudtam aludni. De az ágy jó meleg volt és puha, s a feladatomból az volt, hogy hallgassak. A hálószoba ajtaja az udvarról nyílt be. Lehet, a villanyt megigazították, mert csendes multság hallatszott be. A hálószobába gyakran bejöttek, felgyújtották, legyújtották a villanyt, tükrözték magukat, mi pedig a fiúcskával nem is moccantunk, s örvendtem, hogy az milyen jól alszik, nem hallja a bejövöket.

Sokáig így megy, úgy három-négy óra felé bejön a nagysága, s szép halkán kérdi: én gyújtottam-e fel a villanyt, tudok aludni villanynál? Mondom, egy hajszálal se aludtam, de a villanyt legalább harmincszor le- és felgyújtották. — Ó, ne mondja, hát kik? — Én csak annyit tudok, hogy párosával jöttek, én nem moccantam, de nálunk falun jobb, mert a ládapad nem féderes, nem nyikorog, de itt az ajtónyílásnál a dívány federei, amikor eloltották a villanyt, nyafogni kezdtek: nyiki-nyiki-nyiki. — Jaj, Kali néni, csak nem történt valami? — Hát nem, csak tízen-húszan voltak, ha nem többen.

Sírni kezd a szegény asszony, s mondja: — Többet nem engedek meg ilyesmit a házamban, de a gyermekeim nagyon kértek, s na, ráálltam, teljék kedvük a szegény árváknak.

Ott a hálóban ruhák és táskák is voltak letéve, nekem semmivel nem volt közöm. Mikor mi beszélgettünk s az asszony sírni kezdett, a fiúcska azt mondja: — Anyukám, olyan csúnyán csókolóztak, mintha egerek cincogtak volna — s utánozta azt a cincogó, hosszú csókot, ahogy én is hallottam. S mondok neki: — Jaj, Dezsőke, hát nem aludtál? — Nem, egy kicsit sem.

Akkor a nagysága hirtelen fekvőhelyet készít, hogy a leányok keresztben öten-haton egy ágyon, díványon elférjenek. Na, most nézik, megvan-e ruhájuk, táskájuk. Hát az egyiknek hiányzik a táskája, amiben több minden volt és harmincöt lej is. Sírt, hogy kikap az anyjától. Nagy vita lett, egyik így, a másik úgy, a táskák ott voltak a hálószobába. Én nagyon-nagyon megijedek, hogy még meggyanúsítanak, s én még a fejem sem mozdítottam.

tam. A fiúk közül már volt elmenve, de amelyik ott volt, előállt, hogy egy táskából kivette a töltőtollat, viccből, mert ők máskor is szoktak így viccelődni. Na, akinek a táskája hiányzott, egy orvosnak volt a leánya. A háziak vállalkoztak, hogy adnak neki egy táskát, de a kislány sírt, hogy nem lehet, mert a táskájának olyan színe volt, mint a ruhájának, az anyukája megismeri, és baj lesz.

Akkor a nagysága a fiúkat elküldte, a leányokat keresztbe fektette az ágyakra, hogy többen elférjenek, s mi háziak kimentünk a másik szobába, de mindnyájan felzaklatva voltunk és egészen kifehéredve.

Nekem indulni kellett volna az árumhoz, s kértem, hogy vizsgáljanak meg apróra, s győződjenek meg arról, hogy énnálam nincs semmi. Az asszony azt mondta: — Kali néni, magával nincs semmi baj, biztos vagyok abban. — A három leánya ott állt előtte raportra. A legnagyobbik szelíd, komoly, érettségizett leány volt, a közbülső is valami felsőbb iskolát járt. Most azt vette valla-tóra:

— Ki volt az a fiú, akivel táncoltál egy és két óra között? — A leány oly aggódva mondja: — Nem tudom. — Az anyjának a kezében volt még egy táska, s azzal úgy arcul csapta a leányát, hogy ha a nagyleány ki nem fogja az ütést, annak örökös nyoma maradt volna az arcán vagy szemén. A nagylány odaugrott, s odatartotta a karját, ezzel kifogta a kegyetlen nagy ütést.

A vendéglányok aludtak a hálóban, az anya kétségbeesve töpreng. — Jaj — mondja —, az orvosné tegnap is eljött hozzám, s mondja: „Nézze, kedvesem, a lányom nagyon vágyik, nem bírok vele, vajon elengedjem-e?” Én azt hittem, itt lesz a tanár is, s az is figyelni fog, s nem lesz baj. — Az volt a legnagyobb hiba, hogy a tanár nem jött el. S aztán mindjárt ráüvölt a kisebbik leányára: — Te nem tudod, hol lakik az orvos leányának az udvarlója? — Az szepegve mondja, hogy tudja. Akkor az anya ráparancsol: — Na, éppen most menj el hozzájuk és mondd meg, vagy adja ide azonnal a Margitka táskáját, vagy ha nincs nála, azonnal induljon, keresse fel az összes fiúkat, kérdezze ki őket, hogy hol a táska, és egy

órán belül itt legyen, mert Margitka itt sír, és nem mer hazamenni.

A lány félve indul el, mert nem volt még kivirradva, télen korán sötétedik és későre virrad. Nekem is menni kellett kirakni a piacon a zöldségeimet, gyorsan ledobom a ruháimat, megmutattam, azokban nincsen semmi, s más csomagom nem volt. Így inkább én nyugodtam meg, hogy látták, nálam nincs semmi. De szidtam az ördögöt, miért bújta oda, ahol én voltam, nem volt elég, hogy Széken hosszú időig körülöttem forgolódott, Kolozsváron is pont oda kellett befészkelődjön, ahol én voltam!?

S otthagytam a szegény nagyságát, nem tudom, hogy menekedett ki a bajból, hogy tisztult ki a helyzet, s lett-e következménye.

Én csak férjhezmenés után eszméltem rá, hogy mily jó volt, hogy annyira féltem apámtól. Amit apám kimondott, az kemény parancs volt, amit muszáj betartani. Azt mondta, amelyik csak egyszer is az ő szava ellen cselekszik, az többet egy korsóból nem iszik s egy tálból nem eszik a családdal.

Nem is volt baja a gyermekeivel, mert azok mind figyelmes és szófogadók voltunk, féltünk, hogy elcsap a háztól. Édesanyánkat nagyon szerettük s együtt a hat testvérek egymást, de édesapámat nem, mert igen szigorú volt hozzánk, gyermekeihez. Ötet félelemmel tiszteltük, s tudtuk gyermeki kötelességeinket.

Nekem irtózatosan rossz volt az uram, és nem engedte, hogy elváljak tőle. Mikor megkért ez az özvegyember, megmondta: — Ne menj utána, te leány vagy, ő özvegyember s gyermekei vannak. Van elég legény, módodban van közülük választani.

ASSZONYSORS

Na, teltek az évek. Valahogy vége lett az átkos háborúnak, és én is rá kellett gondoljak, nem lehetek mindig leány. A legényekből is jöttem haza, de biza maradt oda is. De én szűkibe nem voltam a kérőnek, s most sem tudom, miért nem tudtam rászálni magam.

Itt Széken az a szokás, a legény a lánnyal elbeszéli szép kettesben: Na, akkor vagy akkor kikérlek. Ez az, hogy kedd este elmegy a legény a leányhoz. A szülők is már értesültek gyermekeiktől: „Na, mi azt határoztuk el Mártonnal.” A szülők, ha nem ellenzik, kedd este megy Márton, mint máskor rendesen. De bent a házban erről nincs szó, csak mint más estéken, beszélgetnek. S egy félórával a legény hamarabb jó éjszakát köszön, s megy. S a lány, mint máskor, megy, kikíséri. Kint félórát beszélnek. S akkor a legény visszamegy a szülőkhöz. Van, ahol még fent vannak, s van, aki lefekszik. A legény bemegy, s mondja:

— Né, János báty s Zsuzsi néni Mik ketten Rózsival elhatároztuk, hogy egymásé legyünk. Beléegyeznek ketek?

A szülők beléegyező szavakkal felelnek. Akkor a legény elköszön. A lány kint várja meg, s még egy kicsit gyügyögnek, s elmegy a legény haza. Reggel zúgnak a pletykázók: „Na, hallottátok, hogy ezt s ezt az este kikírték?”

Most a legény csütörtök este meg kell várja, míg az apja hamarabb megy a lányos házhoz, hogy ő is kérje meg a leányt. Ez itt Széken mind „kikírís” szóval említődik. A legény apja, kis beszélgetés után az ottani családdal, mondja, rákezd:

— Na, nézzétek, János és Zsuzsi, én mi járatban vagyok. A fiam, Márton kért meg, hogy jöjjen el hozzátok. Van nektek egy ügyes lányotok, s ők együtt megegyeztek, hogy egymásé lesznek. S én eljöttem megbizonyosodni, hogy mindezek a szavak mennyire igazak. Tük tudtak ebből? S te, Rózsi fiam, ennek nem vagy ellene?

S mind szép csendesen elfogadják, jó választ adnak.

Akkor a legény apja a belső zsebiből eléveszi a fél liter mizelt pálinkát, s azzal köszönti a házigazdára. A legény, Márton, kint kukucskál valamelyik ablakon be. Apa, anya elveszik az üveget, jó kívánságokkal elékerül az üveg a lányhoz is. A lány legtöbbször, vagyis majd minden leánykérésnél, szép fehér vászonból inget varr, melyet a legény apja jól megfigyel: azt, hogy varrja, s azt is, hogy mennyit varr, s ebből már jövendöl, hogy ügyes lesz vagy nem.

Mikor a legény apja eléveszi a pálinkát. (A lányos háznál erre a célra finom sütemény van elkészítve, s ebből is jósolnak, mert azt mindenki úgy akarja, hogy sikerüljön. De ha nem nő fel szépen, vagy ha valami elüti, hogy nem elég finom a sütemény... — már azt jósolják, hogy nem lesz jó élet a fiatalok közt.) És most, aki ivott a pálinkából, kínálják a téstábul. Amikor a kikirt leányra került az üveg, az fel kell álljon, az üveg a kezibe, s menjen az apósra menendőhöz szép vidámon, szerencsekívánó szókkal köszöntse a fiú atyját. Ha szépen el tudja köszönni az üveget, hogy „Adja a jó Isten, hogy ez a mostani bekezdésünk legyen megbánás nélküli. Adjon a jó Isten erőt, egészséget s hosszas, boldog életet.” Ha nem tud jól, bátran beszélni, az üveget ekkor átadni az apósra menendőnek (ő is kell igyon, úgy adja át, s akkor kínálja téstábul). Ha ez jól megy, nagy dicsíretet kap. „Ez osztán kitűnő, ügyes asszony lesz! Na, ez egy értékes lány!” S ha nem tud jól, perepátyon beszélni, leszólja a fiú apja másnap a háta mögött: „Hűlt szájú, mámlász, elereszkedett.”

A kikérés után három héttel meglesz az esküvő. Amíg bent megy ez a pálinkázás, a legény kintről bemegegy, köszön, leül. Egypár szót még beszélnek. Akkor a lány anyja elkészít egy szép takaróruhát, s abba egy jó tetís tányér süteményt beleköt, adja a legény apjának. Az szabadkozik: „Nem kell! Nem viszem el!” De a legény anyja s hozzátartozói nagyon várják, lássák, mit hoz és milyent.

Ez csütörtök este van. Pénteken dolgoznak, mint rendesen, szombaton szép ünnepélyesen mennek a község-házához, paphoz, bejelentik akaratjokat, s vasárnap kihirdetik őket. Ahhoz három hét esküsznek.

(Itt én nagyot hibáztam, hogy nemcsak magam ügyét, hanem a kikérés szokásait magyaráztam el, most beállok a rendes barázdámba, s ha lehet, nem térek el abból.)

Egy reggel pucolom meg a petróleumlámpát, a porcelán ernyője kisiklik kezemből, s eltörik. Na, mi legyen? Szaladok a boltba, megyek, nincs! El kellett menjek megszibb boltba, próbáljam ott meg. Mikor megyek a felszegi bolt előtt, sok-sok ember van tömörülve. Mikor közeledek, előmbe jön egy gazdaember, s mondja:

—Kali, menj itt körbe az udvaron, mert itt most dohányosztás van, s későre jutsz oda.

Frissen fordulok, az udvar felől megyek be. Mondom: mi kellene. S mondják: nincs. Ki onnan, s megyek haza. Ez az ember, aki ott rám szólt: „menjek körbe”, mikor kijöttem, jó velem, lépést tartva lakása felé, s mondja:

—Hogy vagy, Kali? Van komoly udvarlód? Foglalt vagy?

Ez az özvegyember meglátott engem a bolt előtt, s úgy szólított meg. Felesége akkor halt meg spanyolba, s megkért engem: nem beszélek-e vele? Nem lenne kedvem hozzámenni feleségül? S mutat a nagy magos házra. Ott, abba a nagy, magos házba lakik. Áldott Isten! Tán azonnal bementem volna.

Na, de szüleim mit mondanak?

Elmegyek haza. Két kilométer távolság volt. Lámpaernyőt nem kaptam. Édesanyámnak mondom, hogy né milyen megszólítást kaptam. Édesanyám azt mondta:

—Hagyj békét a francba az özvegyembernek, nem neveltelek én özvegyember számára. Azért várt Vig András nagy bízva? Nap nap után leste, hogy gyógyulj, erősödj! S más is van, válogass!

Alig szólunk pár szót, csattannak az ajtók, jön a küldönc, egy asszony, s mondja:

—Filep Pista küldött, elvenné Kalit, úgy megbecsülné. Igaz, van két kicsi lánya, ő minden nehézséget magára vállal.

Édesapám kint volt, semmit nem tudott ezekről. Szénát raktak be a csűrbe a kazalból, onnan etessék könnyebben a marhákat.

Azt mondja édesanyám a küldöncnek:

— Né te, fiam, ne is próbálkozzál a reábeszéléssel, mert bejön Mihály bátyád, az úgy összeszid! Ha ne lenne legény, még akkor sem vállalnánk özvegyembert.

Elmegy a küldönc, jön a jó mesélő nagynéném, a fehér hajú Zsuzsi néném, az, aki visszatartott a szép meséjével a haláltól.

Mondja édesanyám neki:

—Nézzen ide, Zsuzsi néném, Kalinak izenget egy özvegyember.

—Semmi közünk vele! Amíg egy legény van a faluban, monddad, Kali lelkem:

Ágas-bogas magos kender,
Nem kell nekem, özvegyember,
Mert az özvegy özvegy rózsza,
De a legény bazsarózsa.

Ha bazsarózsa, ha nem bazsarózsa, én az özvegyembert nem ismertem, csak a házát. Az meg az örülésig vonzott.

Azon este akart a legény a szüleimről kikérni, csak jó még egy küldönc, izeni az ember: este jön, beszéljük meg az egybekelést. Én odasúgtam a küldöncnek, jöjjön csak!

Édesapámnak még nem mertünk szólni, édesanyám is csak ellenezte, de én nem bírtam lecsitítani magam.

A lakásunk úgy állt, az ablakokon tisztán látszott be a főutcáról az egész szobába. Este lámpánál az volt a dívat, senki nem tett függönyt. Úgy kellett alkalmazkodni, hogy bárki az utcáról ha betekintett, mindent látott. Sokszor megtörtént: kilesték a legények a vacsorát, megszármolták, hányat fal a leány. (Egy leányról elbeszélték, negyvenháromat falt, s mégse tettek függönyt.)

Én azon kedd este elmentem a legényem elől az adventista imaházba. Az az ablakon keresztül látta, hogy nem vagyok bent a házba, s megértette, mit jelent. Nem ment be hozzánk, elment. De nem úgy az özvegyember! Az bement, leült, beszélgetett szüleimmel. Édesanyám font. Nem tudom, ők ismerték-e. Édesapám nem is képzelte, mi ügyben ment ez oda hozzájuk. Én későre, tíz óra tájt mentem haza az imaházból. Ott találtam szüleimmel, beszélgettek. Én frissen beperdülök:

— Jó estét adjon Isten!

Fogadja az ember.

Édesapám még semmit nem sejtett, nem mertünk neki szólni, féltünk, hogy atyásan összeszid. Kapom a guzsalyt, fonok én is szaporán. Egyszer veszi a sapkáját, s köszön:

—Jó éjszakát!

Édesapám is veszi a sapkáját. Én lecsapom a guzsalyt, s lépek utána. Lépdel édesapám is. Édesanyám hátul meg-rántja az ujjasát, s inti: üljön le. Az nagy bambán néz: hát mi ez, megbolondultatok? Édesanyám azt mondja hal-kan:

—Kalihoz jött.

—Hát a felesége?

—Meghalt spanyolba.

—Na, semmi közünk! Biztos vannak gyerekei is, zör-gessen más ajtón!

Kint megálltunk egymás mellett, s kezdi:

—Kali drága, vajon számíthatok rád?

Én biza biztattam:

—Igen, Pista báty, igen!

—Ne félj, mert úgy megbecsüllek, hogy még kereszt-ül se lépek előtted soha! Olyan nagy bajba vagyok. Já-rok az erdőre favágni, mikor jövök haza, zárt ajtó, hideg ház. Nem tudom: tüzet csináljak, a kismarhákat lássam el vagy a gyermekeim keressenem fel!?

Én úgy megsajnáltam, rászántam magam kegyelem-házasságra...

Ezek előtt hallottam, mikor kéri ki a lányt, megkér-dik mások jelenlétében: „Hát te szereted ezt a legényt?” A lány kell mondja: „Szeretem.” De ez olyan szégyen valami volt. Jaj, gondoltam, én ezt nem tudom mások je-lenlétében kiszólni!

Na, ez kedd este volt. Kint jó hidegbe egy órai beszél-getés után megölelt, megcsókolt, mint legény ahogy szo-kott, elköszönt, s elment.

Bemegyek a szüleimhez, azok jól lekapnak:

—Hogy tudtál annyit künn ülni vele? Mit tudtál vele beszélni?

Én nem szólok, csak szepegek.

—De tán nem jön többet.

—Az ugyan jön holnap este is!

—Tán nem bolondultál meg? Hát mit kezdenél vele? Nem tanál sem korotok, sem szokásokat! Meg hallom, két gyermeke van s tizennégy-tizenöt éves korkülönbség! Na, most egyik gyermeknek mossad a seggit... a másik árul-kodik utánad. Izenj fel neki, hogy ne jöjjön többet...

S nem bírtam kinyögni, hogy a ház vonz nagyon.

Apám mondja:

—Nézd meg, fiam... — Elsorol nyolc fiút, mind elég jó fiúk, s akármelyik szívesen elvesz. — Ha ezek között nem tudsz választani, még útban vannak mások, most jönnek haza a harcból, ez s ez... (Felsorol sokat.) S válassz, de hadd a fenébe az özvegyembert. Még útet nem ismerem közelebről, de az apja egy senki, egy semmi, egy kocsmatőtelék — sohasem lesz belőle semmi. Ennek a Filepnek ez az öreg nagybátyja ígért valami kis birto-kot, s avval henceg. Hagyd békén!

Ez este, lefekvés közben zajlott le. Reggel felkelünk. Elé sem hozható semmi, szüleim azt hitték, lecsillapul-tam az embertől. Könnyű lett volna, de a magos ház! Az előbbi tulajdonosok már ki voltak ekkor halva, az ember anyja kissé távol lakott. Ez is jó jel volt számomra. 1919 telén három testvérek szálltunk ki, két bátyám, kik csak a harctérről jöttek haza. Nagyon sokat szótt-font drága kedves édesanyám, s még otthon is maradtak hárman, nem lehetett nagyon sok kelengyét kapjunk. Így mind fil-tem, hogy egy kanca-picsa anyós elbeszél, leszól, s itt nem lakott vélünk anyósféle.

S ezeket elgondoltam.

Na, jött a szerda este, én nem szólhattam egész nap, mert féltém is ellentszólni s szégyelltem is. Eljött az özvegyember, de szüleim elég mostohán beszéltek vele. S mikor kikísértem, kérdi: szóltam szüleimnek? Mondtam:

—Igen.

— Akkor jöhetek holnap este kikérni?

Mondom: — Igen, igen.

De nem tudtam, mire fejlődik holnap estig. Az este elment, csütörtök este jött, s mikor bejött hozzánk a ház-ba, én már láttam, a belső zsebéből kidomborodik az üveg. Leül, kissé beszélgetünk, s egyszer csak kezdi:

—Mihály bá s Kati néni, miük Kalival elbeszéltük, hogy egymásé legyünk. S azt mondta Kali, szolt keteknek is, s nem bánják.

Arra édesapám nagy fennszóval mondja:

—Én, fiam, ebből semmit nem tudok, ne hamarkodd el ezt a fontos dolgot. Figyelj, érdeklődj, me vannak rossz hírek is a lányról, s ne azután bánd meg.

De megszeppen az én özvegyemberem:

—Hát Kali azt mondta, el van értve, beléegyeznek. Hozzám jön feleségül.

De kiugrott belőlem a szégyenlősség. Jól a sarkamra álltam, s mondtam:

—Én most is azt mondom!

Amint fontunk, én is, édesanyám is, én fontam rendszeren, de édesanyámnak úgy megeredtek a könnyei, csak úgy peregtek le a keblén s végig a kötényén. Én csak a házat bálványoztam, attól nehogy elmaradjak.

Úgy tettem, ahogy a közmondás is mondja: húzták a fejem a padra, de én dugtam a pad alá. Az a szép nagy ház, amely még könnybe is be van téve, az is vonzott: meg a tizenkilenc évet is betöltöttem, s ez is kalapált a fejembe. De ezt nem mondtam volna ki még az édesanyámnak se, nehogy valamit félreértsen, hogy miért sietek férjhez menni. De én csak azért akartam, mert tudtam, meg kell lenni ennek is; meg a legény, aki nagyon komolyan kért, valamivel megbántott, s mindenáron ott akartam hagyni legényül. Ott is hagytam, de szörnyen meglakoltam érte. Az nem lett volna oly nagyon durva hozzám. Ez a legény érdeklődött a vőlegényem felől Felszezen, s jött mondani: — Kali kedves, ne menj ahhoz feleségül, mert én megérdeklődtem, s azt mondták, nagyon verte az első feleségét... — Én azt gondoltam, csak le akar beszélni, de biza igaza volt.

Utána is még jöttek legények, nagy lebeszélést kezdtek, de nem hallgattam rájuk. Nagyon szerelmes nem voltam egybe se. Egy legény kihívatott, de az olyan csúnyán sírt, hogy még irtóztam. Sírva mondta, hogy soha szívébe nem volt úgy bevésve senki. Mennyi sok pántlikát vett, mennyit várta a felgyógyulásom.

Elköszöntem tőle, szeretni azért jobban szerettem, mint az özvegyembert, de rádúplázott a ház.

Úgyhogy kedd este eljött mint ismeretlen, szerda-csütörtök este kikérés, vasárnap hirdettek ki mint házassulandó párt. S akkor szóvá is tette:

—Né, Kali, ne vártass sokáig, me nekem nagyon nehéz.

Én sajnáltam a két gyereket, egyáltalán mind nagyon szerettem. De apám a szokásos rendet mindenbe szerette betartani, itt is a háromszori kihirdetés teljen be, akkor szép díszesen, pártáson, vasárnap templomban volt az esküvőm, 1919. március 2-án.

Mikor ment édesapám az anyakönyvhez, még felszólított:

—Né, Kali, még most e percbe visszaléphetsz. De ha már be lesz adva a hirdetés, egy fél szavad nem lehet többé.

—Menjen csak, édesapám, a jó Isten segítse!

Bezzeg nem szégyelltem, mint azelőtt gondoltam, hogy szégyellem kimondani: „Szeretem.” Amit oly nagyon szerettem, azt soha ki nem mondtam, hogy az az érzéketlen ház volt.

Na, apám elment, ott várt rá az özvegyember, elintézték a dolgokat, a bejelentést, s a vőlegényem jött a polgári estéken. Édesanyám biza sírt, egyre pergett a könnye. Hát, gondolom, ez így van.

Mondta nekem többször:

—Kali fiam, megüzenem, ne jöjjön többet.

—Jaj, édesanyám, nehogy megizenje!

Eljött az este. Ha vagy egy kissé késett, én már féltem, hogy üzent édesanyám. De ha már eljött, s tíz órán túl ott beszélgetett, gondoltam: „Az anyja keserves kinjába, mért nem megy már el?”

Na, így telt három hét, s mentünk esküdni. A három hét alatt többször megtörtént, míg nem volt itt az ember, bátyáimtól üzentek be legények, menjek ki csak egypár szóra. Mind kértek, hagyjam le az özvegyembert.

S az szokás volt Széken, hogy elszökik a menyasszony más legénnyel. Egy kissé zúg a pletyka, de beléunnak, s kerül új pletyka, s az lemarad. Édesapám észrevette ezeket

a susogásokat, bátyáimat letiltotta, többé nekem semmi postát ne adjanak át, semmi üzenetet ne mondjanak meg.

Lakott tőlünk negyedik házba egy zsidó férfi. Szőcsmes-
tersége volt, s ha megfizették, vállalta így házasulandókat
rábeszélni, összekeríteni. Egy este jött a vőlegényem, s
egész hazulról, Felszegtől, nyomába lépdelt egy magas
férfinek, hátán cipelt egy zsák búzát. A zsidó kapuján
bement. Ott ismerte meg a vőlegényem, hogy Szováti Mi-
hály, s az értem hozta a zsák búzát, hogy rontsa el a mi
egybekelésünket, hogy beszéljen rá minket, ő azonnal vin-
ne Felszegre magához. Jó gazdalegény volt, jó magos, jó
táncos. Szerettem is, százszor jobban, mint Filepet. De a
magos ház! S most már apám az nem falcs, az nem tette
volna meg, hogy hazugság, falcsság történjen.

Alig susogja át nekem az özvegyemberem, mit látott:
„Azt érted hozta Szováti Mihály” — nyílik az ajtó, s jön
be a zsidó férfi. Leül jó közél édesapámhoz, csendesen be-
szél. Mi nagyon odafigyeltünk, tisztán hallhattuk a párbe-
szédet:

—Né, Mihály bácsi, ez legény, s gazda. Jobb fogás
lesz!

Tisztán hallottuk édesapám szavát:

—Most, hogy szót tettünk ezzel az emberrel, ha József
főherceg jönne s kérné a leányom, akkor sem csalnám
meg ezt az embert.

Édesapám olyan is volt, a szavát nem másította meg.
Mindig ilyen igazságos volt világéletében. Na de az én em-
berem oly boldog volt, hogy megértette az apám szavát. Én
biza oly boldog voltam, hogy pont ő látta a saját szemével,
a sötétbe is hogy törtetnek utánam.

Letelt hamar a három hét, a maga módja s rendje sze-
rint megesküszünk a vasárnap délutáni istentisztelet alatt.
Még egy pár volt esküdni. A kedves öreg pap oly hosszú
beszédet tartott, amíg kihangsúlyozta, hogy legyenek hű és
igazságos, Isten nagy megbízatást, nagy feladatot tett elém.
Imádkozzunk, hogy legyenek erős, hű és szilárd. Megbámul-
tak az ünnepélyes hívek, sokan, sokan azt hitték, hogy
apám kényszerít ehhez az emberhez. De az nem! Az na-
gyon vissza akart tartani, nem helyeselte. Ő magyarázta

nekem, a helyzetet, ezerszer le akart beszélni ettől az embertől, de biza később hiába is mentem panaszra hozzá.

—Te akartad, nem én; neked kellett. Most menj vissza, tűrj!

Ha ő kényszerített volna hozzá, én úgy gondolom, kiástam volna csontjait s kidobtam volna a föld színére, oly sok keserűségem volt ezzel az értetlen emberrel, aki iskolát nem járt, csak éppen a nevét tudta leírni, s ott töltötte az iskolai éveit a marhák segginél, nem vágyódott írás-olvasás után, egy szomorú miatyánkot nem tudott elmondani.

Na, most mondjam el az esküvést. Tele volt a templom a jó református hívekkel. Lesik, figyelik, hogy megy végbe az eskü mondása, hogy legyen a pletykázóknak mit pletykáljanak. Én mikor mondtam a pap után a szavakat, közel is volt az úrasztal az asszonyok padjához, tisztán, érthetően mondtam. De biza én is tisztán, érthetően hallhattam, mikor valamelyik asszony a padban mondta: „Hej, de szépen mondja, de milyen hamisan!”

Ezt a szeretetlenségre mondták. Hát akkor még nem voltak különös megjegyzéseim.

Meglett az eskü. Templomból kijövet Felszeg felé kellett lépdeljünk, úgy hegyre fel vezetett utunk. Nagyon-nagyon sok nézőnk volt. Mikor megyünk a főbíró kapujánál, ott is sok férfiak voltak összetömörülve. A főbíró olyan szabadszájú, gyönyörű szál ember volt. Köszönni a násznagyok szokták nálunk, a két násznagyot közös szóval kírőnek mondják. S köszönnék a kírők a főbíró úrnak. S azok sok szerencsét kívánva visszaköszönnék, s a főbíró hallhatóan mondta:

—Aj, ezeket tudnék adni az első fejséért.

A többi ember jó harsányan kacagott reá. Nem tudom, jobban elpirosodtam-e, mint rendesen, mert a két arcom rózsája mindig piros volt, nagyon sokan még szemembe is mondták: „Kali, te ki vagy festve!” Ha tudtam volna, valami szép fehérrel még megpróbáltam volna. De ha szülem ezt észrevették volna, mindkét kezem kifacsarják, nem is volt egyáltalán szokás sem púder, sem semmiféle festék. Ha vajegy városon megpróbálta volna, annak itt Széken

megállása nem volt. Én igazán elmondhattam: pirosító nem kell az orcámra, így küld engem anyám a világba.

Na, így végigmentünk a felszegi főutcán, s elértünk az imádott házhoz. Első volt, csókoljam meg az anyósomat e szavakat mondva:

—Engedje az Isten, legyenek kednek jó menyee!

Az anyós is megöleli a menyasszonyt, s mondja:

— Engedje az Isten, legyenek jó anyósod!

Ekkor bevezetnek az első házba, s leültetnek. Egész körbe asztalok megterítve. Ahogy leültetnek egy korban négy évbe járó kicsi leányt mellém, azt mondják:

—Ez mostantól a tiéd lesz.

Megcsókolom, s mondom ott a többség előtt:

—Adja a jó Isten, lehessenek jó anyád!

S ő unszolás után felpislog. Fejemen a ruzsmalint pártá, berakva apró aranyfüsttel. S kérdi:

—Nem adod azt a szépet nekem?

S akkor még mondják:

—Na, Zsuzsi, mit kell mondani?

S úgy mondja:

—Adja Isten, legyenek jó leánya kednek!

Megint kéri a pártát, adjam neki. Mondom:

—Holnap a tiéd lesz.

Mondja:

—Igaziból, örökre?

—Igen.

(A széki leányok pártáját szép tömött ruzsmalintszálakból rakják össze, rá piros selyem pántlikából szép piros rózsákat tömötten, s raknak rá sok apró aranyfüstöt, s az olyan szépen néz ki.)

Na, akkor még nem adhattam a kislánynak a pártát, de másnap nekem kontyot raktak, s boldog volt a mostohalányom, hogy övé a pártá. Mindjárt áthívta a tőszomszédból a vele egyidős barátnéját, s boldogan játszottak vele. Mikor Bálint Zsuzsi hazament, nagyon kérte az anyját: „Édesanyám, haljál meg, mert Filep Zsuzsinak is meghalt az anyja, s olyan szépet vettek helyette; az olyan szépet hozott, s azzal játszottunk, de igazán haljál meg... Na, az anyja nem tette ezt meg, öregem, jó későre halt meg.

Na, ott az asztalok terítve, asszonyok sűrögnek-forognak, a vőlegény kell induljon az új anyós, após után, vagyis a menyasszony szülei után. Mikor odaér, bemegy, akkor szólja először: *apám s anyám. Így köszön be:*

—*Jó estét, apám s anyám!*

A belső zsebiből elővesz fél liter pálinkát, ő is e szókkal:

—*Engedje meg Isten, hogy legyünk jók egymáshoz ...*

Ott a menyasszony vendégei készen kell várják, pálinka- és süteményfogyasztással töltik az időt, de mikor megérkezik a vőlegény, szedelőznek s mennek a lakodalmas házhoz, mert ott először a menyasszony vendégeit ültetik be első helyekre. S akkor vezetik be a kőrök a vőlegény vendégeit, mindenütt az öregebbeket előbb.

Itt a lakodalmas háznál meggyűlnek a sok jó kívánságok. Itt a harmadik háznál van egy zsidó család, attól is átjött egy férfi s egy nő. A zsidónak boltja volt, s hozott ajándékot, egy lámpát, egy üvegkancsót ivóvíznek, két lapos porcelán csészét. Na, ez vallásos zsidó volt: most mit készítsenek, hogy ő is részesüljön? Úgy nézték ki, a kancsót azért hozta, hogy abból igyék. A két lapos csészét? Tettek hamar hat tojást főni, hogy a csészébe feltálalják a zsidó vendégnek. Jó kívánságokat mondtak, a kis edénykéket ajándékba hozták, s elmentek.

A többség helyezkedik az asztalhoz. Valamelyiknek eszébe jut: kellene zenészt hozni. De a széki népnek más falubeli zenész nem tud muzsikálni, mert a székieknek van olyan táncdarabja, csak az idevaló zenészek tudják. Valaki elment utánuk, de a zenészek foglaltak voltak. Kapunk mégis két szál gyengébb cigányt, s volt egy kis táncolás is. De mint özvegyembernél nem illő kivirradni, elszállingóztak. S lett egy kis lefekvés is. A kisebbik, hat hónapos kislány a bölcsővel nagyanyjánál volt, csak egy hét múlva hoztuk haza. Ezt a Zsuzsit, a nagyobbát, elhelyeztem a kályha közelibe, jól betakargattam.

Na, most mi legyen? Most jött a legnehezebb, hogy vetkőzsek, s jaj, jaj, még másféle is, s szegyenlés. Mi legyen? Hát a vőlegényt lehet megverte a sok istenáldja az üvegből, én kimegyek a pitarba, ott a sötétbe levetkőzöm, szépen a karomra szedem ruháim, s most ingbe-pendelybe

várnám, jöjjön ki utánam. Nem jön. Én fázom, hideg volt künt levetkőzve. Nagy szégyellve benyitok, hát ott bőbiskol, gyökönt az ágy szélén. Na, örvendek én, háha elmúlik a harc. Elótom a lámpát, s valahogy lassan elku-corgálok, s el is alszom. Örvendek, hogy alszik, mindjárt kipillan a szemem: „Na, keljek én hamar, mert olyan minden, mint egy csatater, ott a sok mosatlan; gyűjtsak tüzet; tegyek mosogatóvizet. Szedjek itt rendbe, mert csak énram vár itt minden dolog...”

Csúszok, mint egy félős macska, ne vegyen észre. Supp! Leesek. De nagyon tűröm, hallgatok. Akarok felállni, nem tudok. Akarok lépni, nem tudok. Fogózkodva a bútorok-hoz, térden... Nem tudok. Áldott jó Isten! Megijedek szörnyen: mi lesz velem? Hát milyen szépen sikerült a lefekvésem, milyen szép csendbe volt az a kis alvás, s én ettől is megnyomorodtam. Mi lesz velem, ha nem tudom kivonni magam a nagy feladattól?!

Sírva csúszkállok, félek, ne ébredjen meg. Na oszt fél-óra elteltivel kezdek lábba állni, de sántikálva, de félek, hogy jó valaki: s mit mond, vagy mit gondol?

Lehet, hogy oly nyomorékon kucorogtam, megszibbadt mindenem.

Na, neki én a dolognak! Már javában mosogatok, mikor az új ember megébred:

—Há mia, mért köttél fel? Gyere, feküdj vissza.

—Há hogy? Itt mindjárt jönnek, kiknek van itt edé-nyük, azt rendbe kell tenni.

Na, felül, köhög, prüszög, foly a taknya-nyála, amint köhög, rotyog. Áldott jó Isten!

Mi hét testvérek voltunk (de mondjam, hat, mert a leg-nagyobbik iskoláskorába egy nagy járványba belehalt), na, maradtunk négy fiú, két leány. De én soha nem hal-lottam egyiket sem így illetlenkedni, nemhogy az alsó ruhánk itt rongyos, ott rongyos, kilátszik egyiknek-másik-nak a micsodája. Az nem soha! Én férjhez mentem, na-gyobbat, mint óvodás kisfiút csurdén nem láttam. A szol-gálásomban vagy nem volt gyerek, vagy más helyembe öt leánygyerek volt.

S nem bírtam az urammal sem egyáltalán úgy össze-melegedni soha, hogy megnézzük egymást, mert durva

volt, elereszkedett volt, sem dolgában, sem beszédjében nem volt soha öröm; szerencsém, hogy nem volt soha gyermekem, mert rendes, normális gyermek itt nem jött volna létre, csak félszeg vagy nyomorék.

Na, most térjek vissza. Hétfő reggel ő még aludt, s én mosogattam. Vártam, hogy megtekintem, milyen szép gazdás alsóruha lesz rajta. Nem tudom, mért jött ez a hülye vágy, semmi szerelmi, vagy már a szeretet is a hetedik határba illant attól a szörnyű köhögés és kíséraitól. Már azért úgy fél szemmel rápillantok: hát azon olyan gatyá, hogy sem hóhéron, semmi elereszkedett cigányon nem létezett. Olyan ronda, de szürke, elrongyult, komisz gatyá. Atyám, Istenem, mit tegyek!? Én emellé nem közelíték, jaj, ne érjen hozzám, félek, brantot kapok tőle! Na, akkor vesz elé olyan rossz harisnyát, hogy gatyá, harisnya, mindkettő; átlátszó ujjast olyant, hogy a nagy foltok úgy repültek le, szakadozva, mintha valami fekete varjak repkedtek volna körülötte. S megiszonyodva, kétségbeesve, félve mondom neki: tegye le azt a komédia gúnyát, fogja be viselni, ami a tegnap volt rajta, s újnak veszünk mást. Azt mondja:

— Azt nem vehetem fel, mert haza kell adjam, semmi sem az enyém.

Jaj, reám szakadt az ég egy darab Istennel! Jaj, kívántam meghalni! A hat főtt tojás a tálason volt feltéve, de volt maradvá vacsorától húsleves, töltött káposzta. Én úgy akartam, abból együnk szépen, beosztva. A húsleves ha mar megromlik, s kár. A többiek még állnak.

Azt mondja: ő eszik főtt tojást.

Mondom neki: hagyjuk a gyerekeknek.

Ő nem! Azon mosdatlan hamar megtakarítja a hat főtt tojást, úgy, ahogy volt, só nélkül meg egészben egyszerre nyomta be a szájába s nyelte le. Egymás után hatszor ment be a hat tojás. Jaj, de visszaadtam volna mindent! De mit? A házat... — akarom mondani, de azzal mi közem? Belementem, s ilyen gyönyörű televíziót láttam. Nem kapcsolhattam ki, hogy ne lássam. Na, most mit csináljak? Eljő az este, le kell feküdni, menjek a hóhérgatyá s eny nyibül hóhérember mellé! Jó, mert volt egy kis pálinka, biztattam, hogy igyék, s úgy üvegből ittuk. De pohár rosz-

szabb lett volna, mert meglátta volna, hogy nem iszom. Ő nyelte atyásan.

Na, bágyadozik az én vőlegényem, mert még vőlegényem, mert még nem tértünk át a súlyán. Lefekszik, tépáz engem. De elővettem a gyermek kisköntösét, s mutatom: né, itt meg kell varrjam. Galagoly. Jaj, de nekem elöl tűz, hátul víz! Melyikbe füljak belé? Csak szól: menjek már feküdni. Mit csináljak? Muszáj! Lefekszek. Őlel. Mintha vaskapcsok szorítanának. Én beszélek összevissza, s magamban kérem a jó Istent: „Istenem, altasd el! Elmondok harminc miatyánkot: csak szabadíts meg a gonosztól!”

Na, azért, nem azért, elaludt. De inkább gondolom, a pálinkától, de én oly hűségesen elmondtam az ujjaimon végigszámolva harminc miatyánkot... De aludni nem tudtam a szörnyű látásoktól: „Jaj, hát ezek a falak ezt rejtegették nekem!”

Nyolcéves koromtól vágytam bár közelibe lenni, hát ezt tárta elém! Jaj, nincs mentség! Apámnak nem szólhattam, meg volt mondva; s mit apám kiszólt, azon másítani nem lehetett, pardont nem ismert.

Az emberem aludt, de egyszer felébredt, hiába ígértem a jóistennek a harminc imát. Most már kezd szorongatni, ölelni, érzek valami emelkedőt-mozgót a hóhérgatyából! Jaj, mitévő legyek? Még ez volt az első próba. Még mondott valamilyen enyhe szókat:

—Hát nézd, ez így kell legyen, mások is így tesznek.

Mondom:

—Egye meg a fene, aki ezt kitalálta.

—Ne szidd, mert az az Isten volt.

Szerencse, hogy csak ketten voltunk, a gyermek aludt.

Nagyon sok helyen haton is aludtak abba a szobába, após, anyós, nagylány, nagylegény. Na, ne félj világ! Én inkább meghaltam volna, mint mások jelenlétében engedjek.

Na, még igazán először nemhogy melegedjek, én úgy reszkettem, úgy fáztam. Mindegy: ő volt az erős. Mikor vajegy este szabad lehettem a kínzástól (én soha egyetlenegyszer sem vágyódtam utána, se nem részesültem semmi vágyban), még elgondoltam: vajon ha szép gatyá

lett volna rajta az első levetkőzéskor, sem segített volna?
Vagy nem a gatyá számít?

Így ment ez pár hónapig. S akkor a hátamon lettek valami kis kerek hólyagok, s ha kifakadt, seb maradt a helyén. Biza fáj, de még azt se bánta, mert mutattam neki. Gondoltam, megszán, s nem borít a hátomra. De biza úgy parancsolta, mintha semmi bajom nem lennel Nekem eddig egy morzsa pattanásom sem volt. Orvos Széken nem volt. S orvosolta az uram. Hogy ne legyen drága a gyógyszer, belocsolta petróleummal. Na, osztán az felégette az egész hátamat. Szó sem volt arról: „Na, el kell menni orvoshoz”, de még akkor is követelt, kinozott. Nahát az ilyen állathoz vágyódni?! Még jobban megirtóztam tőle. Na, most a harminc miatyánkot azért kellett mondjam, hogy vegyen el az Isten, vagy ötet, de biza nagyon későre használt a sokszori harminc miatyánk. Ötvennégy évet — keserves éjet s napot — kellett zúdítsak le vele.

Egyszer megtörtént, hogy többen voltak nálunk öszszegyűlve beszélgetni, ünnepnap. S valamelyik vidáman vicceket mondott. Mondja, hogy a székely ember vett órát — még akkortájt nagyon kezdetleges volt az óra, s csak nagy uraknak volt —, de ez a székely büszkeségből vette, s boldog volt, hogy neki van órája. Éjjel-nappal hallgatja: tik-tak-tik-tak... Örömben aludni se tudott. Egy este elfelejtette felhúzni az órát, s elaludt. Amikor felébredt, nincs tik-tak. Teprenkedik, kőti a feleségét: „Anyjukom — mondja. — Tessék! — szól a feleség. — Áll a vacok. — Há forduljak meg?...” Én erre úgy elkese-redtem, jaj, hát másnál ilyen könnyen megy?

Na, fáj a hátam, nem szabad orvost emlegetni. Bonchida községben volt egy jó öreg doktor. Bod Péter volt a neve. Ezt nagyon szerették a székiek. Egy vasárnap reggel korán elkészítem a napi eledelünket, s kéreznék, hogy nem enged el a nénémhez, mert beteg. Na, még jó, hogy elengedett. Én osztán neki a hegyeknek, mert itt nagy hegyre fel, s nagy hegyről le kell menni, de én oly sebesen mentem le Bonchidára az orvoshoz!

Nem is a hátamér mentem, hanem hogy beszéljek az orvossal, adjon valami szert, kérjem meg, adjon valamit, hogy ne kelljen az uramnak a nő. Na de én olyan

szörnyű szégyenlős voltam, menet ötvenszer megesküdtem magamnak, hogy ezt és ezt fogom mondani, mert egyedül mentem, tervezgettem. Mikor beérek, az orvos el volt menve más faluba beteghez. De én már nem tudtam volna megmondani a fő ügyemet. Na, mit csináljak, elmegyek a patikába, ott is szégyelltem volna. Mikor belépek, egy szép fiatal kisasszony van bent. Mondom: — Gyógyszerész úr nincs itthon? — Nincs, drága, elment vendégségbe, ma én teljesítem a szolgálatot. Mi a baj, menyecske? — Kezdem a hátamon, s mondja, menjek át a doktor úrhoz. De oly kedves volt a kisasszony, szeket adott nekem, üljek, és úgy jött neki, hogy ha jöttem valamiért, hamar ad nekik, s csak szól hozzám. Bátorságot kapok, s mondom neki:

—Drága kedves kisasszony, nagyon megkérném, nem könyörülne meg az én nagy bajomon?

—Hát mi oly nagy baja van egy ilyen szép, friss menyecskének?

Mondom:

—Nem tudna, kedves kisasszony, valami szert adni, hogy adjam be az uramnak, hogy ne kelljen neki a fehérnép? Nálunk ezt így mondják.

Azt mondja rá mosolygósan:

—Na, én inkább olyat adnék, hogy kelljen!

Én akkor oly keservesen elkezdtem sírni, s közelebb lép hozzám, kérdi: — Na, mi a baj? — Mondom, nagy bajban vagyok, nem hagyhatom ott, me apám nem engedi. — Hát nem szereti? — Mondom, nem, s arra úgy sóhajt, s mondja: — Jaj istenem, hogy lehet így élni s engedni, hát szörnyű ez. — Én csak sírok tovább, nem apróztam el a bajaimat, szégyelltem volna; akkor még az otthoni nevelés úgy volt rajtunk, mintha mindig templomba lettünk volna. Azt mondja aztán a kisasszony: — Adok magának valamit, vegye be maga, s akkor kell magának is, s akkor jobb lesz. Csak igaz, akkor nem lesz ez a szép piros arca, sem ez a gömbölyű csípője... — Én leborulok, s még jobban sírok. — Jaj, drága, belátom nagy baját, elismerem, hogy szörnyű így élni. De nincs efféle szer. Van valami por, mit az öregebb úriemberek használnak arra a célra, hogy ők még akarnak élvezni. — Hullt tovább a könnyem, s akarok indulni haza.

Akkor a kisasszony szólít: várjak még egy kicsit. Megállok, kezdek remélni. Ő a kisszobából hoz ki két pálinkás-poharat, s ott a gyógyszeresüvegek közül kivesz egyet, s tölt bele valami szép sárgásat:

—Na, tessék elfogadni, s igya meg, nagyon finom.

—Nem kérek, köszönöm — s nem akarom elfogadni.

Akkor tölt ő magának is, s megissza, s na, én is nagy félve nyalogatom. Nagyon jó édes narancs- és citromízű, jó volt, s még töltött egy pohárral. Nem zavart senki: féltem, hogy mi az, de megittam. Adott egy kis dobozkába valami kenőcsöt, megköszöntem. De sajnált, s nem is vett pénzt.

Biza otthon nem is szólhattam, hogy orvosnál voltam. Ha mentem szüleimhez, ott kenték be, s ha akart, gyógyult, s ha nem, nem. De meggyógyult a bőröm, elmúltak a hólyagok, sebek.

Széken ősidőktől fogva a férfi az első, ha mezei munkára mennek, mindennap, a férfi. A kapa nyelibe behúzva a tarisznyamadzag s a tarisznyába szép formásan bele rakva a napi étel: kenyér, szalonna, hagyma, ha van, sajt, túró. S ezzel megy elől a gazda, a feleség nyomába lépdel; mindenütt a mezei munkában ott mellette siet. Ha ünnepnap mennek a templomba, ha rokonhoz, a férfi megy elől, a feleség csak utána, s így én is jaj de sok bűdös levegőt, kellemetlen hangot kellett elszenvedjek az utánalépdeléssel vagy a közelibe levéssel. Minálunk a családban ez nem volt. Ez minden élőlénynél megvan, de kell egy kis vigyázat az illemre. Mire hatéves korunkba az iskolába kellett járni, mi már hallgattuk az illemtanítást, s így mi már az otthoni rendből is tudtuk. Az én emberem az istállóba nem tanulta, így látta a marháktól, s biza így is maradt nyolcvanhét éves koráig, akkor szűnt meg az életével együtt. De biza engem sokszor sírásba kergetett ez, s nagyon nehezítette az ügyis nagy unalmat iránta. Egypárszor igazán szelíden szóltam: — Hallja kend, hát nem lehet azt emberiben intézni? — S erre nagy káromkodó szót kaptam; az is nagyon fáj, de szörnyen utáltam is. Én harminchét évig nem illetlenkedtem előtte, csak nagy vigyázattal voltam, ha bent voltunk a szobába, kiléptem, nagyon vigyáztam, mert láttam, mily

utálnivaló ez. Egyszer gondoltam, állj meg, világ, szolgáltassak én is neki ilyen élvezetet, semmit nem tartam ebből; engedtem szabadjára. De biza ha a marhák nem tanították az istállóba, az neki semmi volt.

S még volt nagy nehézségem. Az, hogy nehéz volt a könyvektől elszakadni. A szülei háznál rendszeres parancs volt az olvasás; dolgunk végeztével könyvet elé. No, oszt téli időben sok szomszéd odagyűlt, mert Győri sok szépet olvasnak a hosszú estéken. A nőknek így sokkal könnyebb a fonás; jó Jókai, Mikszáth Kálmán, Petőfi, Tompa, Kölcsey s még sok más könyvtári könyvek, ó, de arany dolog volt ez részünkre! De ez az ember nem tűrte se hangosan, se hang nélkül, pedig míg dolgom nem végeztem el, nem vettem kezembe könyvet.

Telt az idő, mert soha helyt nem áll az idő, ha jól telik, ha keservesen; üldözi a nap az éjet s az éj a napot, s így telt el hét-nyolc év. Egyszóval az akkori legénységnek eszibe jutott, hogy próbálják meg: Filep Pista nem adná ki haszonbérbe a házat a felszei fiatalságnak? Táncolni nagyon alkalmasnak találták, gyönyörű szép, fő út mellett, kút az udvaron. Három-négy legény felszerelve jó üveg pálinkával, de kínálják, itatják nagyba, s mondják, hogy kivennék a házat tánc háznak, s jó pénzt adnak, taksát, azt mondták: házbír. Az öreg odaadta, kész lett a vásár. S örvendett, mert ahányszor összegyűltek a legények, pálinka mindig volt, s a házigazdát mindig kínálták. Én annyiból örvendtem, mert a muzsikaszót mindig nagyon szerettem, pedig nagyon sok nehéz dolgom volt. És sok orcátlan fiatal legénynek — de még a lányok között is volt, de ritkábban — tűrni kellett. Az a jó, hogy volt türelmem hozzájuk. Gyakran felkértek még engem is táncolni, mentem is örömet, de kikötöttem a fiúkkal, ne tőlem kérdezzék, hanem az emberemtől, én kész vagyok. Egy széki közmondás az: Könnyű Katót táncba vinni, ha van kedve rája, de biza Kalit nem volt könnyű, csak ha az a szörnyeteg megengedte. Egy nagy ördögség szállt meg akkoriban engem. Gyakran fájdult meg a fogam, de egy jó csárdástól megszűnt, s én igazán azt hittem, hogy ez valami ördögi dolog. De rájöttem, hogy a kimelegedés tette, az szüntette meg. Volt eset, hogy ki-

melegedtem én a sok sár felkaparásától: a több száz csizma sok sárt behordott, s jól letaposta. Oda erő kellett felkaparni. Egyszer ketten kaparjuk az emberemmel, s mondom neki, kaparom, mert én is kell táncoljak rajta, mert ha fáj a fogam, a csárdásnál kimelegszik s megszűnik, de nem szólt rá semmit. Ünnepnapokon délután két órától kezdve jöttek, gyűltek; először a legények, s mindjárt jődögéltek a lányok is. A lakásunk úgy volt: három teremforma, elég jó nagyok. Elöl az első ház, melybe laktunk, ott nem táncolhattak, mert pince volt alatta, s rezgett; közbül a bejáró előszoba, mit itt Széken pitarnak neveztünk. Abba csak a kenyérsütő kemence volt, s körbe jó ülések, jó földbe erősített padok; mit ne lehessen húzgálni, dobálni. Itt is, mikor pihenni akartak, jól ültek, s a harmadik szoba volt a táncnak kiadva. Abba csak egy téglából rakott kemence volt téli fűtésre, s a zenészeknek is mozdíthatatlan pad, magosan, hogy a három tagból álló zenélést ne zavarja beleütközés. Ahol mi laktunk, az első ház, arra is jó volt a fiúknak, hogy ott igyanak. Tíz-tizenöt fiú, mikor mennyi; így mondták: gyertek, pótoljunk. Akkor egyenlően tettek össze pénzt, s üvegből ittak. Csak az jöhetett bé az első házba, aki pótol; nótázva, még zenészt is hoztak bé, s az is ivott: kimentek a táncterembe, s majd csoportostul más rendbeli jött be. Nyáron volt az udvaron szép nagy csűr, ott táncoltak a drága jó levegőn, éjjel után három-négy óráig, semmi felvigyázás nélkül, mire vitte az önfegyelem. Én, mikor ott volt a fiatalság, soha nem mentem kül a pitarajtón, még ha este be kellett zárni a tyúkocskáim, de vagy megkértem az emberemet, vagy ha valaki ott a közelben állt, szóltam: — Légy szíves, horgold be a ketrecajtót. — Ott volt közel a tornáchoz, de ha kiléptem s meglátott a férjem: mindjárt morogva vagy őrjöngve rivallt rám.

Mennyi kérést, könyörgést elsusogtak nekem! Olyankor ott bent kerestem vaj egy lányt, amely nem volt foglalt, s olyan fontos beszélgetést kezdtem vele, amely az alkalmat rögtön megszüntette. Többször megtörtént, hogy tű, cérna kellett vagy gomb leszakadt: „Na, Kali néni, varrja fel.” Egyszer egy fiúnak leszakadt az inggallérról egy gomb, fel kellett varrjam; nem kerestem ollót, ott a

nagy sokaság közt semmit nem gondolva, odahajlok, s leharapom a cérnaszálat. S ezt félig-meddig meglátta az emberem. No, nem volt nyugtom: hogy én megcsókoltam a legényt! Úgyhogy nekem a tánc-üggyel is sok vesződésem volt, úgyhogy úgy képzeltem el, mint a túrós puliszkát: ott is vastagabb rend a puliszka s csak egy kis vékonyka rend a túró, mégis jó. De nekem mindent szenvedések árán kellett megfizessek.

Egy ünnepnap délután gyűl a fiatalság. Lány még kevéssé van; bejön hozzánk az első házba egy szelíd legény, s mondja:

—Pista báty, legyen szíves, engedje Kali nénit egy kissé táncolni, mert nem jöttek még el a lányok. — Másodszer is szól: — Elmehetünk, Pista báty? Elengedi ked?

—Vigyed. — S bemegyünk, csak át a pitarból a táncolóterembe. Jól megy a csárdás, már gyűltek is sokan. Én a legénnyel középtájt táncolok, de oly szelíden, hogy csak úgy figyelmezzem a jó Isten minden kérésemre. Csak nyílik az ajtó, mérgesen beugrik az a sátán ember, odahajol egész közel hozzám, s jó nagyot köp az arcomba, s jó hangosan rám kiált: — Ptű, kurva!

Majd megzavarodtunk, a legény is, de én még jobban. Bementem a mi szobánkba, szégyelltem, fájt, de zsebre kellett tegyem. Ha kezdtem volna osztani, sokkal több a zaj és a kacagás, s még verést is kaptam volna. S míg egyik jött, a másik ment, hallatszott be a szép muzsika, dudálás, ezt is nagyon szerettem. Úgy voltam ott, mint aki jól bedugaszolt üvegből nyalja az üvegen keresztül a mézet.

Itt Széken megvolt az a bevett szokás, ha valaki valami spekulációt ügyesen kijátszott, lehetett az férfi vagy nő, vagy ha valami ügyes dolgot végbevitt, vagy olyan tetszetős viselete és viselkedése volt, arra a legrövidebb szó az volt: aj be nagy kurva. S ez nemcsak a mással való összebúvást jelentette vagy fejezte ki. Ha valaki takarosan, tisztán járt, hétköznapi is szép csizmával a lábán, az is: nagy kurva! Régebben ez még inkább így volt, még jobban leszólták, mert akkor a sok dologra kellett tenni a fő súlyt. Engem is leszidott apám akárhányszor, ha a

magam rendbe szedésével töltöttem időt, vagy ha akár a házban rendezkedtem, ablakot pucoltam. Ki kellett lessem, hogy apám ne lássa. Persze leánykoromban nagyon sok is volt a dolog. Kedves bátyáim a harctéren, s a sok mezei munkát helyettük is el kellett végezni. Volt úgy, hogy apám előkerült s meglátta, hogy ablakot pucolok. Majd megvert, hagyjak annak békit, nincs itt iroda. A pajta ki van takarítva, a marhák el vannak látva? — az az első.

Ez akkor volt, de most, amióta kollektív van, minden megváltozott. A leányok úgy járnak, mint a páva. A lakásuk meg versenyezhet a városi lakásokkal. Mindenben nagy, de nagyon nagy a változás, a különbség a régi és a mostani élet között. Mert most fel lehet ismerni a jólétet öltözetben, lakáson, a felnőtteken és kicsinyeken, mindenhol nagy az előrehaladás.

Most nem szólják le a nőket, ha hétköznapi is ráncos fersing, tulipántos csizma van rajtuk, s ha nyáron mezőre mennek, patyolating s pendely. A lányok most inkább bent szolgálnak városban, de aki itthon van, menyecske vagy dologra való asszony, gyönyörűség rájuk nézni, s nem nyomják rájuk olyan hamar a bélyegzőt, hogy kurva.

Régebben itt Széken az asszonyok majdnem állatsorban voltak, mert mi munkájuk volt szegényeknek! Bóti vászon egy centi sem volt szabad hogy legyen, csak mind az asszonyok kellett fonják-szöjék s varrják, és amikor a mezei munkát kezdték, az asszony is ott kellett legyen az ura mellett.

Erre csak azért tértem ki, mert megérdemli, hogy elmondjam ezt a nagy jórafordulást. És ebből is ki vagyok esve, meg vagyok fosztva, a jó mind másnak van osztva. Megöregedve, elerőtlenedve, idejét és divatját múltam, s az ilyenek, mint én, s még van ilyen, nagyon ócska bútor gyanánt vagyunk nézve és eltűrve. S várják, hogy az ilyen, még ha édesanya is, álljon már félre az útból, ne lábatlankodjék. Volt Bonchidán egy öreg doktor, aki azt írta egy kis könyvébe, hogy az anya felnevel kilenc gyermeket, de a kilenc gyermek nem tartja kellőképpen az elöregedett anyát.

De most visszatérek a harmincéves koromra s a kurva névre, hogy jártam meg többek között s milyen könnyen adták ezt a címet.

Nálunk a fiatalság virágjában szépen vidul, sok a tánc, s a sok fiatal közt van ilyen is, olyan is. Volt köztük egy nagyon szép legény, arcra, termetre gyönyörű. Ez a legény nem táncolt, nem szokta meg, hanem szépen énekelte. Mivel nem volt táncos, üldögélt, s észrevettem, mindig kereste az alkalmat, úgy intézte, mellém ülhesse. Én szívesen vettem, nem bántam, oly helyes beszédje volt, semmivel sem illetlenkedett. Mindig a többség között ültünk. Mikor gyümölcs szezonja volt, abba járt, hogy a legfinomabb gyümölcsökkel telihozta a zsebét, s mondta, hogy nekem szánta. Nekem jólesett, hogy ilyen kedves hozzám, de soha még az nem történt meg, hogy bár egymás kezét megfogjuk. Ez a szelíd barátság vagy két évig ment, aztán katonának vitték. De mielőtt még berukkolt, Szamosújvárra ment egyszer, s akkoriban még gyalog mentek, elindultak még éjfélkor, hogy kora reggel bent legyenek. A sötét éjszakába összekerült tíz-tizenkét utas is, nem is tudták sokszor, hogy melyik ki a sokak közt, s így elbeszélgetve mentek. A csoportba ott volt a szép legény is, Filep Pistának hívták, él még. A csoportban volt a testvéremnek a leánya is. Mikor hétfőn délután hazajönnek Szamosújvárról, ez a kishúgom bém jön hozzám, s mondja, hogy éjszaka ment, sokan voltak, beszélgettek, de ő úgy megszégyellte magát, még jó, hogy sötét volt és nem látták őtet. Az a szép legény erősítette a többinek, hogy milyen jó helyt van Felszegen a tánc, de az a Győri Kali milyen nagy kurva! Megkérdeztem a leánytól, így van ez, azt mondja, biza így. Én örvendek, hogy nem hallja az emberem, mert azonnal per lett volna, s nagyobb hír lett volna. Hát nekem soha ilyesmi eszembe nem jutott, s ez a legény milyen szelíd és jó viselkedű volt. S még ez is így beszél, háha még összebújtam volna vele, szeretkezésről szó sem volt, s mégis így nyilatkozott a többi előtt.

Mikor eljött a táncba, azt mondtam neki: — Jaj, Pista, hol az istened, hogy bírsz ilyen ártatlanul így beszélni, nagy társaságban engem kurvának nevezni? Nem

bánt a lelkiismereted? — Kipirul, hebeg, hogy hát ő nem is azért, csak azért, mert látja, hogy minden valamirevaló legény jobban fogózna velem, mint a leányokkal. — S ked nem is törődik velek. — Hát ezért adtad azt a szép nevet? — mondom neki. — Hát ne haragudjon ked, de kurvának nem akármilyen ronda asszony válik be, s hogy olyan ügyes, azért mondanak sok mindent kedre. — Jó, jó — mondom —, de hogy semmi okot nem adtam neked erre a névre, s ha még történt volna valami kettőnk között, milyen nevet kaptam volna? — Hát ne haragudjon ked, akkor hallgattam volna, mint a sír, nehogy az öreg meghallja s az egész fiatalság előtt megcsúfoljon.

Az öreg most is, máskor is, vagy egyér, vagy másér, de gyakran belém kapcáskodott. Egy vasárnap készül, éjfélkor indul Szamosújvárra, visz a zsidónak szekérral gabonát s fuvarpénzt kap. Na, én gondolom, ha ő elmegegy éjfélkor, én kapok egy gyávább fiút, aki nem érti a törvényt, s jönne szekérral, vinném ládám, ágyam s ágyneműm le apám udvarára, s én mennék onnan egyenesen szolgálni. De apám nem engedte, hogy otthagyjam ezt az átkot. Mondom egy mamlaszabb legénynek: — Ha eloszlik a tánc, gyere ide vissza hozzám, mondjam meg neked, mit hallottam, kik akarnak téged jövő vasárnap megverni. — A fiú megijed, kér, mondjam meg most. — Nem lehet, jöjjél vissza bomlás után. — S én már kezdem tarisznyába rakni a ruháimat, nem vettem észre, hogy az átok öreg figyel. Ez vasárnap este volt, az öreg elindult a szekérral Szamosújvárra, a tánc eloszlott, s a fiú sompolyog vissza, s beszél: — Kali néni, jüjjen kend ki. — Kimegyek, s kérdi: — Kik akarnak engem megverni s mért? — Mondom neki: — Né, Sándor, nagy bajban vagyok, készek gúnyáim s párnáim, menj gyorsan, jöjjél a szekérral, s még virradat előtt vigyed le apám udvarára. Annyi pénzt adok, amennyit mondasz, de menj gyorsan, és jöjjél gyorsan. — Megindul, még szalad is. A két gyermek jól alszik, a fiú ugyan gyorsan visszajön, s mondja: — Jaj, Kali néni, nem lehet, mert az udvarunk szűk, a szekér közel van a tornác mellett, s apámék ágya éppen az ablaknál van, s ha a szekér egyet mozdul, meghallják, s nem lehet.

Jaj, majd megbolondultam, nem tudok kiszabadulni szörnyű rabságomból. A fiú indul, hogy menyen, s hát a kertből ugrik elé az ör, a vén tolvaj! Észrevette, hogy a ruháim rakosgatom, s odatette a testvéröccsét vigyázni, nehogy elmehessek. S az ránk kiabál: — Mit akartok, innen semmit ki nem visztek! — A fiú elment, még most sem tudom, hogy megismerte vagy nem. Én vissza kellett rakjam a ruháimat. De egy nagy tarisznyát öltözőruhákkal levittem magammal apámékni. Édesanyám sír, kérleli apámat, ne kényszerítsen visszamenni, küldjön el szolgálni, s jobb lesz. Na, az öreg, akit odaállított rám vigyázni, üzent Szamosújvárra, hogy jöjjön azonnal haza, mert a menyecskenél legény volt. Az otthagya marháját, szekerét, fogadott egy fiákert, s gyorsan hazaszakladt. Lejött apámékni utánam. Tudta, hogy apám visszazaklat. Pedig most bár meg kellett volna jól ijeszteni, hát ha puhult volna, de már nagyon elbizta magát, hogy apám úgysis visszaküld, s kell neveljem tovább a gyermekeit. A fiút nem hánytá a szememre, tudta, hogy mutatj, de én így is csodálkoztam.

Egy hétig, kettőig csendesen volt, de aztán csak ki-tört rajta a veszettség. De szigorú parancsom volt szüleimtől, hogy vigyázzak, mert az árváknak Isten az atyja, és így meg úgy, meg szerettem is a gyermekeket. Egy szombat este elmentem a kisebbik leánykával bibliaórára; úgy hétéves, vézna gyerek volt a leányka. Hazafelé ölbe vittem, szép holdvilágos este volt. Sokan mondták nekem, tedd le a francba, rángasd meg, s menjen a lábán. Ez nekem olyan rosszul esett, mért szólnak oly durva szokat szegény árvának? S meglát egy ügyes asszony, mondja, ő is így tartott egy fiút, nevelte, s amikor megnőtt, nem becsülte meg, s nagyot kiáltott rám: — Csapd földhöz, mert nem érdemli meg. Mert az árva is csak addig árva, míg beléd csimpaszkodik, mint a kullancs, aztán, ha öregszel, csúfolkodik.

Baj nélkül soha nem lehettem. Ezek után belébújt a féltékenység ördöge, mindig gyanakodott. Mindig boszszantották: „Há Kali úgyse szeret, há Kali úgysis ott-hágy...” Hívtak is, legény is, özvegyember is, de szörnyen félttem apámtól is, meg ez a kegyetlen ördög azt

mondta: „Próbálj csak elszökni valakivel, én mindkettőtöket megöllek.” Éjjel-nappal féltem: „Na csak kapjalak meg valakivel kettesbe, leöntelek benzinnel, s meggyútalak...” Nem kapott meg senkivel, mégis sokféle kurvának nevezett. Nem tudtam megtenni, hogy cafatos, rongyos gúnyába járják, mint ők, mert ők, anyja és testvérei is, oly szilánkokba hasadozott gúnyákat hordták magukon, hogy undor volt ránézni. Cifrább gúnyát nem is illett hétköznap felvenni, mert le is szólták, de legyen az rendes, tiszta s megvarrogatva.

Na, aztán még másféle ördög is belébújít: ráeszmélt, ha lenne gyerek, az még lekötne mellé. Közbe a barátai is mind komédiáztak vele: „Na, te nem tudsz semmit csinálni. Na, ne félj, mert otthágy Kali.” Ez szörnyen ingerelte.

Én nem mondtam szomorú helyzetem senkinek; én azt hittem, azt soha senkinek el nem mondja. Az én drága jó édesanyám termékeny asszony volt, hét gyermeke volt, de még késő asszonykoromba tudtam meg, hogy szegény még rontott is el, amit sikerült, s egyszer majdnem belehalt. S ugyan örvendett, amikor átment az öregkorba, hogy már nem kellett többet rettegjen a szaporodástól. Hogy én vállaltam a két gyermeket, szüleim nagyon rám parancsoltak, vigyázzak, nagyon szépen bánjak velek, mert árvák, s Isten látja. Ahogy tavaszodott, s lehetett menni mezei munkára, a kisgyermeket édesanyámék elvitték magukhoz. Elvitték pünkösöd utáni héten, s hazahozták karácsony nagyhetén, mikor levágtuk a disznót. Ez azért is történt, mert szüleimnél volt fejős tehén, s bővibe volt a tej a gyermeknek is, s azért is, hogy mehessünk ketten mindennap a mezőre mezei munkát végezni. Édesanyám még azt mondta: „Elhozom tőle, ne ölje le a gyerek, ne legyen szegény lányomnak első héttől kicsi gyermekre gondja.” De biza nekem legkisebb jele se volt az állapotosságnak. Volt ezért baj sok, s amikor a rendes havi vendégem jött meg, mindig nagy görcseim voltak, eljajgattam, ő hallgatott. De ezek után aztán rám kiáltott: „Szállj le az ágyból, romlott kurva, elcsináltad a gyermeked, s ez a bajod.” (Itt ezzel a szóval fejezik ki

az elvetélést.) Én pedig reszketve, sírva mondtam, hogy elébb meg kéne csinálni.

Egy éjszaka azt álmodtam, született egy gyönyörű kislfiám. De már ült, s a kezeivel szépen tapsolt: gyönyörű szemei voltak. Én fekvőhelyzetben az ágyba, a kislfiám mellett; édesanyám a fejemen áll, s a bábaasszony masszíroz. Egyszer eszembe jut, jaj, jaj, ez a gyerek Fileptől van, jaj, ez nekem nem kell. Neki két kézzel, elkezdem pufálni, ütöm-verem, én elpusztítom, mert ez is csak olyan fertelmes lesz, mint az apja. Édesanyám megfogja álmomban a kezemet, s mondja: „Te bolond, még téhen sem tesz így a borjával.” De én: „Nekem nem kell Fileptől gyermek, inkább csináltam volna tíz bitangot!” Erre felébredtem, de úgy ki voltam fáradva az álombeli harctól, hogy úgy éreztem, mintha a valóságba is úgy lenne. De nem akadtam meg soha; a bábaasszony is itt lakott közel hozzám, s így némelykor beszélgettem vele; s kérdi, mivel védekezek olyan jól, hogy nincs bajam. Én mondom, semmivel, nem lép fel az állapotosság. — Na — mondja —, nem talál a vérük, az ura olyan, mint egy szűnyogcsászár, olyan, mint egy ceruza. Próbáljon maga egy jól megtermett emberrel, s hátha etalálják. — De nemhogy én kelljen keressem, alig bírtam védekezni, hogy kerüljem el őket. Magamban gondoltam: „Hej, ez lenne nagy valami!”

Egyszer megtörtént, egyedül voltam otthon, s egy gyönyörű szál ember bejő hozzánk: legyen szíves, adjak aznapra egy sarlót. Ő már látta, hogy ment az uram a mezőre, s neki az volt a fő ügye. Amint bejő, a külső ajtón oda is tolja a zárt: — Né, Kali kedves, én megmondtam neked, nem nyugszom, míg veled nem próbálok. Láttam Pistát, már messzi jár a szekérrel, ezt az alkalmat nem szalasztom el. — Én védekeznék, de eszembe jut a bábaasszony szava: hátha másképp lesz. Feltesz az ágyba, kérel-csókol, s biza nekem fog. Jaj, de fáj, jaj, de annyira szégyellem magam! Az a nagy szégyenérzet, hogy itt most már kettős a bajom: fáj is, a szégyen is. Siettettem, takarodjon, nehogy jöjjön valaki. Én semmivel sem voltam jobban kisegítve, mint Fileppel, de egy annyira hasznos volt ez a lopás, hogy magamba fel volt mentve Fi-

lep, hogy nemcsak ő egyedül buta vagy hibás, itt más baj is van.

Ezek után elkezdett fájni a derekam, éjjel-nappal fájt. Volt, hogy éjjel fel kellett keljek a derekamér, volt, hogy napközben is kellett feküdjek, mert nem bírta a derekam. Minden dolgom nagy nehezen, erőltetve tudtam csak végezni. Napközbe a mezőn kapálás, aratás nagyobb kín volt az operálásnál. Közbe leülni vagy lepihenni nem szabad, mert látják, érezni nem érzi más, s rámondják, hogy dög. Azt mondják, a mezőnek szeme van, az erdőnek füle van, s így kell fogcsikorgatva tölteni a nyári napokat. Még télen, otthon, hol guzsaly, hol isztavató, hol varrás felváltva, még tűrhetőbb.

Na, lestem én, hogy lesz-e eredménye a tiltott szerelemnek, amit reméltem, de nem volt. De megvolt a szörnyű szegyenem, égtem össze, ha csak rá gondoltam, hát mikor találkozni kellett! Na, hogy annyit fájt a derekam, elmentem Bonchidára az orvoshoz, valamit adjon, hogy ne fájjon olyan szörnyen. Na, feküdjem le, meg kell vizsgáljon. Mondom, ott nem kell, itt kívül tapogassa, mi fáj, mert majd megbolondulok. Hát ott kell megvizsgálni, mert ott vannak a méhszalagok. Sírok, de azt mondja: — Fiam, ezt így kell. — Na, mit tegyek? Kezd nyúlkálni, gondolom: vajon így kell? Hát egyszer fel van feküve rám, de én már látom, ez nem gyógykezelés! Jaj, doktor úr, mit csinál? — Kezdek, keljek fel, de lefog kémenyen. — Na, na, ne mozogjon, komoly baj van. — S csak nem enged, s mikor kész lett, rendbe lett, ő magától leszállt, s meg is csókolgatott. — Na, fiam, nincs baj, egy kis reuma. — S írt receptet is.

De én csak nem voltam boldogabb, mint addig, s még szégyelltem is magam. Mondja, hogy vagy két hétre menjek be, nézzen meg, hogy használt a gyógyszer. Na, gondolom, a kutya megy többet oda, ahol kiherélik az embert. S így most megint Filep nyert, mivel a doktorral sem mentem többre, de nem dicsekedtem evvel neki.

A derekam fáj tovább, a mezei munka sok. Elkövetkezik a negyedik-ötödik ős, szedjük a kukoricát, sáros, esős idő van. Én estére kerekedve hordok be a konyhába fosztanivalót; ott a két gyermek, elkészíték egy kis vacso-

rát, s mondom, neki, hogy én itt bent fosztok. De ő észrevette, hogy megjött a rendes vendégem, és mérges; ő mindig számon tartotta, s várta-leste, hogy maradjon el. A бүdös analfabéta a marhák seggítől nem tanulhatott egy annyit: vidd el orvoshoz! De nem vitt, mert félt, hogy az orvos megnézi ott is, hol ő nem akarja. Én türtem, hallgattam, kint fosztja a kukoricát a tornácba egyedül. Nálunk a kerten esőbe-sárba átjárás volt a nagyutcáról fel a kisutcába, a síkátor sárosabb volt. Az ablak az uram fejénél kissé nyitva, hallszik be valami szó. Odafigyelek: egy jámbor szolgáló ment haza, s hallom, köszön: — Jó estét, Pista. — Ez visszaköszön. — Na, há hántod a kukoricát? Há csak egyedül? — Egyedül, me fáj neki a... — Na, aztán ez nekem egetverő csúfság volt! De nem is jött nekem többet, hogy uramnak nézhessem. Meg kellett tegyek mindent — de csak hóhérom volt.

(Az a szegény szolgáló nem volt még öreg, úgy harminc körül volt. Meghalt, s én kellett örvendjek ennek, pedig három gyermeke maradt. De mikor találkoztam vele, kész voltam a föld alá süllyedni, úgy szégyelltem azt a szót! Akkor is, amikor ezt a csúfságot tette velem, nagy görccsel dolgoztam bent, s a gyermekek is szépen játszadoztak, míg elaludtak, s nekem ilyen napidíjaim voltak!)

Egyszer egy téli nap a nagyobbik leányka mintha lázas lenne. — Na, fiam, maradj ágyba, ott egyél, s adok neked oda játékot. — Nehezen lehet gyereket ágyba marnasztalni. Itt Széken szokás nőknek, megkezdve a gyermeklányoknál, gyöngyöt viselni. Hat-nyolc sor piros üveg- vagy faragott gyöngy úgy van egymás mellé sorakoztatva, hogy a nyakot takarja el. Ezt lányok, menyecskék, még idősebb asszonyok is hordják; csak azok úgy intézik, hogy átcsereleik fekete színűvel. Há nekem is volt ilyen gyöngyem, piros, tizenkét sor. A kislány akkor az ágyba csak úgy maradt, ha odaadom a gyöngyöm játszani. Odaadtam, mert én mindent teljesítettem, hogy szeressenek, de szerettek is bámulatosan. A gyöngyből kiszakított, mert ő akarja felfűzni, azt is engedtem, pár sort, s: — Na, játsszál, de ne szórd el! —, a többit eltettem. Ez szombati nap volt. Este rendezem a gyöngyöm vasárnap-

ra, de más estéken, ha valaki ezzel tölti az időt, megszólják, mert kell fogni; szombat este nem volt szabad fogni.

A szomszédunkból egy szép szőke árva leány, meghalt az édesanyja, aznap átjön valamiért, s látja, hogy a gyöngyöm szóródik.

—Jaj, né, ez nem jól van, este jüjjen ked átol hozzám, s segíték rendezni.

—Na — mondom —, biza jó is lesz, mert egy nehezen tudja csinálni.

Eljő az est, vacsorálunk, a gyerekeket elrendezem, a bölcsőt szépen felmelegítem a kisebbiknek, szépen imádkoztatom őket, betakargatom, s veszem egy csuporba a gyöngyöm, hogy megyek rendbe rakni. Azon este ott, abban az utcában volt egy halott, a lány apja odament virrasztani. Nem is szoktak onnan reggelig hazajönni, ott kártyáznak. A lány átjön este utánam, menjek, mert csak egyedül van. Mondom: — Gyere te. — Ő nem jöhet, mert kialszik a tűz, s kihül a ház, hideg tél volt.

Mondom az emberemnek, én átmegyek Sáriékni, kérelem, ni, hát dolgommal megyek, engedjen. S csak úgy, kabát nélkül, ingbe átmentem, első szomszéd volt. Az ablak lent volt, az egész ház belseje látszott ki az utcára, függönyféle semmi, nem volt szokás. S jött még egy lány, barátnéja Sárinak, így hárman voltunk. Én ugyan örvendtem: hárman hamarébb megleszek a dolgommal, de mondom Sárinak, legyen szíves függönyözze be az ablakokat. Az abroszokat vett ki a ládából, s jó szorosan szeggel felerősítette az ablakokra. Én azért kértem ezt, nehogy, mint lányos házhoz szokás, legény jöjjön be, mert én úgy nem maradhattam ott. Még rám foghatták volna, hogy én is beszéltem vele.

Na, mi három nő, fűzzük a gyöngyöt, ajtó bezárva, ablak befüggönyözve. Kész lesz a gyöngy, tíz óra, elköszönök, s megyek haza. Azt mondja a két leány: ne kísérjenek haza? Hát mit, szép idő volt, erős, csikorgós hó. Közel volt az első szomszéd, de míg fűztük a gyöngyöt, jól hallatszott az ablak alatt a topogás, s mondják a lányok: — Ismerjük, ez Pista bá topogása. — Mondom: — Ha szól, engedjétek be. — Nem szólt; én megyek haza, az ajtó bezárva. Szólok, jöjjön, nyissa ki az ajtót.

—Menj, kurválkodj, ahol mostanáig voltál, kurválkodtál.

—Jöjjen ke, nyissa ki az ajtót, me fázom — mondom, de ő megint csúnya szokat kiált ki.

A lányok meghallották, s szaladtak át, hívnak, menjek vissza, de én nem megyek, mert úgy nem jó. Megyek le a szüleimhez, s most már apám is belátja, van ok, s engedni, hogy különváljak tőle.

Két kilométerre laktak szüleim, de én mentem; lájbi se volt a derekamon. Amint megyek a csendes éjszakán, sok szép zene hallszik a faluban, mert ezen a szombat estén, aki csak nem volt öreg, mind bálozott. Egy lelket se talállok, de fázom erősen, s gondolom, bár jönne egy bódorgó farkas, hogy itt a falu közepén tépne szét!

Lemegyek a szüleimhez, s bemegyek a tornácba, az ablakhoz. Csend, szólok anyámnak: — Édesanyám, jöjjön, engedjen be. — Édesanyám megijed, hallom, mondja: — Szent isten, mi baj van? ... — Édesapám nagyot kiált: — Hogy kell a hangodat itt halljam ilyenkor? Halljam, mit hibáztál? — Én semmit — mondom. — Na ne mondd, mert jó a reggel, s úgyis megtudom.

Akkoriban úgy tudtuk, hogy Széken egy embernek van fegyvere. Egy óriási nagy férfi volt, mészáros, valami Nándor nevű. Akkor már beengedett édesanyám, s apám mondja: — Reggel megtudom, mit tettél, s vizlek le a rétre, s hívom Nándort, a puskájával lövetlek agyon.

Ma sem tudom, mi volt az, hogy még apám is gyanakodott a magaviseletemben, csak édesanyám siratott sokat. Hogy mindig oly egészséges voltam, felöltöttem, ahogy kell, csizmám tiszta mindig, dolgom elvégeztem, háztájomat rendbe tartottam, mennyiből lehetett. De ha én rendbe tettem magam, az ilyen Széken már a „kurva” bélyeget viselte; én se nem tettem, se nem vágytam ilyesmit tenni, s mégis két szigorú férfiért kellett halálos félelemben legyek: az uram és apámért.

Na, akkor este lefektet édesanyám, sajnál, hogy megfáztam, rakja a tüzet, hogy meleg legyen. S én óriási nagy köhögésbe kezdek, még félre is beszéltem. Na, kezd virradni, s apám mondja:

—*Kelj fel, Kali, s menj, lássad, mi van azokkal a gyerekekkel. Készíts nekik ennivalót.*

—*Jaj, istenem, há vissza kell menjek? Hát tán most van ok, hogy kizárt.*

—*De ha mondta, ne menj, mér mentél el mégis hazulról?*

Na, nincs ujjasom, előparancsol apám édesanyámtól egy nagy öreg ujjast, olyan voltam benne, mint egy bolond asszony. Nem is mentem a rendes úton, elkerültem egy mellékútra, ne lássanak.

Hazaérek, még jól megnyitva volt az ajtó. Félve bemegyek, az ember sok elszórt tűzgyújtó közt akar tüzet gyújtani; a bölcső a ház közepén összemázolva, mintha vakolókanállal lenne bevakolva piszokkal. A nagyobbik borzosan az ágyban feküdvé sír, hogy hol vagyok. S büdösség.

—*Há mia, menyasszony, hogy mulattál az éjjel, há kidolgozták jól az elődet? Mér jöttél haza? Ne félj, me soha nem mentem volna utánad.*

Na, vegyem be ostya nélkül, de keserű nagyon.

Mondom:

—*Haza kellett jöjje, hogy azt vájom ki a szarbul, s azt fésüljem meg, s készítek enni.*

—*Ne törődj velük, te csak kurválkodni való vagy!*

Nem kapott tetten soha senkivel, s mégis így beszélt, így bánt velem. Háha még meg is kapott volna! Apám azt parancsolta nekem: „Úgy viselkedj, hogy még a gyanú se essen rád!” Nekem ennyiből minden oldalról szigorú parancs adódott, s mind be kellett tartsam.

Egy szép tavaszi napon elment az emberem szántani az anyjának Nagyvánéba. Ez a községtől négy kilométerre fekvő szántóföld. Az embernek el volt fogyva a takarmánya, s úgy ment szántani, hogy eteti a marháit is a zöld fűvön, s így egész éjjel kell egyék az ökör, amíg megtölti a gyomrát, mert apró még a fű. Így éjszakára is velük kell maradjon a gazda, nehogy a lucernásba menjen a marha, mert ha abból eszik, kihatad. Anyósom addig izgatott a fiánál: — Hogyha te nem vagy odahaza, mennek a legények a feleségedhez. — Először még az ember ellene szólt: — Fogja be kend a száját. — De az a vén

perzselnivaló csak mondta. Anyósom külön lakott tőlünk, akkoriban volt neki egy új menyecske menyé, velük lakott egy békalyukban, egyszobás gyenge viskóban. Ez a menyecske hallotta, amint mind lépett fia nyomába, s hecceli rám a hosszú napon, amíg szántott. Volt ideje gondolkozni rajta, s amint eljött az este, szabadra engedte marháit, s nagy sietve hazaloholt. Én estére elkészíték egy kis vacsorát, s vacsorálni kezdünk a gyermekekkel. A kisebbik akkor három és fél éves volt, a nagyobbik hét-éves. Vacsora után a gyermekek könyörögnek, hogy ők velem hálnak, de mind a kettő mellettem akart aludni. — Na, jó — mondom —, de csak úgy, ha én vagyok kívül a szélin, mert ti nem tudtok vigyázni, s leestek. — Szó se róla, csak úgy, ha ked van közbül. — S addig-addig, amíg mégis befeküdtem közbül, s úgy aludtunk öszszebújva. A lakóházunk eleje nagyon régi, kidült volt, mi, a négytagú család a hátsó házban laktunk. A ház fala kirakódott az évbe, hogy kidült, de az asztalosmunka később lett rá, az ablakok helye üresen tátongott. Na, jó, lefekszünk a két gyermekkel, jól elalszunk. Egyszer arra ébredek, hogy fázom, leszállok, de a gyermekek mindjárt sikoltanak, hova megyek. Akkor veszem észre, nyitva a ház ajtaja, azért fázom. Beteszem, de nagyon félek, mi lehet ez, mert az ajtó magától soha ki nem nyílt. Zár nem volt semmin. Visszafekszem, ki nem mentem volna a világért. Bemelegszem a gyermekek közt, s elalszom megint. Reggel megyek a boltba, közel van hozzánk, jó velem szembe egy komoly ember, szép jármos ökreivel, rám mosolyog, s azt kérdi: — Mi az, menyecske, nem volt az éjjel legényed?

Én úgy megszégyellem magam, mert akkor még nem voltam olyan pléhpofájú, mint most. Jövök haza az üzletből, megállok egy helybe. Nem tudok semmit csinálni. Még jobban megijedek, jaj, istenem, mit tud ez a remegő éjszakámról?

Eljő az este, hazajön az emberem, vacsorálunk, beszélgetünk, s lefekszünk. Én hallgatok, semmit nem szólok, mert ki tudja, mit mondana rá, jobb, ha nem is tudja meg.

Másnap megint elmegy szántani s etetni. Délajt jön anyósom fiatalabbik menyé, kért egy fél kenyeret köl-

csön. Adtam, hogyne adtam volna. Mind néz rám, s kacag. Én elpirulok, s majdnem sírva kérem, mondja meg, mi kacagnivaló van rajtam. Akkor kezdi: — Ángyom, megmondom, de előbb esküdjék meg égre-földre, hogy senkinek el nem mondja ked, mert akkor jaj nekem. — S kezdi: — Tegnap éjjel nem vett ked észre semmit? — Jaj, a hideg kezd lelni, hogy eszembe jutott a tegnap éjszaka, megfázásom, a nyitott ajtó. S akkor elmondja a kis menyecske, hogy mikor kedd reggel Pista báty ment szántani az anyjának, anyósom bent a házba s kint is mind heccelte: „Na, az asszonyod ma éjjel jól legényezik!” Pista báty: „Hallgasson ked, anyám!” De anyósom tovább: „Jó, jó, Pista, te lóvá vagy téve.” S míg kiment a fia a kapun, egyet mind ingerelte. Én csak hallgatom a szavakat, s el vagyok zsibbadva. — S mi sült ki tovább? — Kacag a menyecske, s mondja: — Pista báty járt itt az éjjel, s aztán — azt mondja a kis menyecske — majdnem megrugdosta az anyját. Milyen szitkozódás, káromkodás volt ott, majdnem az eget reátépte. „Engem nyugtalanít ked, s ha ő akkor felébred, s ha a nyavalya kitöri, úgy megijed?” — azt mondta. „Lassan mentem be reájok, ahol aludtak, az ajtó nyikorgott, s aztán lassan megnéztem jól, hát a két gyermek a két karján.” Mondta Pista báty, hogy az ajtót nem húzta be, mert nyikorgott, s aztán az első ház elkészítetlen ajtaján távozott. — Akkor ott náluk úgy megfenyegette az anyját, hogy többet ilyesmit a szájára ne merjen venni.

Ez a kedves fiatal menyecske nemsokára rá meghalt, hirtelen halállal. A lószekér rúdja nekivágódott hirtelen a halántékának, s ott helyben rögtön meghalt. Kár volt szegényért, mert fiatal is volt, szép is volt, és kár volt azok közé a maflák közé. Én a halála után sem árultam el a felfogadott titoktartást, de érdeemesnek tartottam, hogy ezt a kurvaságomat is felírjam, mert tiszta szent igaz volt.

(Erről tanuljanak mások a férjhezmenést illetve, mert jó az, ha más kárán tanul valaki. Vegyék úgy a házasságot, mint mikor felveszünk magunkra egy blúzt vagy lájbit, és észrevétlenül hibásan gomboljuk be, azonnal gomboljuk ki, s helyesen gomboljuk vissza, nem hibásan. S

addig gombolja, míg láthatja, hogy jól van. Így az étellel is, ha nem jól van, javítson rajta. Bár ne lettem volna olyan szófogadó, de nagyon féltem az apámtól is, s attól a keserűségszerző férjemtől is, s tönkrement az életem. A bábaasszony megjósolta sokféle szerencsétlenségemet, mind beteljesült. Testem-lelkem szörnyen megrongálódott. Jobb lett volna apámat megtagadnom, mert azt mondta, megöl engem is, azt is, akivel összeállok, s muszájból maradtam. Jaj, de sokat remegett szívem-lelkem a félelemtől, s most az általam felnevelt kígyók emésztik a lelkemet, s nem engedik, hogy hátralévő napjaimat békében töltssem le. Pedig érzem, kevés van hátra, szívnyagyobbodásom van, nagyon rám nehezedett, nagyon nehéz az élet.)

Az én drága férjem szeretett bálókba, lakodalmakba menni, s tisztán észlelhető volt, hogy büszke reám: táncoltattak nagyba. Én is szerettem volna, de ahogy a pálinkát megfoghatta, jól felhajtott, berügött, s kötekedett.

Itt Széken a multságokba az a szokás, ha egy férfi felkér egy menyecskét táncolni, annak a menyecskének az ura el kell vigye annak a feleségét, ki az övét vitte, szóval kölcsönös a táncoltatás. Asszonytársaim tiltották férjeiket, hogy ne vegyék Győri Kalit táncolni, mert nem akartak Filep Pistával lődörögni; ez, ha nem volt részeg, nem figyelt zeneszóra, vagy tán nem volt zenehallása, s ha részeg volt, akkor lekókadott fövel, behunyt szemmel nézte a tökit, s az ilyen multság nem volt menyecske kedvire való. Engem ugyan vittek táncolni, de ahogy kinyílt a szeme, csúnyán nézett engem, s ahogy a közelembé jöhetett, morgott: „Mért álltál oly közel az emberhez” vagy „mért kacagtál”. Egyszer egy lakodalomba reggel felé ordít rám, menjünk haza. Én nem ellenkeztem, menjünk. De csúnyán szid, kiabál; indulunk hazafelé, nem tud lépdelni, rogyásig részeg. Esküszóval mondhatom, írhatom, nála nélkül soha nem léptem ki a küszöbön így multságok alkalmával; ha vizet kellett inni, a cseber kint szokott lenni ivóvízzel, mellette csupor, de én oda se mentem csak vele. Így is szenvedtem eleget.

Most, mikor parancsol, menjünk haza, látták, hogy nem jól csinál. S volt két öregember, nem a multságér, de

közeli rokon volt a vőlegénynek; s ez a két vénember utánunk sompolygott, s én már láttam: veszett kutya módra ugat rám, szid. A két öregember a mi kertünkön keresztül kellett átmenjen hazafelé. Mikor mi be kellett volna menjünk a kertajtón, csak ordít; a két jó öreg sajnál engem, s nagy barátságot színelve az urammal, bejönnek, s beszélnek velem. De ő akkor már üvölt, hogy eltakarodjak, me agyonver. Mondja az egyik öreg:

—Mi a bajod, Pista, megkaptad valakivel?

—Nem kaptam biz én!

—Hát mi a bajod, meguntad?

—Nem untam biz én.

—Hát mi a bajod akkor?

—Az, hogy az éjjel láttam, valamit.

—Hát mondd, mit?

—Láttam, egy ember egy menyecskével mentek ki az udvarra, a csűr felé. S biza én láttam, hogy az ember megtette a menyecskével. S a menyecske aztán bement a mulatók közé, az ura mellé. S az ura oly szépen simogatta, kínálgatta itallal s tésztákkal.

—Hát a te feleséged volt az?

—Nem volt, de takarodjon ettől a háztól.

Én mondom, nem tettem a lábom a küszöbön kívül, én nem bírnám elviselni, hogy egy disznó férjével menjek ki s feküdjek le a földre, hova; falun szokás, vagy nincs vécé, s letojnak a szabad földre, na most fetrengjek belé, s bár mind ily fészket kapna, aki így disznólkodik! De az én hóhérom tovább üvöltöz, hogy menjek, amég látok, mert ő tudja, mind ilyenek az asszonyok.

Az egyik öregember maga mellé vett:

—Szépen most velem jössz, otthon a feleségem készíti a reggelit, s ott velünk elleszel. Elalszik ez a disznó, s háha kijózanodik s nem zaklat.

A negyedik ház volt tőlünk; annál a háznál állapotos volt az öregember menyé, de már közel volt a szabadulása. Mitőlünk hordták a vizet a kútról, s elmegy a menyecske egy veder vízér. Benéz az emberhez, s az kapja a fejszét, hogy vágja abba az állapotos asszonyba! Az, ahogy tudott, szaladt haza: hogy járt, a fejszével szaladt utána.

Soha nem akadt olyan, aki megagyusztálja, pedig sem nem volt nagy, derék ember, sem nem volt ilyen-olyan erős. De került mindenki.

Én biza el kellett akkor is szaladjak a szülémhez. S apám el ahhoz az öregemberhez, aki magával vitt, s kérdezte: — Mi van, hibás-e a leányom, mondja meg őszintén, mer én mindig jóra intem, s ha mégis nem tartja be a parancsomat, föbe lövetem. — Mihály lelkem, ott voltam velök egy szobába, Kali vagy ült, vagy táncoltatták, de abból a szobából még véletlenül se ment ki.

Na, hazajön édesapám, de haragos! Na, csak az kellett volna, hogy legyek hibás! Mondták édesapámnak, hogy Filep egész éjjel részeg volt, az csinálhat, amit akar, neki minden szabad.

Na, én minden dolgot szörnyen igyekezve az édesapám kedvére teljesíteni, ott töltöttem én két hetet, ott három hetet. Mind szégyelljük még az utcára is kibújni, háha még lett volna valami rossz tettem, apám igazán lefejezett volna. Mikor három hét eltelt, egy vasárnap reggel viszem a tejet a tanítóékni; édesapámtól hordta két-három tanító; a férjem még nem jött utánam. Ahogy kilépek a kapun, szólal meg a románok harangja, s ahogy a harangszó a fülemhez ért, előmlött bennem egész valómban az az érzés: megyek vissza az emberemhez. Nem, semmi más vágy nem vonzott, csak a sok szép kenderfonalam, s vágytam megszöni, legyen vászonnak elkészítve, s végezzem el vele a dolgom, míg beáll a mezei munka. Megyek haza a tejevívésből, s mondom súgva édesanyámnak: — Megyek vissza Filephez. — Csak néz, de bennem csak jobban erősödik, hogy megyek. Édesanyám kérdi: — Izentek neked? — Mondom, nem izent senki, de félek, egér akad a drága sok szép fonalamba, s nagy kár lenne. Kapok egy embert, hogy arra megy, az emberem felé, s mondom neki, legyen szíves, szóljon le Filep Pistának, jöjjön ide le.

Szüleim lefeküdtek, én az ablakot figyelem. Nem kellett sokat figyeljem: jött. Lassan jött be a sötét házba, s szól: — Na, hát jössz vissza? — Én mondom: — Igen — s odahajlok édesanyámhoz, megcsókolom, s mondom: — Megyek. — Édesapámnak nem szólok, gondolom, alszik, s

eljöttünk. Na, vettem észre, hogy örvendett, s na, meg hogy háromheti pihenésem volt tőle, könnyebben is átestem a nagy nehéz kötelességemen. Reggel fogok korán, szapuljam meg a fonalaimat; szépen megszapulom, másnap nagyon szépen kitisztálom. Estére kerül a terítés, s mondom az emberemnek: félek, ellopják, mert szokott így történni, de az éjszakai fagy még sokat fehérítette. — Na, csak terítsd bátran, nem lopják el. — Én csodálom, hogy olyan biztos, s ekkor jön egy tizenöt éves román fiú.

—Azért küldött a főtisztelendő úr, adja ked meg a pénzt a miséjért.

Beszalad a fiúval; nem tudom, mennyi pénzt adott oda. Én teríték, szélesztem a fonalakat szép vékonyra, ne legyen csomósan. Bekerülök a mosásból; sok hideg vízben jártam, fázok. Vacsorálunk, s jó meleget csinálok. De nekem mind a fejembe kalapált, mi volt az, a román fiú kérte a misepénzt. Azt hallottam, hogy aki misét szolgáltat, annak sikerül, amit kér. Lefekszünk, s én kezdek vele beszélgetni, mondom, félek, hogy ellopják a drága fonalamat.

—Attól nem kell félj, arról biztosítlak, hogy nem lesz baja, mert ha ellopják is, visszahozzák.

Én csak gondolom, mi bújt ebbe az emberbe, oly biztos. S akkor kérdem:

—Az a román fiú mér volt itt?

—Há csak úgy...

—No de miféle misepénzt kért?

S mondja:

—Nem jól értetted.

—Na, ha nem mondja meg, megfordulok békéle, s hozzám ne szóljon.

—Na, gyere, na, megmondom. — Akkor olyanformán voltunk, mint új párok. — Megölel, s mondja tovább: — Elmentem a román paphoz, s mondom a papnak, nem merek utánad menni, nem tudná megcsinálni, hogy jöjj vissza te, kérése nélkül? A pap vállalta, megteszi, s még mondja a pap, addig ne adjak pénzt, amíg nem vagy visszajöve.

S kérdem:

—Ked mikor beszélt a pappal?

—Ezelőtt öt nappal, de kellett én is böjtöljek pénteken.

Én még azután is gondolkoztam rajta, hogy is volt. S eszembe jut, hogy vasárnap reggel vittem a tejet a tanítóknak, s megkondult a románok harangja, s bennem úrrá lett az a gondolat: megyek vissza az emberemhez. Nem tudom, miért, de nem tudtam szabadulni ettől a gondolattól. Nyugtalanítottak az elmaradt dolgaim, de az emberem után nem vágytam, s mégis kellett üzenjek este utána, tudtam, hogy jó. Így mondja, szolgáltatott misét a román pappal, s ez a pap olyan volt — nem tudom, ördögös vagy mi —, hogy volt szép gyümölcsöse ott a falu szélén; jó, nemes gyümölcsöket plántált belé, finom körtétet, s mikor ért, megtörtént, kívánta, aki látta, s volt biza, aki venni akart a fáról, de ahogy megfogta a körtét vagy almát, biza nem falhatott belé, mert a keze odaragadt a fához, nem tudta elengedni, míg a pap oda nem ment. S akkor szólt neki: „Na mia, akartál lopni? Azt ne tedd.” S aztán ő fogta meg a kezét, és mondta: „Menj dolgozdra.” Addig nem tudta a pap gyümölcsfáját elengedni. Így járt négy-öt személy is, s híre ment, nem mert többé senki nyúlni a pap gyümölcséhez.

S így mondta az emberem: „Ne félj, me én már tudom, hogy a fonaladnak sem lesz baja.” S ez így is volt.

Ezek után bármi kis vagy nagy bajunk volt, rögtön kiáltotta:

—Mért jöttél vissza, én nem mentem volna utánad... MÉR izentél? ...

De én soha többé nem hagytam ott az emberemet, pedig nagyobbnál nagyobb csúfságokat csinált velem. Nem tudom, ez a mise hatása volt? Szörnyű nehéz volt nekem, de hallgattam.

Nem kell várni a bajt, jön az magától is. Muladozott a nyár, nyűttük a kendert, s azt kellett valamelyik tóba vinni áztatni. Ez kivételesen férfi dolga; két hétig kell víz alatt pihenjen a kender, hogy szép szálai leváljanak a kórjáról. De addig is el kell menni a kenderhez, venni ki belőle egy maroknyit, s hazavinni, hogy megfigyeljék: rendes-e az ázás? Mert ha igen megázik, összeszakadoznak a szép szálak. Ezt úgy mondják, „hoztam látót”. Na, jól

van a kenderünk, kell menjünk kendermosni. Én kell készítem az ennivalót, ő a szekeret, marhát; kimelegszik az idő, legyünk ott be a vízbe.

Reggel megy el előttünk a disznósorda, szólok az emberemnek, engedje ki a disznót a csordába. Nagyot kiált:

— Ne légy olyan nagy naccsága, engedd ki te!

De én féltem, kifut az étel, s otthon maradt a disznó. Nem oly nagy baj, de nekem fáj, hogy ennyit nem tesz meg.

Ettünk, s indulunk. Fogja be a marhákat. Én egy anynyit megtettem: nem szóltam, s ő se szólt. Jött az anyja, neki is volt kendere a miénkkel. Máskor az volt a szokás, mikor indult, szólt: „Gyere, ülj fel a szekérre, me üres szekérral megyünk” — de se ő, se én nem szólunk. S a néma ördög még jobban kínozza az embert. Jó nagy botot vesz a kezébe, külhajt a kapun, s én gondolom, elme-nyek gyalog, s mire ott lesz, ott leszek én is. De az anyja kezdi felhúzni: — Hát te tűröd, hogy ne szóljon? Még itthon marad, s nem jó kendermosni. — Én nem maradtam volna el a kendermosástól, kedvenc munkám volt. Hát fogott az anyja szava rajta, s épp zártam az ajtót be, ő visszaugrik vérbe forgó szemmel, s a bottal, mellyel a marhákat pufálta, nekem fog: zup, zup, nagyokat vág a hátamon. S én, mint egy állat — az is elszaladt volna —, mondom: — Nesze, üssed, me van mit!

De meg is tette! Vagy nyolc nagy botütést ütött rám, s akkor ment, felült az anyja mellé. Én is indulok, sírva, nagyon fáj a hátam a veréstől. Mire ő kibontja a lecövekelte kendernyalábokat, én is ócska ruhát veszek magamra, s szó nélkül csapkodom a nagy fő kendert, tisztuljon.

Ott sokan vannak, de oly szörnyű női sikoltások hallszanak; egyik fél a víztől, másik preckelődik; másik fél a piócától. Én tudtam jól úszni, nem féltem sem víztől, sem piócától. A többi férfi szidja a feleségét: — Mit vagytok olyan zajjal, látjátok, Kali milyen csendbe dolgozik? — Igen, mert ő nem fél a víztől!

Megfájdult a derekam, de szokott az, úgy jött, sóhajtottam. Meghallotta az életem elkeserítője, s megszólalt: — Na mia, b...nál? Na, menj oda bé a nád közé, s híjál

egy jó, kemény férfit, hogy tegye meg, mert az a bajod...

Nekem pedig testem-lelkem össze volt zúzva. Két márékkal dobtam a hátamra a vizet, úgy égtek a botütések. S ez mind nem elég, most ezek a szörnyű szavak...

S még van hátra egy nagy fizetés! Kibe van szív és érzés, számítsa össze, csak egy napra mi jutott nekem!

A tóra mindenki szok vinni egy kis melegítő pálinkát, mire kijő a vízből, iszik, s állítja egymásnak támasztva a kimosott kendert, hogy a vize szálljon le, s a marhák-nak ne legyen olyan nehéz. Mire a mi kenderünk s az anyósomé is ki van terítve, a férjem vesz elő egy üveget, egy üveg édes bolti italt. Jaj, de ittam volna belőle, s meg is érdemeltem volna! De a keserűség nem engedett, hogy hozzányúljak.

Vettem magam, s útnak indultam haza. Nagy hegynek fel kellett menjek; mindjárt felérek a hegy tetejére, s olyan furcsa valamit hallok. A nap akkor hajlott lefelé, még világos volt; hallom, mint valami medvetáncolatot: „Dáná, dáná, dáná, dáná...” — vékonyabban is, vastagabban is. Mire a hegy tetejére érek, összetalálkozunk egy jó erős cigányasszonnyal, nyakában téli átalvető, s lehet, pálinkából is felhajtott; én meg sem fogtam az üveget. Amint elhaladt mellettem, ment haza a koldulásból, nekem se kellett több. Nem volt senki a közelemben, szívem szakadtából sírni kezdtem: hát még a koldulásból hazatérő cigányné is boldog dúdolással járja az utakat, s én zokogok szívemből, hang nélkül, pedig a befelé ömlő könnyek százszor jobban égetik a lelket.

Hazaérve kezdek dolgaimhoz fogni, vacsorát készíteni.

Én soha, de soha, míg e ház kapuján belül voltam, soha nem tettem, bármilyen harag volt köztünk, hogy én ne főzzek. Nekem is kellett enni; ő ha akart, ett, s ha nem, ment, pálinkázott. Pénze volt, ennivalót is kapott. Én hallgattam, ami volt a háznál, a dolog s a durvaság, de ő, mikor legtöbb népek közt volt, panaszkolta, hogy már két éve nem főztem neki! Mikor soha, de soha nem telt el egy nap főzés nélkül. Volt úgy, nyár volt, voltak rucáim, őszire, télire tömtem, mikor párosával, mikor

egyenként. Mikor ültetni kellett kotlót, kellett szóljak, adjon pénzt ide:

—Kotlót ne ültess, verlek agyon kotlástul! Nincs gabona, ne etesd a csirkéket.

Mikor eljött a nyár, másoknak voltak jó vágniváló csirkéi. Ő is ordított: — Vágj csirkét, Kali! — Ki kellett menjek, s hallgassak, s főztem, amit lehetett. Én ettől voltam túl kövér: ő akármit ett, olyan volt, mint egy szúnyog.

Egy nyáron oda törtem, hogy volt hat szép, fehér rucám. Jó hizók voltak, rendre megtömtem őket. Én ugyan félve ettem belőlük, mert magas vérnyomással voltam, s tiltva volt kövér húsokat enni, s odaosztottam ennek az embernek. De még akkor is panaszolt: nem főzök. Voltak, akik távol laktak innen, azok még hittek amit, de aki közelebb lakott s be-bebotlott hozzánk, ha férfi, ha nő, az látta.

Abban az évben, mikor a rucáim voltak, s jött karácsony, két hatalmas szép rucát vágtam le. Oly kövérek voltak, szép máj, na, készítem, mi puliszkával szokjuk, az egész falu. Jó tepertyűje, szép pirosra sült máj, a csontos részei levesnek, nagyon finoman elkészítve. Karácsony első napján sült is, fő is a jó rucahús; ő, mint a teknősbéka, csak alszik. Gyakran szólítgatom: — Né, jüjjen ked, egyék ked... — Ő, ha akart, ett, ha nem, nem. Ha úgy mondta, ott az ágyba akar enni, egy szót se szóltam, s ett, amennyi kellett. Délre fő a jó erős rucaleves, két kedves, jó öreg testvérem délbe, templomból kijövet, belépnek hozzám, lássák, hogy vagyok. Ez a sátánfajzat csúnyán néz reájok, azok köszönnek, s beszélgetünk együttesen. Nem szokták elfogadni, bármivel kínáltam, mert látták, hogy eszi érte a sárga irigység ezt a gonosz embert. Én éppen főzöm be a vékonylaskát a levesbe, s mondom:

—Kész a leves, tegyek, eszik ked?

Azt feleli rá mogorván:

—Töltsd az anyád p...ba.

Áldott jó Isten, hát mit vétettem ellene, hogy így sújt! Volt főzve, de nem ett ott senki. Ha más testvéreim lettek volna, nekiugranak, s a torkára fojtják a szót. De ezek soha még szóval sem bántották, mert tudták, hogy raj-

tam úzné ki bosszúját. Másnap, s harmadnap is, ha akart, ett, ha nem, nem, s ment a többség közé, ahol legtöbben voltak, s mondta, hogy nem főztem, egész ünnep alatt egy csupor teával húzta ki. S volt, aki elhitte, mert oly sovány volt, mint egy ceruza, a szörnyű kutyasága miatt.

Történt, a negyvenes évek közepén hozták ide Székre Désről egy gépészt; a mellettünk való malmot kellett rendbe szedje. Egy igaz szívű, tiszta lelkű, vallásos ember volt, s hogy a szomszédságban volt a malom, itt nálam vett a gépésznek szállást a tulajdonos. Szállást adtam, de kosztot nem; a szállást lisztfizetésben intéztük a tulajdonossal, mert akkor nehéz volt liszthez jutni. Kosztot a tulajdonos adott neki; én félttem, hogy igen gyengének bizonyul az én főztem. S biza itt ebben is előugrott a nagy szégyenlősségem. Kedves ember volt a gépész, az mindenkin segített szelíden, mi csak tőle telt, s úgy tudta viselni magát, hogy még gyanú se fért hozzá. Még most is csodálom, hogy az én vad emberem is be kellett ismerje nagy finomságát, úgyannyira, hogy nem szenvedtem meg ezért a férfiért. Valami két hónap hiányzott az egy évből, hogy nálunk volt: egy szobába laktunk, egy szobába aludtunk, s mikor a malomban nem volt dolga, itt velünk beszélgetett, olvasott. A kosztrészét is odahozták nálunk, ott költötte el, s nemhogy féltékeny lett volna az emberem, hanem amikor egy kissé jobb főzést intézhettem, az emberem súgta: — Kínáld meg a gépész urat. — Én nem, mert szégyelltem, ő városi, s ez igen gyenge lesz neki; ezért szidott meg sokszor. Én mondtam, kínálja ő, s így nagyon ritkán történt a megkínálása annak a finom, jó embernek. S az a sok jósága, helyessége úgy belopózott a szívembe, hogy majd megzavarodtam érte. De biza zavarodhattam, mert ő a kis körmével se tudott róla. Egyszer úgy volt, hogy megcserélik a gépész szállását, na, akkor voltam én nagy bajba. Ott sírtam, ahol csak az Isten látta. Hogy bár ne is lássam, ne is halljam, mert nagyon szép, helyes beszédje volt. Az volt az óhajom, maradna itt, hadd lássam szüntelen, azzal is beérné az én beteg szívem.

Ennek a gépésznek nem volt otthon a felesége. Ritkán, egy-egy vasárnap hazament a gyermekeihez, s mint egy

nagy madár a fiókáinak, vitte a szükséges ellátáshoz való. Ez az ember egy cigarettát, soha semmi italfélét nem használt, vallásos református volt, de én ilyen önmegtartózkodást soha még csak nem is hallottam, beillett volna a magaviseletje egy püspöknek is. Gyönyörű fényképe volt a feleségéről, imakönyvben tartotta. Este-reggel vette az imakönyvet, s tette ki a felesége fényképét az asztalra, s oly áhítatosan imádkozott. Ezért a nagy szelídségéért még jobban szerettem. De úgy elrejtettem ezt a nagy szenvedésem, hogy nem is sejtette, ő éjjelét-nappalát tiszta lélekkel töltötte, s betelt rajta a mondás: a tiszta szívnek drága kincs a hit, tűrni és szenvedni megtanít.

Nem volt idős, csak akkoriba lépett a harminc évbe. Na, most én mit tegyek? Egy szobában aludtunk, az uramnak nem engedtem volna, ha megölt volna, akkor sem, hogy valami neszt észrevegyen. Nem bírtam volna ki a szégyent. Pedig hát tudtuk mindnyájan, hogy ez a rongy élet úgy megy, de az emberemnek még így volt jobb, mert hogy baj ne legyen, én hívtam ki az istállóba s önként: — Na, gyere, s igazítsd magad gyorsan, s éjjel meg ne moccanj. — Még ha fordulni kellett, még akkor is nagyon lassan, mert zörgött-zizegett az ágyba a szalma, s nehogy undort, sem semmi érzést ne idézzünk elő a másik ágyban fekvő férfinék. S mintha még az én emberem sem lett volna olyan gonosz; boldog volt, mert azt hitte, vágyódom utána, s azért tépem ki az istállóba, hogy ott végezze el a maga baját. De nekem soha, egy esetben se ért egy fakrajcárt. Ezért nem helyeslem, hogy a nemi életet közösülésnek nevezik, mert én nem közösültem, nem volt közös az érzés. Mert én, mikor vettem észre, hogy nem kerülhetem ki, kell engedjek, kemény ökölbe szorult a kezem, s boldog lettem volna, ha olyankor bár kétszer-háromszor a pofájába vághattam volna!

Hej, de nem így a gépésszel, azt hittem, megzavarodok, úgy vágyódtam utána, de ezt elrejtettem, s nem tudom, megtudta-e valaha vagy soha. Egyszer el kellett menjen az uram hosszabb útra az ökörszekérrel, úgyhogy éjjelre is odavolt. Reszkettem az örömtől, na, most háha sikerül a boldogságnak közelébe jutni. Az emberem ide rendelte éjszakára egy hatéves unokáját, gondolom, semmi baj,

a gyermek elalszik, s én mennyországot éreztem magam körül. Este volt örölnivaló, a malomból kissé későn jött haza, még jobb, me jól elalszik a leánya. Én lefeküdtem, jó meleget csináltam. Hazajön a gépész tíz órakor, előszedi imakönyvét, szép csendben elvégzi imáját, vetkőzik, lefekszik. Szép holdvilágos éj van, a szobánk is négy nagy ablakkal világos. Lefeküdt, de tudta, hogy az emberem nincs itthon. Én nyugtalan vagyok, világért nem tudnék aludni, figyelem, s hallom, mélyebben szuszog, alszik. Hej, de aggódok. Nem voltam csúnya, negyven-negyvenegy éves, egészséges, piros arcom volt. Még várok és remélek: szép fehér pendelyt vettem magamra, s közben a gyerek szólít, hogy kell pisilni. Na, én feltűnő zajjal leveszem, s beszélek hozzá: — Nem vagy, drága, szomjos? — De igen. — Én lobogva megyek a szép holdvilágos szobába a kancsót elvenni, csak úgy repül utánam a szép fehér pendely. Ott közel az úr ágya, de semmi jel sincs, mintha senki nem volna ott. Úgy addig, hogy le kellett feküdjem, de alvás nincs. Há mi legyen? Én, ha ott reped szét a szívem, akkor sem szólok, pedig életemben soha senki után nem vágytam annyira, mint most ez után a férfi után. De én soha, de soha meg nem szólítottam férfit, ily alkalom nem volt. Ej, gondolom, ha már nem is vagyok kedvére való szép, de hát ő is csak egy gépész, s nem király. Tudtam, már régtől nem volt összebújva nővel, háha, háha... Csend van, egyszer zizeg a szalmaszál, le az ágyból, kezdem én a takarómat hajtogatni, vegye észre, hogy nem alszom, s szólhasson. Hallom, veszi fel a cipőjét, hallom, megy az ajtóhoz, megy ki. Na, én még remélek, s gondolom, hogy lenne jobb: kissé kéressek magam, vagy öleljem gyorsan magamhoz? Hát, uramfia, jön be, s megy szép csendesen az ágyához, le a cipőt, s lefeküdt.

Jaj, de nagy bánat volt a szívemen, de nem szóltam volna egy orszáért egy szót sem. Féltem, rendre utasít, s ezt már igazán nem bírtam volna ki. Így virradtunk ki szép testvéresen, de csalva éreztem magam. Az utcabeli fehérnépek s mások mind azt hitték szentül, én a gépésszel egy vagyok. Az emberemet is megszólították többen: „Te, hát hogy bírod a sógorságot? Te, hát te előbb, vagy ő?” S egyszer ment, fogadjon ügyvédet, s pert akart

kezdeni, de ez az úr addig beszélt hozzá, hogy elhagyta. Na, másnap, hogy hazajött az emberem, kérdi tőlem, na, hát hogy telt? Mondom: — Kérdje meg a kicsi Sárítól, s — mondom — nem bánom, ha a mai nap elküldi kend. S úgy is volt. Szerettem, de már reményem se lehetett, Isten vele.

De azért ott maradt minálunk, míg a malomtulajdonossal nem lett valami nézeteltérése; akkor elszegődött egy másik utcába lévő malomtulajdonoshoz, annál is maradt négy-öt hónapig. S fel-felkeresett minket; sem akkor, de soha nem is gyaníthattam, hogy tud-e a nagy szenvedéseimről. Mielőtt hozzánk nem jött, ő is volt börtönben, ő is politikai bűnös volt. De a széki nép iránt nagy szeretettel volt, s őt is mindenki szerette.

Egy délutáni időben ketten voltunk, s beszélni kezdett a börtönről. S aztán felemlítette, hogy ott megszűntek férfiak lenni, nem vágyódtak nők után. És oly szép szelíden beszélt el ezeket. Én nagyon szerettem, nem szóltam erről egy világért, de arra gondoltam, háha akkor az egyetlen alkalomkor azért nem jött hozzám, s nem azért, hogy utált vagy gyűlölt volna. Később, s most is, áldottam a jó Istent, hogy úgy történt, s becsületes maradtam. Azóta itt Széken csak egyszer volt nálunk, de én többször is felkerestem, s a felesége is eljött hozzám Székre. Tehát csak örvideni tudok, hogy becsületes maradtam muszájból, mert a férfi is becsületes volt. Most, hetvenöt éves fejjel örülök ennek, mert a becsületet semmi pénzért semmi vásárba nem lehet megvenni.

Az is akkor történt, amikor ez az úr még nálunk volt, hogy én belekezdtem a fogaimat csináltatni. Szamosújvárra kellett bejárjak gyalog, semmi jármű nem volt, 15 km távolság ez. Az úr kedvesen mondta: — Vigyázzon, Kali néni, meg ne fázzon, öltözzön fel jól, vegye fel az én bőrkabátom. — Annak jó nagy gyapjas belseje, jó nagy prêmes gallérja volt. Én reggel elindulok, de nem veszem fel az úr kabátját. Az öltözet Széken kevés különbséggel a nyári; a malom mellett megyek, ott az út. Meglát a gépész: — Hova megy, Kali néni? — Mondom, Szamosújvárra. — Hát mért nem vette fel a kabátomat? — Nem fázom — mondtam. — Na, álljon meg! — S át-

szalad a lakásra, hozza gyorsan a kabátját, s adja rám, mint egy méltóságos asszonyra. A malomban sokan voltak, bámultak. Senki se hitte volna el, hogy ártatlanok vagyunk. Én magam is haragudtam, miért simogatja úgy el rajtam, úgy begombolgatta, a gallérját felhajtotta, s jól odasimította a füleimhez. — Na, így né, ne fájzon. — Az őrlősök közül, kik még nem jöttek ki bámulni, azok, akik látták, ráncigálták: — Gyere, nézd meg, akinek van jó latra... — Még az emberemnek is mondták: — Hogy tudod te túrni? — De ezért az úrért nem szidott, csodáltam is. Soha egy annyiban nem részesülhettem, hogy bár egyszer megölelhessem. Katonaság ment át a falunkon, énhozzám tiszteket kvártélyoztak be, a népek előtt mind úgy volt, hogy azok mind megtették velem.

Engem mindig csak mint rossz rabot tartott, a pénz mindig nála volt, a lájbibélésén belül. Ez nappal rajta volt, éjjel a feje alatt, s ha mondtam apámnak: „Hát lelkem, neki gyereke van, s ő kell ezért vigyázzon...” Na, én is gondoltam ezt, de szó sem volt gondoskodásról. Ett, ivutt, sok idejét a kocsmába töltötte, s kártyázott is. Én egyszer mondom neki, nekem kell egy fersing viselnivaló, hogy a finomabbat tegyem el a leányai számára. Ekkor már a tánc utáni pénzből kértem, amelynél én dolgoztam, takarítottam, nem marha áráról volt szó. De már úgy megszokta a pénzt magánál hordozni, hogy sem szép szóra, sem sírásra nem adott. Egy kis gabona s puliszkaliszt volt a háznál, s egy valamilyen gyenge disznót vágunk, soha nem volt több egy mázsánál. Azt ordította: — Oszd be úgy, hogy húzd ki az évet vele!

Na, kellett egy kartonfersing, hogy a szatént tegyem el a leányainak, s meg is szóltak volna, ha azt használom, mert az templombajáró volt. Háromszor-négyszer is mondtam, adjon a pénzből, tán nekem is jár, akkor felkap egy nagy fát a kályhától, s jól hátba vág vele: — Na nesze, ez jár neked, a felséges istenit az anyádnak... — Alig tudtam kiszédelegni az ajtón; a gyermekek sírtak, ő is kijött a házból, s én féltem, hogy még üt, félve bementem, szedek a kötényembe egy-két váltóruhát, s indulok ki az ajtón, ő jő be, megfog, s behúz, félek nagyon, elhagy az erőm. — Mit akarsz? — kérdi. Én mondom: —

Megyek, amíg látok. — Akkor megszeppen, s mondja: — Ne menj sehová. — Így nem lehet élni — mondom —, még a tömlecbe is jobb sorsom lenne... Félek, hogy leüt, mint egy kutyát, s most gondolom, apám is belátja, van ok a válasra. Semmi hibám nem volt, amikor szolgáltam, fizetésen felül ajándékba kaptam ruhának valót.

Elkezd sírni; a gyerekek ezt még soha nem látták, s kérdik: — Mért sír ked, apám? — Sírjatok tük is, me eddig volt apátok, anyátok, de most anyátok hágy itt, s én akasztom fel magam, s nem lesz se apátok, se anyátok. — A gyerekek lehet, nem is tudták, mi az az akasztás, én vonom ki magam az erős fogásból, s a leánya mondja: — Apám, hát mikor akasztja fel ked magát? — Ez egy péntek nap volt. Kiszabadulok a kezéből, volt tizenhárom lejem, ezt odaadom a leánya kezébe: — Végy, drága, magadnak a boltból cukorkát, pogácsát, főzzél magadnak tojást, ne éhezél — s azzal uccu, megyek, hátamon viszem a kék tanút, érdemtelenül. Na, most apám tán nem lövet fejbe, nem volt oly nagy hibám.

Lemegyek a szüleimhez, de apám csak durván fogad, nem enged, menjek hazul, ne lássák, hogy ott vagyok, mert szégyelli. Eljő a vasárnap, de apám nem megy templomba, restelkedik, hogy otthon vagyok, nem Felszezen az uramnál. Nekem ez nagy seb volt a lelkemen: apámnak szégyent okozzak. Az ember jön esténként, kitűnő rábeszélő embereket hoz magával, s azok: — Né, Kali, hát nem jobban vagy te ott az uradnál, szép nagy ház, nem kell taksás házba menj, s né te, ha most mérges volt, többé ez nem lesz. Gyere, menjünk most hárman haza... — Apám azt mondja: — Elég baj, még kutyát sem vernek, elég baj a fanélküli verés is... — Ekkor azt mondja az emberem: — Gyere vissza, me táblázatok egy hold földet. — Nem kell — mondtam —, mert akkor még jobban hánykolódik. — De apám beleszól: — Táblázást ne is emlegess. — Mert apám ilyen igazságos volt, idegenhez még inkább, mint gyermekéhez, mert félt, hogy tábláz s én otthagynom, s ez a gyermekektől, az árváktól lesz levonva, ezt nem bírta volna apám becsülete.

Elmennek az emberek, én ott maradok. Már tervbe

vettem, kitakarítom az egész lakást, nekifogok, megmen-
tem édesanyámat a sok mászkálástól, mert már anyám
is öreg volt. Kedd volt, hetivásár napja. Délbe a leányka
iskolából kijövet a piacon vett négy-öt almát, s leszalad
vele hozzám. Van még ott három szomszédasszony, én s
édesanyám. A leányka sír, oldja a táskáját, sírva rakja
az ölembe az almákat — fogadjam el, mert én is mindig
mindent adtam nekik. — Edd meg, drága, te. Honnan
volt pénzed? — Hát amit ked adatt. — Mért nem vettél
vele cukrot, edd meg, fiam, te. — A leányka nagyon sírt,
mind sírtunk: mondja édesanyám sírva: — Vedd el, s
adok neki pénzt, vesz mást. — S rögtön ad enni édes-
anyám a gyereknek. S mondja a gyerek: — Édesapám ho-
zott le a hijuból szárazkolbászt, ett, s nekünk nem adott.
— Úgy megsajnáltuk mindnyájan a szegény árvákat. Mert
mint a mesében a gonosz mostoha, ha én mondtam volna
az uramnak, né, vidd egy éjjel s ásd el a gyerekeket, s
akkor ketten jól leszünk, egy füttyre megtette volna.

Na, küldjük haza a gyereket, gyorsan menjen, ne tudja
meg az apja. De biza megtudta, s nagyon elverte a leány-
kát. A szüleim is, én is, nagyon fájlaltuk az árvákat.

Siettem kitakarítani a szülei házat, hogy ház, pitar,
kamara, tornác legyen szépen kimeszelve. S aztán épp a
főbíróval jött utánam egy este. Én már akkor inkább hall-
gattam a rábeszélő szavakra, de még az is sürgetett, hogy
a ruháim mind ott voltak, s hiába kértem, adja ki, de hogy
adott egy darabot. Ebbe volt egy kis reménye, hogy azo-
kért visszalógok. Akkor este nagyon ígírte, hogy belát-
ja, nem jól tett, de többé ez nem fordul elő.

S én olyan hülye voltam, mert a gyerekek úgy a szí-
vemhez nőttek, le sem lehetett operálni, hogy az este hár-
man mentünk Felszegre. Ó, hogy örvendtek a gyerekek
s én a gyermekeknek!

Ezek után egy hónap múlva beteg lett a nagyobbik le-
ányka, s este kéri az apját: — Nem engedi ked, hogy
este édesanyámmal aludjak, úgy szédülök. — Lázas volt
a leányka, de az apja felkapta, s oly durván becsapta a
kis ágyába: — Menj, dögölj meg ott! — Jaj, hogy gyűlöl-
tem a vén gazembert! Mondom neki: — Te, ha én hoztam
volna ide mint bitangot, akkor sem kellene így tégy!

A tánc még mindig a mi házunkban van, biza én kellett mindenben alkalmazkodjak, rendbe, tisztán tartsam a háztájamat, mert az a sok fürge szem mindent szemügyre vesz. Egy nyáron nem engedték be a táncot, ott volt az öreg édesapám, utolsó évét töltötte nálam; ő félt kissé hozzám jönni, magába összeszámíthatta, mit szenvedtem én az ő nyakassága miatt. El nem tudom gondolni, mért tört úgy rám az én emberem: — Hozd fel az apádat. — S csak nem nyugodott: — Hozd fel az apádat... — Már ágyba fekvő volt, nem voltak nagy fájdalmai, csak az öregség, izomgyengülés, s ha már nem tudott legényesen járni, nem is ment utcára. Feküdt, olvasott; mindenben oly helyes volt, hogy abba a korba nem létezett olyan. Helyes étkezése, beszédje volt, hogy élvezettel hallgatta bárki. Volt még neki három-négy hold földje, mit még nem osztott szét gyermekei között, fenthagyott az ő szűkségére; jó disznót vágott, s negyedét se ette meg, de nem engedte, még gyanú se férjen ahhoz, hogy ő a másét eszi. Az ő gabonája, szalonnája fel volt téve a padlásra: ő soha fel nem ment, mert nem is tudott, de biza a kedves veje elhordogatta, eladogatta a gabonáját az elöregedett, elgyengült apósnak, s akkor tudtam meg, miért erőszakolta, hozzám magamhoz apámat. Egyszer szóltam a házitolvajnak, mért nyúl az apám gabonájához, s oly nagy veszekedés lett belőle, azt kiáltotta: — Fogd be a szádod, me kidoblak apjastul együtt az árokba! — Édesapám most vénségére nagyot hallott, feküdt az ágyba, egy jó hosszú háziszóttos törülköző fel a feje felett a gerendába volt behúzva, s azt megfogta kétkézt, emelte meg magát, ha fel akart ülni vagy meg akart fordulni. Soha nem szorult senkire, hogy megfordítsák. Mikor nagy hangosan kiabáltunk, azt észrevette, hogy veszekedés van, de nem értette, miről van szó. Mikor kiment az emberem, apám megfogja kétkézt a törülközőt, s felül s kérdi: — Kali lelkem, mi baj van? — S én akkor fenyegetőn rázom az ujjam szegényre, s odakiáltom: — Nem hagyta, hogy elváljak! — Nem értette tisztán, s kimeredt szemmel kérdi: — Lelkem, há kivel nem hagytam, hogy hálj? — Azt, hogy váljak, úgy értette, hogy háljak. — Kali lelkem, ugyi, az én gabonám külön van? — Ej, gondolom, igen,

külön van. Ennyit tettem apámmal szemben, hogy megfenyegettem, de mindig bánom. Az volt a jó, hogy elhozta az Isten szép, csendes halálát, s nem kellett költöztetni semmi nélkül másik gyermekéhez. A testvéreim semmi részt nem kértek sem a gabonából, sem a szalonnából, sem a pénzből. Ez az átok ember elemésztette, elemésztette volna az egész világot, s mégis sovány és pénz nélkül volt mindig.

Az idő telt, az uram leányai nődögéltek, a nagyobbik rendes növésű, szép arculatú volt, s korán felkapták, táncoltatták. A kisebbiket sokat kellett vigyem orvoshoz. Széken nem volt orvos, hanem Bonchidára vagy Kolozsvárra kellett vigyem, nehezen. Mikor bementünk az orvoshoz, na, vetköztessem le, megfogja az orvos a leányka két vállát, s azt mondja: hogy lehet ilyen jól fejlett nőnek ilyen semmi gyermeke? Mondom, én csak nevelőanyja vagyok. — Áhá, ez baj — mondja, s vizsgálja, kopogtatja. — Ennek tudóbajos volt az anyja. — Csak három hónapig volt az anyjával, meghalt spanyolban — mondom én. — Az elég, hogy megszülte — felelte az orvos, és receptet írt, valami kanalas orvosságot. Valamiféle hársfavirág szörp volt, két üveg után már láttam, hogy javul. Elhasznált három üveggel, és jobban lett. Én nagyon vártam, hogy helyrejöjjön, mert oly vézna, csúnya, szeplős leányka volt. De nagyon hűségesnek mutatkozott. Gyönyörűen tudott énekelni, már a bölcsőben, ha nótát hallott, mindjárt ő is énekelt, de szépen. Mikor ezt hallottam, sietve kimentem, mert sírás ölt, és nem akartam, hogy észrevegye. Félttem, hogy nem marad meg, az apja pedig annyit sem törődött vele, mint egy tücsökkel. Na, aztán megmaradt a mai napig is. Nem hizott meg soha, megmaradt ügyes karcsúnak, nagyon szorgalmas, dolgos és tiszta.

Hetvenhat éves, gyenge, beteges vagyok, sajnos, nagyon ritkán nyitja rám az ajtót ez a nevelt leányom. Mindig nagyon éles eszű volt. Mikor kilencéves lehetett, az apja Kolozsvárra kellett menjen ökörszékérrel. Fuvarja volt, jó pénzt adtak, elment, s éjszaka is odavolt. De nehezen indult, csak ha én is vele mentem. Ez a kislány, Sári, megáll mellettem s mondja: — Désanyám (ez

édesanyám volt), mondok kenek valamit, de ne haragudjék. — Figyelem, mit akarhat. — Hát édesapám nem lesz itthon éjjel, édesanyám hívjon meg egy ügyes beszélgetőt. — Megáll az eszem, s azt mondom neki: — Menj, áspiskígyó, ezt azért mondod, hogy aztán beáruhlhass apádnál. — Édesanyám lelkem, a két szemem hulljon ki, ha valakinek szólnék, soha senkinek. — Hát ki legyen, akit ide hívjak? — Megnevezett egy ügyes legényt, akinek nem volt párja Széken. — S mit kezdenék vele, ha idejönne? — Hát beszélgetnének szépen, mert tudom én, édesapámmal cseppet se boldog ked. — Majd megmerekedek, hogy hova terjed ki ez a silány kis agy! — S aztán hogy néznék ki, mert nem tudnék, szembenézni vele. — Jaj, hát még akkor le is kéne ked feküdjön vele — mondta, s aztán elhallgatott.

Nálunk az asszonynak sok dolga van a fehérenemű előállításával. Régebben még több dolga volt, mert fonta, szőtte a fehéreneműnek valót, s megvarrni csak kézzel lehetett, géppel egyáltalán nem, mert azokat az öltéseket csak kézzel lehetett varrni. Nekem első perctől sok dolgom volt, négy után kellett dolgozzak, mindent megcsináljak, s nem akartam háttérbe maradni semmivel. Míg a két leány kisebb volt, s nem kellett tőlük dolgot várjak, addig angyalnak tartottak, de ha már kellett dolgozzanak, már nem voltam angyal. Ha mosogatni tettem oda és mondtam: — Né, Zsuzsi fiam, ezt a kanalat, villát súrold meg, s ezt mosd meg jobban — haragosan nézett rám. Egyszer azt veszem észre, nincsenek kanalak, nincsenek villák, majdnem üres az asztalfiók. Mi van, hol vannak, keresem, nem találok őket. Nyolc-tíz darab hiányzik. Egyszer nagymosásom van. A szapulócseber fenekére szoktunk egy cseréptányért tenni, de nem teszünk egészen jót, egy fél tányér vagy fél cserépfazék kell, mert a cseber fenekén van egy háromlejes nagyságú lyuk fürva, s arra ráborítjuk a cserepet, hogy a lyukra rá ne feküdjék a vizes ruha, s a lúgot majd tudjuk leengedni a ruháról. Egy ilyen nagymosáskor kellett keressek egy ilyen cserépedény darabot, keresem itt-ott, benyúlok a disznóól alá is. Ott homok van, azt kaparom, hát a kiskapa kikapar egy-két kanalat, még kaparom, aztán két-három villát. Mire szapulócse-

repet kapok, hét-nyolc darab evőeszköz kerül elő, eltemetve volt a homokba. Azért, hogy ne kelljen megmossa és hamuval megsúrolja, inkább eldugta, ahhoz volt esze. Akármennyit is beszéltem neki, nem hagyta a magáét, megmaradt lomhának, lustának. Míg mellettem volt, rendben tartottam én, mert ha nem, a nyakamon marad örökre. Igaza van a széki közmondásnak: Jaj az árvának, de jajabb az árvatartónak. Ha nem tud semmit, nem dolgoz, azt mondják, nem tanította a mostohája. Én tanítottam, de nem volt kit, nem hallgatott reám, sírt, elszaladt.

Amikor kézimunkálni, horgolni tanítottam: — Né, Zsuzsi fiam, így lánc, így aztán lyuk, né, így a sima. — Nem, sír, s vasvillaszemekkel néz rám, majd átszúr. Jön a negyedik szomszédból vízért egy asszony, mert minálunk kút volt, s annak pont olyan idős leánya volt, mint Zsuzsim. Kérdi: — Mit csinálsz. Kali? — Mondom: — Tusakodok, hogy megtanítsam Zsuzsit horgolni, s nem lehet vele semmire menni. — Ugyanígy tusakodtam én is Rózsival, az sem akart, de neki én, úgy elvertem a két kezét, hogy még három nap múlva is fujkálta, úgy égett. De gyere, nézd meg, mily szép tisztán kihorgolja a madarat. — Na, de édesanya volt, tehetete vele, amit kell, de ha a mostoha teszi, a világ száján van. De biza a mai napig sem tanult meg sem kötni, sem varni, nagymama, s van öt gyermeke. Amíg a keze alatt voltak, lerítt róluk az anyjuk hanyagsága, mert ő nem tudott semmit megcsinálni nekik, s módja nem volt, hogy megcsináltassa. S hogy megnősültek, a feleségeik szebben rendbe tartják.

A nagyobbik lány már Kolozsváron szolgált, csak ketten voltunk a kisebbel. A nagyobbik aztán hazajött pár hétre, de az apja visszaküldte, menjen csak szolgálni. Nagyon szép, de lomha volt, még magát sem takarította, ezért küldték el a helyeiből. Mikor hazajött, olyan koszos volt, mint a kéményseprő. S mikor az apja megint visszazavarta, s indultam vele Kolozsvárra, azzal búcsúzott: — Vigyázz, haza ne hozd többet, inkább lökd a vonat elejébe vagy a Szamosba.

Beérkezünk este Kolozsvárra. Éjszakára egy ismerősömhöz szálltunk. Reggel kimentünk a cselédpiacra. Hívják a leányt egy zsidó családhoz, nem áll be, mert fél a zsidóktól. Hívják gyerek mellé, nem megy, nem mos pelenkát. — Hát, fiam, csinálj, amit akarsz, hallottad, mit mondott apád. — Ott állok a cselédpiac szélén, hát ki jó velem szembe? Csiki Sándor. Én gyorsan belevegyülök a többség közé, gondolom, nem vesz észre. De biza nyílegyenest jön felém. — Mija, hát mért akarsz elbújni? — Én hazudni próbáltam, hogy én nem láttam, de ő azt mondta, a távolból összetalálkozott a szemünk, s akkor rögtön a sokaság közé keveredtem. Na, ő ott rögtön saját magától azt kérdezi, hogy én mit tudok felőlek Annuskával. Mondom, semmit. Zsuzsi, a lányom jó felém: — Anyám, jöjjen ked, mert hív egy nagysága. — Csiki bácsi felel neki: — Menj, fiam, és állj be — de olyan hangon, hogy a leány kiérezte belőle, és odébbállt. Ő folyvást beszélt, én szégyellem otthagyni, várok, hogy beszélje ki magát. A lányom megint hív: — Anyám, jöjjön, mert egy másik nagysága is hív: — A férfi újra rászól: — Menj, és állj be. — Én szégyelltem otthagyni, s a leányomnak nem az volt a baja, hogy el akart szegődni, hanem repedt szét a kíváncsiságtól, hogy vajon mit beszéllek azzal az ügyes hóstátival. Nem tudom, tudta-e, hogy a volt gazdám. Akárhányszor elhívott a leányom, ő mindig ügyes szavakkal elodázta, elküldte. Hosszú eseteket mondott, hogy mi minden történt azóta, amióta eljöttem tőlük. Közben én is érdeklődtem volt felőle, s hallottam, hogy volt egy ügyes hóstáti lány cselédje, s azzal is összebújt. Annak is végigmondta azt, amit nekem: bár lennél állapotos, elvinnélek, s boldog volnék, hogy van gyermekünk. De ha visszagondolok arra, amikor asszonyom hajnalonként a kuruzsolt vízből mosakodott, s aztán visszafeküdt álmodni, de mindig bögeve kelt fel, mert meglátta az urát a leánnyal együtt lenni. Azt is hallotta, hogy ha nem sikerül nekik egybekelni, elteszik őt láb alól; ezeket mind Kati néni jósolta, de asszonyom állította, hogy látta őket álmában akkor, amikor legelőször a lucernásban együtt voltak. Arról tudtam, hogy férjhez ment aztán a leány, azt is hallottam, hogy állapotos

lett a cselédje, s aztán megint a következő cseléddel fogódzott, ilyen disznó volt. A cselédpiac a kisparkba volt, s ott egy padra ültünk le, gazdámól csak zuhog a sok szó. Lehet, azért, mert mindenről tudtam, ami náluk történt a háznál, a mezőn, láttam a kirobbanó szerelmüket, talán ezért tálalt ki mindent ennyire a volt gazdám.

Azt is mondta, hogy neki gyerek kellett, azért kért engem is, és hogy nem bántam volna meg. — Na, igazán csak ez kellett volna, apám lelő, hogy még a más urát vegyem el. — Beszélt arról, hogy Annus, ha férjhez ment, többé nem zavarta, éljenek boldogul. A következő cselédje, Ágnes, ügyes, egészséges leány volt, könnyen megnyerte. — Nem sok időre szól a leány, Ágnes, hogy baj van és mit tegyünk? Én örültem, féltem, hogy az örömtől még gutát kapok. Mondom neki, ne aggódjon, minden rendbe jön. — Légy helyes leány, rendes, vigyázz magadra. — Akkoriban a nagyszolgám széki legény volt. Estéknént mi Márcival lefeküdtünk, a leány még fennmaradt, dolga volt. Egyszer megszűnik minden tapogás, csend lesz. Én figyelmes leszek, kinézek a konyhába, a leány sehol. A szolgák lefeküdtek rég, mert kora hajnalban kelnek, hogy etessék, pucolják azt a nagy sor marhát. Csendben bemegyek az istállóba, ahogy belépek, hirtelen meggyújtom a villanyt. Hát az én Ágnesem a szolga mellől kel fel, vagy alóla. — Na, Ágnes — mondom neki —, semmi közünk többé egymáshoz, szedd, amid van, és ne várd meg a reggelt, takarodj a telkemről. Hát te így akartál engem bemázolni? — S még folytatja az eseteit, de a leányom jön, s mondja, beállt egy helyre, gyerek nincs, de a nagysága operálva lett, és annak mindent a keze alá kell adni, tűzre tenni, egyszerűen egy pár emberhez, könnyű helyre megy. Mondom volt gazdámnak, hogy megyek, lássam, miről van szó, de ő veszi át a szót, és azt mondja a nagyságának, adjon a leánynak egy órai szabad időt, el kell menjen a ruhái után az éjjeli szállásukra. Mondja neki a gazdám: — Na menj, Zsuzsi fiam, és mi itt helyben megvárunk. — Adott Zsuzsinak öt lejt: — Vegyél magadnak, amit akarsz. — A nagysága komolyan a szemembe néz, s kérdi: — Néni drága, bízhatom

a szavába? — Mondom, ott a cselédkönyve, ez elég. Bemondja a címét: Vasút utca 30. szám, s elmentek.

De a gazdám csak tovább beszélt, beszélt. Ha nem ismertem volna, azt hinném, részeg, de inni nem szokott. Újra elmond hosszú eseteket, nem bírtam otthagyni. Még nem dudáltak délre, a vonatom délután indul, s még maradok, de már kezdek nyugtalankodni, ami sok, az sok. Mondja is: — Jaj, Klári, reggelig se tudnám magam ki-beszélni. Nem maradsz itt holnapra? Elmennénk egy szállodába, és holnap hazamehetsz. — Na — mondom —, erre ne is gondoljon, nekem ma este a juhokhoz kell menni, s ma éjjel nagy dolgom van a sajtok elkészítésével. — Ez valóban így is volt, s ezt a munkát, nem lehetett elhalasztani, s jól is volt ez. Azt mondtam, ha így beszél, megyek is. Pedig ügyes ember volt, tetszett is, de bár asszony voltam, nem tudtam volna vele lefeküdni. Ha egy férfi már mindjárt azzal kezdi, hogy marhászkodni akar, kezd nyúlkálni, nálam már vége volt a barátságának, mindennek. Ha másként lett volna, nem tagadnám, mert sajnáltam is egyrészt, hogy nekem ilyen gondolatom nincsen. Én csak addig szerettem, amíg szépen, igazságosan folyt a beszélgetés, mert az a mondásom: Szép zöld ágon azt fütyüli a rigó, szerelemből nem parancsol a bíró.

Akkor azt mondta: — Te most is a régi vagy. Akkor azt hittem, valakinek meg akarod tartani magad, de most is megint én kell engedjek. De az Isten ne vegye ki belőled a lelket, míg rajtam nem könyörülsz. Még van két esetem elbeszélni való, ha elmondom, talán megkönnyebülök. Egy reggel megyek Kövespadra tíz kapással kapáltatni. Arra lakik Annus. Az ajtaja előtt haladunk el. Tudtam, hogy az urát elkergette, s egyedül van. Mikor a kapuja elé érünk, kiszalad Annustól egy kicsi leányka, villámgyorsan a kezembe nyom egy cédulát, s gyorsan elszalad. Jól bé volt tanítva, nem szaladt oda vissza, hanem másfelé. Én elrejttem a cédulát, ne vegye észre senki, s mikor jól belekezednek a kapálásba, a föld másik szélire megyek, s kibontom a papírkát. Olvasom az írást: „A rózsa csak egyszer nyílik s elhervad azután. Szeretni csak egyszer lehet tiszta szívből igazán. Édes sógor bácsi, bocsásson meg, de nem bírok élni maga nélkül. Ké-

rem, este, mikor jön hazafelé, fent a kertek felett jöj-jön. Ott várom a kazal alá megbújva, beszélnem kell magával.” Na, volt gondom nekem aznap, de nagy. Mikor este megyek haza, hamarabb indultam, s mondom a napszámosoknak, még időzzenek ott, mert jövök vissza, s akkor megyünk haza. Sietve mentem a megnevezett helyre, biza ott várt Annuska, a nyakamba ugrik, ölel, csókol, s megtörtént minden. Kéri, hogy mikor lehet, keressem fel, s mondja, milyen jelet tesz az ablakra, ha egymaga van odahaza.

Hát biza, mikor csak szerét tehettem, felkerestem s boldogok voltunk. Alig pár hét elteltével szól Annuska: „Na, sógor bácsi, mit tegyek, megakadtam, állapotos vagyok.” Én persze örvendtem nagyon, s megmondtam neki: „Annuskám, vigyázz magadra, szépen, épen maradj meg az állapotodban, és össze ne keverj valakivel, mert figyelni foglak.” Eljárogattam hozzá, pénzt adogatok neki. Szépen gyarapszik, szépen gömbölyödik. Közben egyszerűen látom Ágnest is, olyan nagy hassal, hogy megiszonyodtam tőle. Telik az idő, jól belehaladtunk a télbe. Annus is nő jól. Én az időt feljegyeztem, mikor volt jelentősebb együttlétünk. Közeledik a kilencedik hónap. Annus nem szól nekem semmit, de eltűnik Kolozsvárról. Nem tudom, hol van, mi van, aggódok. Az idő már le is telt, Annus nincs a városban. Töprengek, hol lehet, járok a lakás felé, nincs. Kérdezni nem mertem, nem akartam, mert ügyis volt már gyanú. Feleségemmel többször beszéltünk arról, hogy építsünk, ő akarta, de én csak úgy voltam hajlandó, ha közös táblázást csinálunk. De hogy mint egy szolga vagy napszámos legyek, abba nem mentem bele. Na, ez még marad.

Jó nagy tél van. Egy vasárnap este megyek haza a sétálásomból, bemegeyek. Jön a szolga utánam, s mondja: „Sándor bácsi, mozgott a kapu alja, ami le van eresztve. Odamentem, s a kapu alatt valami pólyás gyerek vagy mi van.” Megszeppenek, s mondom a szolgának, menj és hozdad be. Felveszi, s hát biza pólyás baba volt. Én kikapok az ágyból egy párnát, az asztalra teszem, rá a kisbabát. De közben remegek: Jaj Istenem, hát ez hogy kerül így elé? Hát hova fajult az az Annus, mikor tudta,

mennyire várom a gyereket, s csak így bedugja a kapu alá. Gyorsan kipakolom, látom, szép fiúgyermek. De mindjárt megnyugszom, látom, ez nem újszülött, vagy jó négyhetős. Összepakolom, mondom a szolgának, vedd a karodra, s hozd utánam. A feleségem, mikor meglát, elkezd sikoltozni. Megyek a rendőrségre, otthagynom a gyermeket, s felírják a nevemet. Lett tárgyalás is.

Itt aztán a beszédjét gyorsan elfordította, megint Anuskára tért át, hogy járt a lakása felé, a jegy az ablakban volt, ő örömmel bemegegy. Annust ágyban találta, volt egy kislány gyermek mellette. Megnézi a jegyzetét, s pontosan talált a születési idővel.

—Jaj, de boldog voltam, öleltem-csókoltam mind a ketőjüket! (De a másik kicsikéről elhallgatott. Én mástól hallottam, hogy az a Török Ágnesé volt, s mondták, biza sokat kellett fizessen. Nem tudom, a nőnek vagy a törvénynek.)

Folytatta tovább Annust, hogy vitt neki pénzt, ezt megtudta a felesége, de ő nem is tagadta. Már kellett is intézkedjen, mert a gyermek háromhónapos volt, szép, fejlett, ragyogó szemű kislány.

—Na most nagyon ráparancsoltam a feleségemre, a száját befogja, ne pofázzon, mert nem idegen vérből való, a testvérenek a gyermeke. Nézd, Marcella, mondtam neki, rendezzük el az egész dolgot helyesen, és fogjunk építkezni, mert nagyon el vagyunk maradva. A feleségem most is azt dörzsölte az orrom alá: „Igen, táblázzak és építsünk, s aztán kidobsz belőle.”

Mondtam neki: „Nézd, Marcella, amit akartam, azt értem. Van gyerek, most már tudom, miért élek, miért dolgozom. Gyere, vigyél akármilyen templomba s eskettess meg, én azzal a feltétellel megesküszöm, ha közösen táblázzunk mindent. A gyermeket én nem hagyom, te is el kell ismerd, mert nem idegen. Elhozzuk, s mint sajátunkat neveljük. És én bármily erős esküt teszek, be is tartom, hogy soha senkihez nem megyek többet, fel nem cseréllek senkivel.”

Na, keservesen ráállt, mentünk a közjegyzőhöz, meglett a táblázás. Most következett a gyermek elhozása. Nagyon kellett vigyázzak, nehogy rosszra forduljon minden. Meg-

érttettem Annussal, hogy engedelmes kell legyen a nőjével szemben, mert nekem lesz gondom őrá, nem fog hiányt szenvedni.

Egy este elmegyünk a feleségemmel Annushoz mindent megbeszélni. Kopogok az ajtaján a három megbeszélrt ritka koppantással. Kiszól: „Maga az, sógor bácsi?” Mondom: én. „Csak egyedül van?” Mondom, igen, egyedül. Akkor kinyitja az ajtót, s meglátja a feleségem, s úgy szembe-csapja hirtelen az ajtót, hogy nagyon megütötte a feleségemet.

Én odalépek, s mondom neki, légy csendesen. Behívom a feleségemet, leültetem, intek Annusnak a szememmel, de az nem figyelt oda. Megállok a két nő között. A feleségem kezdi: „Annuka, mi azért jöttünk, mondd meg, kitől való ez a gyerek.” „Hát biza, ha haragszik, ha nem, ez a gyermek a sógor bácsitól való.” „Mennyi ideig számítod szoptatni? Mikor számítod ideadni?”

Gondolkozik Annuska, s azt mondja, egy éves koráig hagyjuk nála, s aztán ideadja. Akkor a feleségem erős, csontos, összeszorított ököllel agyba-fejbe, mellbe, hátba püfölte Annust, s biza még én is kaptam.

—Hát hogy tudta Sándor bácsi ezt elnézni?

—Jaj, Klári, még álomnak is rémséges volt. Annuska fájt, mert szerettem, de ha most védelmezem, mindent elrontok. Félrefordultam, hogy ne lássam.

Na, aztán abban állapotunk meg, hogy egy éves koráig ő tartja. Elmegyünk haza, s harmadnap egyszer csak halljuk: Kilin Annusnak meghalt a kisbabája!

Óriási módon búsultam. Na, gondolom magamban, úgy jártam, mint a csiga, három hétig mászott a küszöbön, s mikor már majdnem átjutott volna, visszaesett oda, ahonnan elindult.

Na, én már ekkorra teljesen belefáradtam a hallgatásba. A nagy duda fújta a délt. Éppen jött a lányom, nagyon megörvendtem. Elköszöntem, ő még marasztalt volna, de hát sok volt. Pedig még azt szerettem volna megtudni, hogy ment végbe az építés, mert láttam egyszer ott végigmenve a szép új házat a régi kis semmi háznak a helyén. A telek is mintha nagyobb lett volna, lehet, vett még hozzá.

A nagy csomag ruhával elmentünk az új helyre. Nagyon szép hely volt, de a lányom, Zsuzsika is szép tizenéves leányka volt. Úgy volt, ahogy a nagysága mondta, csak azért kellett lányt fogadjon, mert meg volt operálva, s nem volt szabad hajoljon vagy emeljen. Ha a kis főzés, takarítás megvolt, szépen elszórakoztak a fiatal nagyságával.

Aztán évek teltek el, és én Kolozsvárt nemigen jártam, talán ha kétszer voltam, nagy kövér libákat vittem eladni. Ezek óriási, jól kitömött, kontyos libák voltak, a javát a zsidóság vette a majorságnak, de az én libáimat nemigen vásárolták, mert a zsidók sem csóré nyakú, sem kontyos majorságot nem volt szabad vágjanak, mert az a majorság természetellenes. A libáim voltak hétkilósak is, s ha a zsidók veszik meg, több pénzt kaptam volna értük. Egyszer azt csináltam, hogy félrefordulok, és letépem a kontyot. Akkor rám rohannak a zsidók: — Menyecske drága, nekem is csináljon egyet. — S ha kiteptem a feje búbjáról a kis tollut, egy perc alatt sok pénzem lett.

Volt gazdámmal nem találkoztam, s hazamehettem a rendes időre. Lehet, most már meghallgattam volna. Évek elteltével üzente egyszer nekem asszonyom, hogy beteg, menjek, látogassam meg. Nem mentem volna a viláért se. Azt hallottam, rákja van a méhíbe. Akkoriban ritka szó volt még a rák, mert mi falun, ha a nemiszervnél volt baj, azt mondtuk, hogy franc. Mennyire féltem én, tudtam, hogy az gyógyíthatatlan, még közel sem mertem volna ülni egy olyan beteghez. Én gyanítottam, hogy asszonyom miért szerezte ezt a bajt. Dúsgazdag volt, az urát örülésig szerette, az nagyon vágyott gyermekre, de ő elrontotta magát. Én hoztam le neki a padlásról az ülő fürdőkádat, illigátort vett elő s ecetszeszt, hogy mennyire vegyítette vízzel, nem tudom, s azzal csinálta a beöntést. Egy óra múlva vette az ülőfürdőt. Ezzel pusztította ki magából a magzatot, ez rághatta össze az alfelét. Én olyankor mindig kellett vigyázzak, nehogy bejöjjön valaki. Széki leány szolgálója volt akkor, ő mondta el, kellett mosson utána, de úgy összeszakadt az alfele, hogy minden kiment belőle. Az ura betette a kórházba, több ideig volt ott, de mindig sírt, hogy vigye haza az ura. Az meg biz-

tatta: — Na, holnap beszélek a főorvossal, s hazaviszlek. — Beszélt a főorvossal, s fizetett, csak tartsák ott. Azt mondják, sírt a férjének: — Sándor lelkem, csak épp az udvarra vigyél be, és tegyél ott le egy gyékényre. — Az ember mindig biztatta, de biza csak a kórházban fejezte be az életét.

A megszapult fonalam szépen megszáradt, s gyors ütemben fogtam neki szőni, hadd gyűljék a szép vászon, mert a lányok nőttek. Széki közmondás: A lány a pad alatt is megnő. Akkor még nem volt szabad bolti vásznat használni semminek. Nem is vett széki paraszt, földműves a boltból fehér vásznat semminek. Nem használhatta, szörnyen leszólták volna. Sok kendert kellett termelni, azzal sok nappali s éjjeli munkálatja volt a szegény asszonyoknak. Viselőruhát vegyesen, kender és gyapotszállal kellett öszszeszőni; ez barnább volt, de sokat kellett fehéríteni s szapulni, jó mosó volt. Hamuval kellett szapulni, s széki közmondás az is: Megfehéredik, mire hét főtra kerül. Ünnepi fehérneműt csak fehér gyapotszálakból szőttünk, s arra nagyon vigyáztunk, templombajáró fehérnemű volt. De most, hogy nagyot változott a világ, oly könnyű az egészséges asszonynak, cselédlánynak, elég könnyen jut pénzhez, s ha vesz ötven méter fehér vásznat, dupla széleest, abból sok szép fehérneműt készíthet. Most már nem tusa-kodnak úgy az asszonyok a kenderrel, csak ágynemű- és zsáknak kell az; szörnyű nagy lux van. Mi előregedettek csak keservesen nézzük, s fájón gondolunk a mi küzdelmes korunkra. Még 1940 előtt itt Széken volt az a bolond divat, hogy minden férfi, ha tizenöt évet betöltött, nagy, bő gatyába járt. Most az alföldi betyárokat festik így; nadrág földműves férfin nem volt, csak télen háziposztóból készített harisnya. Itt a közeli s a távolabbi falvakban is nyáron gatyá volt, de sehol olyan bő, mint nálunk. A viselő négy méter s az ünneplő öt méter vászomból készült. Szegény nők, mily sok munkát s gondot kellett teherként hordjanak. Itt Széken fehérneműt most sem szabad géppel készíteni; nagy odafigyeléssel s olyan öltésekkel, melyet géppel nem lehet előállítani, s ez muszáj így legyen. Most nagy könnyebbség a nadrág, nem kell azt a betyáros gatyát előállítani, nagy fáradtsággal szép fehérre mosni.

Nyáron mindennap a mezei munka foglalja el az asszonyokat, mert az asszony is mindig ott kell legyen az urával, csak épp kaszálni nem viszi. Sütni éjjel kellett kenyert sütni, s ha esős idő volt, serényen rendbe teszi a mosást, de a mezei munka volt nyáron mindennél előbb. De jó is volt, mikor megértők voltak a barázdálók: az adta meg a kedvet, ha munka közben elbeszélgettek a hosszú napokon. Engem szigorú apám úgy betanított mezei munkára is, marhákkal bálni, szekérral járni, mert bátyáim a harctéren voltak; de itt, az uram mellett, nehezen teltek a napok. Ha nem szólt, az fájt, ha szólt, nem volt benne köszönet: nem voltak való szavai. Igazán szégyellem itt papíron is, mintha hazugság gyanánt írnám, tudom azt is, hogy öndicséret gyalázat, de a szülei háznál olyan volt a nevelés, a parancs, hogy azt áthágni nem lehetett. Akkor, mikor hajlítottak fiatalon, úgy ízlett, mintha apám minket nem szeretne, de később, érett ésszel beláttuk, hogy javunkra volt, mert mindenütt megálltuk a helyünket. Az emberem, ha megpillantotta a megkapált területet, így szólt nekem: — Te isten marhája, te, igen sűrűn hagyod a málészálakat. — S ő azt hitte, hogy ő ezzel jól felmagasztalja magát. Nekem úgy fájt, mintha megütött volna; nem lehetett volna ezt más szóval mondani? „Né, te, én ritkábban szoktam hagyni.” S ott azonnal lehetett volna kivágni, ritkítani. Fájt, mert édesapám, ha szigorú is volt, de oly szép beszédjei voltak, hogy tanulságos és mulattató is volt. Nekem a mezei munkánál is azon járt az eszem, milyen szebb lenne az életet másképp tölteni. Volt, amikor a közeli barázdából szép csevegés hallszatt át hozzánk, volt, mikor nótaszó is, s úgy fájt a szívem, mert az én emberem sem egy füttyet nem tudott, sem népdalt, sem egy templomi éneket soha el nem kezdett. Ha a mezőn láttam madarakat repdesni, egy pillanat alatt átfutotta a szemem: megszámláltam s többnyire párost találtam. Ez is fájt, mert abba a percbe arra gondoltam, még azok is boldogabbak nálam.

Mikor már nőttek a lányok, azt gondoltam, majd jönnek ők is velünk, s majd azokkal elbeszélgetek. De az apjuk kerülte, nem szeretett a közelükbe lenni. Én meg nem kényszeríttem őket soha nehezebb dologra; ne mondják:

na, mostoha. Így asszonykorukba tanulták meg, de házidolgot elég ügyesen végeztek. Nekem saját gyermekem nem volt, de azért volt ilyen lányom, meg olyan lányom is. A nagyobbik lány gyönyörű szép volt, de lomhább, lustább s kötekedő természetű; a kisebbik visszamaradt nővérsbe, és szörnyű szeplős volt, arca, karja, lábai. Ezért sokat búsultam, sokat próbáltam; jártam miatta a patikákat, de csak konfirmálás után találtam valami éjjeli kenőcsre, hogy tisztult kissé az arca. De az oly szerény volt s oly hűségesnek tudta magát hordozni, hogy nagyon szerettem. Na, ezzel éreztem magam kissé könnyebbültnek.

Egy szép nyári délután elment a két leány a szüleimhez. Szép, holdvilágos est volt, hát kissé megkéstek. Én várom, jöjjenek már, hogy feküdjünk le. Az emberem sürget, én mondom, nem fekszem le, míg nem jönnek haza, vagy megyek elejekbe.

—Hagyj békét, jönnek, mikor akarnak.

—Nem úgy van az — mondom —, míg haza nem jönnek, nem fekszem, lássam: nincs valami bajok?

Azt mondja:

—Mit vagy olyan kínba értek, gondoltam, jobb szeretnéd nálók nélkül.

—Én tán egy órát se maradnék keddel, ha ezek a gyerekek nem volnának — mondom neki.

(Még édesanyának is van nehézsége, tusakodása a lányok nevelésével, de nekem a másik nagy bajom mellett eltörpült a gyermekekkel való foglalatosságom.)

Eljött az idő, járogattak a legények a nagyobbik lányhoz. Fiatalon férjhez ment, mert szép volt; sietve kellett készítem. Szüleim mindenben segítségemre voltak, jobban, mint az édes unokáiknak, mert árvák, s meg hogy engem ne szóljanak meg. De ez az életet keserítő ember még akkor sem, amíg a férjhezmenést készítettem, kivételesen sem volt szelídebb hozzám. Én készítettem, s még a saját ruháimat is mind önzetlenül odaadom neki, na, még kellett gondoljak a kisebbikre is, mert nődögélt az is. Úgyhogy a két leánynak húsz párnát negyven huzattal s két szép derékalj s hozzávaló mindenek, zsákok, ágynemű, asztalnemű, öltözőruhák, hogy igazán a falu nagyon dicsért, de közelebbi szép szót nem kaptam.

Három-négy év múlva férjhez kellett adjam a kisebbet; biza itt is meg kellett erőltessem magam szövésekkel, varrásokkal, mert nem úgy suttyom módra adtam őket férjhez, mind a kettőt; nagy díszesen lakodalmi szekérre magosan felvetve a párnák, s hozzá szép szalmazsák s derékalj, szép csíkos gyapjúpokrócok...

Férjhez ment a két nevelt leányom. Jól voltam velük, a nagyobbikat, Zsuzsit nagyon szerettem, az szép is volt, de a kisebbik, a Sári, nem volt szép, tele volt szeplővel. Viszont nagyon hűségesnek bizonyult kicsi korában. De amikor tizennyolc éves lett, beléütött valami ördögség, nem nézhetett engem, nem szólt napokig. Akkoriban kérte egy legény. Filep Pista Gecse volt a neve. Szép arcú, kék szemű, apró fehér fogú fiú volt, de Sárim nem akart eleinte hozzámenni. Na, aztán mégis hozzáment. Pista eléggé megbecsülte, de Sári csak hánykolódott, még ott is hagyta, aztán visszament. Három szép kislányuk született, de Sári akkor is elégedetlen volt vele. Jött 1940 és a háború. Pistát elvitték katonának, eleinte még itt volt a közelbe, Sári szaladt hozzá majd minden vasárnap nagy csomagokkal, finomságokkal. Egyszer Pista írta, menjen fel vasárnapra, mert viszik a harctérre. Akkor lovas szekeret fogadtak, s a faluból tizenkét asszony indult ezzel Nagyváradra, mert a menetszázad onnan ment. Akkor vasárnap, amikor találkoztak, egy kukoricásba mentek, ott Sári átadta, ami hazait vitt, de az ura is átadhatott neki valamit, amiből megszületett a negyedik leányka. Többé sohase látták egymást, mert Pista orosz fogságba esett, s ott meg is halt. Akkor már kellett volna a lánynak, de már nem volt.

Na, maradtunk ketten az emberemmel, de nem volt több becsületem, mint azelőtt. Amíg meglett a kisebbiknek is a lakodalma, úgy kimerültem, hosszú éjszakákon is dolgoztam. Mikor a lakodalom volt, mondták is sokan nekem: — Jaj, soha nem láttunk úgy kifehéredve téged, mint most. — Hát megrohmoztam magam atyásan. Na, meglett rendbe a lakodalom, márciusi szép napon, kivirradunk a vőlegényes háznál, s akkor szedelőzködünk, menjünk haza. Én nagyon kimerült vagyok, alig várom,

hazaérjek. Az emberem, mondanom sem kell, végig részeg volt, s most, hogy kellett induljunk haza, alig bír a maga erejével lépkedni. Akkor jöttek el a nagyobbik lány is az urával együtt, behívtam azokat is, segítsenek kérlelni a részeg disznót, hogy feküdjön le, jó bundával, jó meleg napsütés volt, a jó szénába. Kérleltem én is, a lánys a veje, s úgy addig, hogy megtette, lefeküdt a szénába, mert belátták, hogy nagyon kimerült vagyok, s az most részegen csak tépázna. Na, nyugodtan megy haza a nagyobbik lány urastól, hogy engem megmentettek a gonosztól. Lefekszem az ágyba, zsidog mindenem a fáradtságtól, de jó volt, mert egyedül voltam. S elalszom, de egyszer csak hallom álmosan: buff! — mintha löttek volna. Megijedek: mi az? Buff! — megint. Hát a drágalátos férjem jött a fejszével, s vágta bé a pitarajtót. Megijedek én szörnyen, alig tudok a házajtón kilépni. Már két helyen bele volt vágva a fejsze az ajtóba (most is megvan az ajtón a bevágás). Én megyek, de nincs erőm, s visszafekszem az ágyba. Még most is csodálom, hogy mertem odamenni, de nem volt erőm. S csak jön a fejszével az ágyhoz, s ott hadonáz a fejemnél, s ordítja: ő most azt öl meg, akit akar, mert nem számít, mert ő most részeg. Jaj, hogy is bírtam ki! Még most is sokszor félbe kell hagyjam az írást, mert úgy elől a zokogás. Ezt nehéz elhinni, de Isten lát engem, nem hazudok; s bármikor tessék jönni, itt az ajtón a két fejszevágás.

Az idő telt, a nagyobbik leányom, aki férjnél volt, özszeveszett az urával, s itt Széken az a szokás, ha a menyecske otthagyja az urát, azonnal megy szolgálni. Na, nálunk már csak azért is muszáj volt, mert az ura tőszomszéd volt velünk, s mikor meglátták egymást, mindig kiabáltak egymásra. Készült szolgálni menni, s kért, hogy kísérem el. De én nem akartam menni: — Fiam, nem vagy gyerek, menj, s rendezd el magad. — De ő nagyon kér, hogy menjek vele, mert azok, akik szolgálni mennek, többnyire úgy intézik, hogy egy hozzátartozó is menjen velük. Kissé megfigyelni, milyen a kilátás, mit kell vállaljon, s a hozzátartozó az első perctől tudja a címét. Nemhogy valakivel megüzenni, s az elfelejti megmondani, vagy elhanyagolja, s így bizonytalan a holléte.

Nekem már csak azért is kellett menni, mert rám mindjárt szó fért: látszik, hogy mostohája van. De közben az uram azért ellenezte olyan nagyon, mert félt, hogy találkozzom volt gazdámval, Csiki Sándorral, s tudta, hogy özvegy lett, most még jobban féltett tőle. De a végén mégis elengedett.

Ennek a szép menyecske lányomnak Kolozsváron volt a régi szeretője, ott szolgált a hóstátban, éppen Csiki Sándorék szomszédjában. Ezzel a legénnyel nagyon szerették egymást, de az a fekete lelkű apja mind a két leányát eltiltotta attól, akivel boldogok lettek volna. Valamivel megokolta, miért nem engedi, de semmivel sem adta sem szebbhez, sem jobbhoz, sem gazdagabbhoz. Olyan irigy és rosszlelkű volt, hogy ha bárkitől hallotta, hogy szép páros életet élnek, pukkadtt ki a méregtől, s azon törte a fejét, hogy lehetne valami zavart beépíteni közéjük. Ez hihetetlen, de mégis így volt. Ha látta valahol, hogy az asszony meg van becsülve, nem volt nyugta addig, hogy ártó szóval feldúlja ott a békét. Azt mondta, az Isten miért nem teremtette úgy az asszonyt, mint a kutyát. Mert ha a kutyát megrúgják, s rögtön szólítják, ha meg is verték, s szólnak hozzá, az farkcsóválva simul bántójához. Ez az ember még saját gyermekeit sem szerette. A férfiakat elsőknak számította, de azok között saját magát még elsőbbnek. Az asszony csak háttérbe szorítva legyen, de ezt csak rajtam tudta szörnyű módon beteljesíteni. Ez az ember sátánfajzat volt, de még közöttük is gonosznak számított volna. Nem engedte, hogy pénz legyen a kezemen, pedig nem az ő keresetét vártam, hogy ideadja, hanem szóttem másoknak, amit jól fizettek, de én azzal sem rendelkeztem. Nem vehettem egy edényt, egy darab bútort. Félttem a veréstől, mert egykettőre megmarkolószott.

Na, a menyecske lányommal egyenesen a volt szeretőjéhez mentünk. A Honvéd utcai asszonyok mind rám ismertek, mert közöttük töltöttem két évet, akikkel találkoztam, öleltek-csókoltak, s szerették volna, ha náluk szolgál a nevelt lányom, mert azt hitték, ő is olyan, mint én. Én ahova elszegődtem, jó pénzt kaptam, de én azért a pénzért eladtam az erőmet, szabadságomat, s minden időmet a

szolgálatomra irányítottam, nem ha látok egy ismerőst, elbeszélgetek hosszú ideig.

Nálunk a faluban apróra leráncolt fersing s kötény a divat. Itt Kolozsváron is úgy jártak, s ha messziről is látta valaki, mindjárt felismerte a széki lányt, mert földig érő, apróra ráncolt fersing van rajta és szép, bő ujjú fehér ing. Ha úri helyre állt be kevesebb pénzért, még megtehetette, hogy leráncolja, de itt a hóstátban mindig rendbe kellett legyen, vagy hazaküldi, hogy tegyék rendbe. Mikor a leányom elszegődött a hóstátba, mondtam neki, Zsuzsi fiam, nem neked való hely ez, az asszonya egy ördögösen serény, dolgos özvegy volt, ő meg puha, sem szép szóval, sem parancsal nem lehetett rá hatni, s a mostohának elől tűz, hátul víz.

Mondtam neki: — Zsuzsi, nem helyes, hogy ide állsz be. — Ismertem özvegy Kilinnét, s tudtam, hogy a fiúnak is elege lesz veled. A legény két házzal odébb szolgált. Ahova Zsuzsi beállt, volt egy széki szolga is, az elmondta, hogy már a második-harmadik nap el akarta csapni az asszonya, úgy kiabált a szép menyecskére, hogy elhallatszott a szeretőjéhez. — Még magát is szidta, Kali néni — mondta a legény: — „Az istenit annak a kapitányos asszonynak, hát csak így tudta megtanítani?” Én mondtam nekije, ne szidja az anyját, én ismerem, oda járunk táncolni, s közel lakom hozzájuk. Látná, hogy milyen rendes asszony az anyja. „Ej, de még az ilyen-olyan istenit annak is, aki kontyot tett a fejére.” — Még két hetet sem engedte, hogy nála maradjon. Biza Zsuzsi végzett Kilinnével, de a szép szeretőjével is, jóllakott az széppel, főttem.

Kilinné megörvendett, mikor meglátott engem. Neki-fogtunk gyomlálni a kertbe, de aztán én mondom, megyek ruhásüzletbe: lássam, nincs valami székiek kelme?

Amint elmegyek Csiki Sándorék előtt, sietek, hogy ne legyen alkalom szólni se. De mire majdnem ott vagyok, nagy zajjal nyílik a kapu, s szép négy ökör jön ki, jól megrakott trágyásszekérrel. Nagy, derék legény hajt, a gazda pedig teszi be a kaput. Én teszem magam, nem látok, nem hallok, megyek tovább a járdán. Alighogy elhalad a szekér s a Pata utcára kanyarodik, hát uram-

fia, a hátam mögött ott lépked a volt gazdám. S szól: — Hát mi az, Klári, mi bánt annyira, hogy még nem is köszönsz? — Én megszeppenek, s azt mondom: — Hát ki nek? — Hadd csak, hadd, nem ezt vártam, nem gondoltam, hogy oly vadmacska légy!

Kérdezi, hova megyek, mondom, valami székiek kelmét keresnék. Ő is jön velem, mondja.

Tudtam, ha meglát, nem könnyen szabadulok tőle. Kér di, mikor jöttem, mondom, ma reggel. — És mikor mész haza? — Ha kapok valami megfelelő anyagot, hazamegyek a délutáni vonattal — azt feleltem. Akkor kér di: — Megtennéd, hogy este átjöjjél hozzám? Igazán olyan fontos mondanivalóm van.

Én már gondoltam, hogy mit akarhat. Leánykoromban nagyon megijedtem, amikor láttam, elbújva gyógyszerrel kezeli magát. Azt nem tudtam, mi, de szörnyen félttem a nemibajtól.

Azt mondtam, hogy képzeled el, széki szolga és leány cseléd van a háznál, hogy lehet ezt még gondolatban is elképzelni. Ha kitudódik, még Szék felé se mehetek. — Hát éppen azt akarom megértetni veled, ne menj még a tájára se Széknek.

De már bent is vagyunk a ruhásboltban. Ő folytatja: — Én este elküldöm őket lefeküdni, azok örömmel mennek. Az ajtókat jól bezárom, s az ablak alatt kiteszek egy széket, te azon fél perc alatt behuppansz a szobába, az utcaiba. S megmondom, mire gondolok, s meglátod, te is jónak fogod találni, és itt maradsz.

Ráhagytam, ahogy mondta. Várjon csak az ablaknál, s ha ott leszek, majd egy gyors mozdulattal kiteszi a széket, s a többi jó magától.

Kaptam szép fersingnekvalót, öt métert vettem a kisebbik leányomnak. Visszamegyek Kilinnéhez, s még egy kicsit gyomlálunk a kertben. Ezalatt Kilinné mind Csikínéről beszélt, szörnyű kínjait ecsetelte, kínjában a földet harapta.

Ha ezeket nem is hallom, akkor sem megyek, mert abban voltam, hogy az ember is benne van abba a szörnyű francba, s ő átteszi belém. S aztán hol és hogyan élek tovább? Ma sem tudom, miben áll ez, de óriási baj lehet.

Eddig, amiben voltam, az is keserítő volt, de legalább ép, egészséges maradtam.

Fél háromkor aztán, messzire elkerülve a házat, ki az állomásra. Hogy volt gazdám várt-e vagy nem, soha nem tudtam meg. Pár hét múlva megnősült. Egy hóstáti asszonyt vett el. Bizony mily könnyen lehettem volna kolozsvári hóstáti asszony! Többé nem is láttam. Hirtelen halállal halt meg. Azt mondták, mikor a kulákokat írták össze, ő nagyon félt, s volt egy ronda szolgálója, akivel összevesztek, s az fenyegette az este, hogy feljelenti. Hogy mitől félt olyan nagyon, milyen titka lehetett, nem tudom, de reggelre meghalt.

Ezzel ért véget az én kolozsvári ügyem.

Egyszer tánc közben bejött egy szép kisasszony a táncot megnézni. Vasárnap este volt, olvastam, a lányok kértek, olvassak nekik valami szépet. Előképtam Kinizsi Pál történetét, a Mátyás király idejéből volt, olyanforma szép vers, mint a Toldi Miklós története, csak Toldinál nem volt szerelem, csak a nagy vitézség. Kinizsi vitéz is volt, szerelmes is volt a fővezér, Magyar Balázs egyetlen lányába; persze, az is halálosan szerette Kinizsit. Nagyon tetszett a lányoknak, s még a kisasszony is közelebb ült hozzám itt az első házba. De előkerül, biztos kártyázásból, ez az ember, s ordít: — Ezek a kurvák mért vannak ide béhúzódva? — S borítja fel a padot, melyen ülnek. Engem mellbe vág, s mondja: — Megyek, gyútom fel a házat ezekre a kurvákra!

A leányok kétségbeesve sikoltanak, szaladnak ki. Én itt bent sírok, fáj is a mellütés, szégyellem is.

Na, a házgyújtás elmaradt. Mikor elcsendesül az ember, bemegyek, ahol táncoltak. Mondja egy lány, a doktornő azt mondta, holnap délelőtt menjek el hozzá. Én nem tudtam, hogy most doktornő van, mert Széken gyakran változtak az orvosok, s én ritkán vettem igénybe őket; csak a magas vérnyomás miatt kellett ledöcögjek. Na, lemegyek hétfőn délelőtt, s épp nincs ott senki. Kérdem, miért hívatott. Ő azt kérdi: az az uram volt, aki oly örült módjára viselkedett? Mondom: — Az hát. — Még tett így? — Még nagyobb mértékben is! — Hát nincs magának valakije, jó fogdmeg ember, akivel rendre utasítas-

sa? — *Nincs nekem, kisasszony, senkim. — Nahát akarja, hogy egy kissé ráncba szedessem? — Biza nem ártana, mert még hátha haszon válna belőle.*

Aztán kérdezi:

— *Mondja csak, nem volt a bácsinak valamilyen gyógykezelése?*

Mondom, volt.

— *Hol és mivel?*

Mondom, Kolozsvárra járt sugarazni torokrákkal.

Azt mondja az orvosnő:

— *Mondja meg neki, jöjjön most azonnal ide le.*

— *Én nem mondhatom meg, mert megkérdi, mért voltam itt.*

— *Na, jól van, küldöm én a felcsert utána.*

Küldi is, s megy azonnal. Ahogy lemegy az ember, megnézi a torkát, s mondja neki:

— *Azonnal készüljön, kell menjen fel Kolozsvárra. Magának rosszul kezelték a torkát, s maga egy nagy segílyt kell kapjon.*

Jön az gyorsan haza, kér tiszta fehérneműt, felveszi, s akkor tesz egy fehér házitarisznyába kenyeret s szalonnát.

Nekem az orvosnő mondta, hogy legyek itthon, mert azonnal hívja Kolozsvárról a mentőt. Felírja az utcát, házszámot, s az öregnek is mondta, várja a mentőt, me beviszik, s megcsinálják az iratait. Készen van az ember, még a pálinkája is a markába szorítva. Itt üldögélünk az első házba; a hátülső házba be van gyűlve a fonó, szépen énekelnek. Már elmúlt kilenc óra, az öreg felfekszik az ágyba, elalszik. Én biza félek, mi lesz ebből?

Egyszer úgy tíz óra fele zúg előttünk a mentőkocsi; kinézek az ablakon, elhaladja a mi házszámunkat, látom, más kapuhoz szembefordul, felvilágít a házszám táblájára: nem az. Így vagy öt kaput bevilágított, s nem a neki adott számot találta el, s elrohant. Én hallgatok, így se jó, s úgy is félttem, hazajő; sokszor mondta: valakit ölek meg, s a házot gyútom meg, s így meg is teszi.

Elmennek a fonóbeli fiatalok. Lefekszünk, s töpreng az öreg, hogy miért nem jött el az autó.

Reggel korán készíték reggelit, s mondom, megyek a csizmámmal varratni. El én az orvosnőhöz. Kérdi:

— Na, hogy volt az elszállítás?

Mondom:

— Sehogy, itthon van.

— Hát hogy? — bámult.

Mondom, én láttam, amint eltévedett a mi házzámunktól, s utána még vagy ötöt bevilágított, s nem találta a mi-
énket, s elrohant.

Szalad a telefonnak, hogy kiáltsa bele, azonnal jöjjenek, de kértem, legyen szíves, hagyjuk el.

— Na, most könnyen el lehetett volna szállítani, de ha még ilyen emberségtelen dolgot csinál, azonnal jöjjön el hozzám, mert ott rendre utasítják.

Hej, de sokszor kellett volna még ez a drága alkalom, de elhelyezték a kisasszonyt, s nem tudtam meg még a nevét se. Megsirattam sokszor, hogy nem segíthet nagy bajaimon.

Ahogy Kolozsvárt megállapították, hogy torokrákja van, még élt tizennégy évet. Fájdalma nem nagy volt: evett jól, inkább a puha, pépes ételeket kerülte, azt mondta, az ragadja meg a torkát. Enni túl sokat ett, dolgozni nem dolgozott. Kérdezték tőle, mije fáj. Azt mondta, semmije, de nem dolgozik, nem akar. Aludni sokat aludt, s a pálinkát, sört nagyba itta. Ha csak az ő dolgából lett volna, nem telt volna a pénzből oly sokra, de a táncoló fiúktól, kik után én takarítottam, s még szőni is szőttem másoknak, a pénzt mind ő élte fel. Úgy volt, mint mikor egy nővény tövén közvetlen közelbe nő a gaz, s nem kerül ki, hogy kitépje valaki, s a táplálékot mind elszívja. Nekem s másoknak is az volt a csodájuk, hogy tudott oly szörnyű sovány lenni. S felőlem azt hitték, hogy külön jobb koszton vagyok. Nem tettem, s nem is tehettem volna; zár nem volt a háznál semmin se, kutatni mindig kutatott, s ha kapott volna pénzt vagy ennivalót vagy innivalót, jaj lett volna nekem. Mindig hánytorgatta volna. Ezt tudva, lemondtam minden külön evésről, de minek is? Rendes kis főzés, mint más szegénysorsúnál, mindennap volt, s nekem egészséges gyomorral jólesett minden eledel. Én kövér voltam, de ő a sok kutyaságtól, kötökedéstől nem bírt hízni.

Mikor láttam, hogy majd minden háznál vezetik be a villanyt, s mivel öregedtem, s látásom meggyengült, feltettem magamba: akárhogy, de reátörek s pénzt gyűjtök össze, behozatom én is a villanyt. Na, kérem a jókat is, melyik még nem adta a házbért, adja nekem ide. A fiatalság is nagyon várta a villanyt, mert nekik odahaza mind villany volt, s már nem tetszett a mi petróleumlámpánk. Na, volt is, aki nekem adta a tartozását, s így gyülegetett egy kis pénz. Zár nem volt a házunknál, a menyasszonyi ládámnak volt jó erős zárja, de annak elhajtotta a kulcsát. Ő a pénzt a lábija bélésén belül dugta, de én félttem volna hozzányúlni. Én mit teyek? Volt egy használhatatlan, rossz csizma, s mikor összekerült nyolc darab százasom, össze csavarom egy rongyba, s jól begyömöszölöm abba a rossz csizmába. S betaszítom jól a szekrény alá, be a falig. Mikor tehetem, hirtelen megnézem, s nyomom vissza a falig. S várom, hogy még kerüljön hozzá, hogy közeledjek a villany árához.

Egyszer áthívnak a szomszédba, kérnek, menjek, igazítom meg az isztavátát, mert nem jól működik. Átmegek, megkapom a bajt, meg is igazítom, de sietek haza, mert oly nyugtalan vagyok. Marasztalnak nagyon, ne siessék, de én megyek haza. Hát uram isten, akkor számolja s gyúrja a belső zsebibe az én keserves nyolc százasom. — Jaj — ordítok —, ne vegye ked el, adja ked ide! — Nem adta biza.

Mintha minden csontom kiszedték volna, oly erőtlen lettem. Én egy szem cukorkát, csak ha megkínált valamelyik lány, akkor ettem. Ahogy kiléptem bentről, ő már kutatott. Az ágy szalmáját gyakran feltúrta, mert mindig kutatott. Volt szöve szép csikos pokrócom, s hogy ne tudja, eladtam, meg még könyörögtem a fiúktól egy kis pénzt: mire beszereztem a kellő drótokat, szerelékét, vette a fej szét, jó nekem, vág össze engem is, a drótokat is. Mikor mégis kész lett, mert jöttek a villanyszerelők, s azok előtt is mondta, hogy ő csak levágja, én megkértem a villanyszerelőt, amikor az uram nem volt elé, hogy ijessze meg: ez most, hogy kész van, nem a magáé, ez mostantól az államé; ezt nehogy bántsa egyikük se, me nagy a büntetése Így valahogy nem kötött többet bele a villanyba.

Voltak neki juhai is, öt-hat darab, én a gyapjából szép terítéket tudtam volna belőle készíteni, s jó pénzért el lehetett volna adni. De az az átok, még a juhon volt a gyapjú, s ő már megitta, leszerződtette. Semmi közöm nem volt hozzá; a sajtot ő adta el, de azzal is nekem volt sok dolgom. Ez így volt mindennel.

A két menyecske leányunk a közelbe voltak férjnél; az egyik tőzsomszéd, a másik harmadik szomszéd. Azok minden kis sértődésre hagyták az urukat, s szaladtak haza. Engem szidtak a vejeim s az apa-, anyatársaim, mért engedem be őket, me ha én nem engedném, nem szaladnának haza, mint a kicsi malac. Én megmondtam nekik: né, fiaim, abba haszon nincs, hogy az urukat otthagyják, de nem zavartam őket vissza.

A mezőn együtt dolgoztunk, de amikor a gabonát adta el, a pénzt a lájbija zsebébe tette, s még azt sem volt szabad tudjam, mennyi van. Nekem kuss, ha kellett valami a ház szükségletére, ha akart, vett, ha nem: „Oszd be úgy, ahogy van!” — mondta. S tőrjek, hallgassak. S az is erősítette, hogy látta, apám mellette fog, nem enged eljönni.

Mikor elfogyott az eladnivaló, neki bárhogypénz kellett. Bemegy Szamosújvárra a bankba, vett ki nagyobb mennyiségű pénzt. Nekifogott marhákkal kereskedni. Az nem törődött, mennyi kárral van a vásárja, csak kortyolhassa az áldomást. Akik figyelték, szóltak neki: — Ügyelj, Filep, mert a marhák kidöfnek a házból! — De ő csak rángatózott, s marékkal tépte ki az ezreseket a zsebéből, hogy az nyereség. Ha fogyott, ment a bankba, adott be váltót, s kapott más pénzt. Még vitt egy-egy részeges cimborát kezesnek is. De egyszer jönnek a felszólítások, de jönnek gyakran. Románul volt, nem tudtam megérteni; csak lepik el a gondok, kéri az egyik helyről, s adja a sürgősebb váltókért. Én nem tudtam, hogy a ház, melybe laktunk, nincs teljesen reátáblázva, csak fele részbe. A fele része egy másik osztozó emberen volt, valami határrész, tán két hold szántóföld volt. Az ember észrevette, hogy Filep bajba van, készülnek rá árverezni, s eljött hozzánk a lakásra. Engem sirva kapott. — Na, mi a baj? — Én kezdek panaszkodni, ez

a sültbolond hallgat, nem szól. A férfi vigasztal, látta, hogy nagy bajba vagyok. S kérdi az emberemtől:

— Hát valami kis biztosítékot tettél a feleségedre?

— Nem — szól ő.

— Na, ez nem jól van. Az a fontos, hogy bár a ház s telek legyen közösen. Idejött mint leány, s te özvegyember két kicsi gyerekkel, s bármikor jövek ide, a gyerekek mindig abba a sarokba vannak, ahol Kali van, s nem ahol az édesapjok. Így a fele ház s a telek ötlet leti.

Azt mondja rá az emberem:

— Igen, bíró úr, de csakis a fele van reám táblázva, a másik fele még a bíró úron van.

— Na — mondja a bíró —; én akkor most átengedem a másik felét, de az most egyenest megy Kalira.

— Jó, nem bánom — így az emberem, s így egy kis sé mintha felvidultam volna.

De az intések gyakran jönnek, fizessen, mert jönnek reá árverezni. Egyszer gondoltam, be kell nézzek Szamosújvárra, mert egy ügyvédi címzésem így láttam: Filep István és felesége Győri Klára. — Jaj — gondolom —, ez nem jól van, az azelőttiekben úgy jött a cím: Füep István, kinek neje Győri Klára. S bemegyek az ügyvédhez Kolozsvárra:

— Doktor úr, nem lesz szíves megmutatni a Filep István váltóit?

— De igen, menyecske édes.

Hát majd hanyatt vágódom, van nyolcvanezer lej tartozás, de sok váltónál az én aláírásom látom. Áldott Isten, hát ez hogy lehet! Én soha egyet se írtam alá; mi lehet ez? Kérem, mondja meg, ki írta ezt alá.

— Hát akié az írás, az írta alá.

— Az írás olyan, mint az én írásom, de én soha nem voltam errefele se, sem nem írtam alá semmit.

— Hát maga itt be van sózva, mint az uborka, ez kihat magára az ura halála után is.

De bőgök én, s mondom, mondja meg nekem, ki írta oda az én nevemet. Azt feleli:

— Én épp akkor nem voltam itt, az írnom volt itt, s az most külföldön van.

Felborult velem a világ! S még nem is szólhatok otthon semmit, mert félek a nagyobbnál nagyobb kegyetlenségétől. Csak magamban sírtam, zokogtam: mi lesz? Pedig a befelé ömlő könnyek jobban égetnek! Na, ezek után tudjak vágyódni utána!

Az aláírást soha nem tudtam meg, ki tette. Valaki megtanította, s kopírral tette át, de még így is bámulom, mert nehéz marha volt. Az áldott jó Isten megadta, sokunk javára, hogy a bank megbukott, soha egy banit se kellett fizessen ez az ember. De mégse lett belőle semmi, sem mire nem vitte, mint ahogy az apám jósolta. Hátha megtörtént volna az árverés? Így is sok keserűséget nyeltem.

Ezek után csak telik az idő, múlik az esztendő. A tánc csak minálunk van, s ennek még örvendtem, mert hallgattam a szép muzsikaszót, szép dudálást, s ez még elfoglalt kissé. Nyári időben vasárnaponként volt a tánc, de téli időben minden este öt órától tizenkettő-egy óráig. Én mindig fent voltam dolgommal, amíg elmentek; ő ha akart, lefeküdt, ha akart, leste, hozzanak pálinkát. Én nagyon kellett arra vigyázni, hogy amikor kipillan a szeme, a rendes helyemen legyenek.

Na, de mindezek mellett szörnyű sok baj volt az adófizetéssel. Nem fizette az adót, jöttek foglalni. Úgy féltünk, míg gyerekei is itthon voltak, mintha huszonötöltek volna. Volt úgy is, hogy volt nála pénz, mégsem fizette be az adót. Nem nézte, hogy kamatot kell adjon. Szamosújvárról jöttek fináncok, akartak vinni zálogot; ő kiabált, veszekedett velek, hogy ő nem isten, hogy pénzt teremtsen. Azok még mérgeesebbek lettek, úgyhogy én könyörgésre fogtam: szépen kértem őket, ne vigyenek zálogot, háha kapok valahol kölcsönpénzt. Na, megsajnálta, s elmentek. Akkor nekem jön, ütni akar, hogy mi közöm az adóval, az anyád erre-arra istenit: „me a te szavadra megszeliődül a tigris is”. De azért pár nap múlva megint jöttek, muszáj volt vigyenek zálogot. Jaj, hogy fáj nekem! Volt még két rend templombajáró fersingem, szép selyem rojtos keszkenőm s a polcon négy szép, zsíros sajt. Ezeket zsákba beletömve vitték zálogba. Még bögttem, mint a marha, de nem volt mit tegyek; még azt sem, hogy a szép, rancos fersingemet vegyem külön a zsíros sajtoktól, s féltem

attól is, hogy elárverezik féláron. Bedobták a szekerekbe, rá még mások zálogát, jól összenyomkodták ezeket a siratott tárgyakat. Volt olyan, hogy a hijuból hozták le a szalonnáját, egész évi eledelt, s ha aznap kiválthatta, még hagyján, de ha másnapra maradt, megnézhetette, mert addig sokat eleddegéltek belőle.

Na, nekem az én zálogom fájt szörnyen. Volt pénze a vén disznónak, másnap ki is váltotta. Nem kellett mind kifizesse, csak bár valamit belőle, s kiadták. De kevés idő múlva jöttek a többiért.

Soha nem lehettem idegesség nélkül. Csoda, hogy hetvenöt éves koromban még így is vagyok az idegeimmel. De a mi családukban betegség nem volt, gyomor baj, mind egészséges gyomorral, jó étvággal voltunk, egyikünket se kellett operálni. Nem feküdtem három napot mindössze, de nem is lehetett volna. Mikor nagy görcseim voltak a rendes havimmal, már ordított: — Szállj le az ágyból! — Mindenért szidott, sokat szenvedtem.

Arra is tanított, mikor jönnek az adószedők, vegyem a fejszét, s vágjam beléjük, asszonyt nem büntetnek ezért. Mondott valami távoli falut, hogy egy asszony így tett: fejszét vágott beléjük, s nem lett semmi baja az asszonynak. Mondom: — Jó is lenne, mikor ked csúfolkodik velem, túrjem hang nélkül, s mikor ked akarja, vágjak fejszét, kibe ked akarja.

Többek közt volt tánc egy olyan félünnep alkalmával, mert vasárnap nem jártak az adószedők, de egy ilyen Szent István-napon vagy Péter és Pál-napon a legények gyűjtöttek össze táncot, s akkor jöttek az adószedők. Én sírok, én nem maradok, megyek akárhová, de itt nem maradok. Akkor az odagyűlt fiatalság szedelőzködik, hogy ha én nem vagyok ott velük, nem maradnak egy percet se. S láttam, hogy ezt komolyan mondják, fiú is, lány is, s ez nekem olyan végtelenül jólesett, ez a ragaszkodás. Mert ők tudták, hogy így még gonoszabb ez az ember, hogy még felőlem is gondolkozzék, s hiányzott volna neki a kézileány, nem lett volna, kitől eledelt követeljen.

S megtették a legények, hogy raktak össze pénzt; igaz, az elmaradt házbérből, s adtuk oda az adószedőnek. Így itthon maradtam, s mulathattak tovább.

Én, ahogy most visszagondolk rá, világosan emlékszem, hogy rokonságaim is nagy könyvszeretők voltak, mikor könyvtárból, mikor háztól kért kölcsönkönyvekből azok is sokat olvastak. Jöttek hozzánk, elmondták a tartalmát az övéiknek, mi meg a miéinknek, s máris kuttattunk más olvasmány után. Ez nagyon fő foglalkozás volt nálunk, egy személy mindig felolvasott, inkább férfi, mert a női személyek nagyon el voltak foglalva a kender feldolgozásával. Az olvasás hangos volt, hogy a lakásba mind halljuk.

Így aztán volt mit meséljek a hallgatóságnak, s éppen ezért nagyon szerettek. Most, öregasszony létemre is nagyon szívesen hallgatnak, mert úgy intézem, hogy a legényeknek nekik való vaskosabbat mondok, amit nagy hahota követ, s várják a következőt.

A mesélést csak akkor folytathattam, amikor a férjem nem volt a közelemben; mert káromkodott, és azzal fenyegetett, hogy ránk gyújtja a házat. Ha hallottam, reszketés fogott el, s mindig eszembe jutott egy fiatalkori ének: Hej, te mindig úgy bántál a szívemmel, Mint a szél a rezgőnyárfa-levéllal...

Az utóbbi éveimben már csak az boldogított, amikor este begyűlt hozzám a leányfonó. A lányok jöttek hamarabb, a fiúk csak azután két órával. A lányoknak szép, hosszú verseket mondtam el csalódott szerelemről, melyen nagyon elgondolkoztak; míg a fiúk nem voltak, szép csendbe hallgatták mondókáimat. Ahogy a fiúk jöttek, zajosabb lett a terem, volt, aki külön csoportban a maga ügyeit tárgyalta, mások körülöttem csoportosultak, azoknak kellett mondjak bikket-bakkot, s ezek voltak életem cikcakkos darabjai.

Mi csak maradtunk ketten az emberemmel, s telnek a napok, ki rosszul, ki nem. Azért a tánc, a fonó minálunk van, s én nagyon, de nagyon vigyázok, hogy ne hibálódjék semmi. Már táncolni sem visznek olyan nagyon, mert már telt tőlem is az idő. Mondtam a fiúknak, vegyetek lányt táncolni, ne bosszantsuk ezt az embert. Volt, mikor csendesedett, de volt, mikor dühöngött; de ott a többség közt, a vígság közt hamarabb elszéledt a keserűségem. A táncmultság negyvenhat évig volt nálunk, ez idő alatt

alig három évig nem engedjük, hogy pihenjünk mi is tőlük, ők is tőlünk. De biza a legények bárhova mentek, nem találták jól magukat, sokszor kérezkedtek vissza. Ahogy teltek az évek, úgy változtak a fiataltság szokásai, javult a helyzetük, mert sok pénzt kerestek avval a sántieri munkával, több kocsmát létesítettek, s nagyon nekifogtak részegeskedni. S ha ittak, nem hallgattak a jó szóra, káromkodtak, verekedtek, törtek össze bútort, edényt, s ha kértük őket, még vadabbak lettek. Itt a szomszédunkba lakott egy milicista séf, Medgyesi Ferenc. Szép szál ember volt, szép is volt, jó is volt. Iparkodott a fiatalságot rendre szoktatni, nem durván, de szép barátságosan; barátkozott velük, s táncólt közöttük, s még gyönyörűen énekelt is. Amikor látta, hogy velünk, két öreggel, gyengékkal komédiáznak, jól rendre utasította őket. Sajnos, elhelyezték a drágát Désre, de nem is volt több, aki megvédelmezzon. Oda fajultak a fiúk közül többen, hogy szégyelltek volna szót fogadni nekünk, házigazdának. Volt, mikor esős időszak volt, itt Széken nagy a sár, bejöttek nagy sáros csizmákkal. Volt, ki úgy térdig sárosán felfeküdt az ágyra, hiába kértem: — Márton lelkem, né, öreg vagyok, nem tudok mosni, szállj le az ágyról. — Menjen ked az Isten... — ez volt a felelet. Odaokádtak, s harminc-harmincöt legény közül egy se akadt, aki levegye az ágyból, hanem rám kiabáltak, hagyjak békét neki, majd leszáll, amikor akar. Alig két-három akadt, aki józan volt, de ezek sem teremtettek rendet, mert félték a részegektől. Szörnyű türelem kellett hozzájuk. Két-három évtizeddel ezelőtt, ha vagy egy legény, megtörtént, berúgott, két-három hétig nem jött a fiatalság közé, úgy szégyellte. Akkor nagy ritkán történt a berúgás, de most ez nagy vitészség.

Itt a mi udvarunkon két kút is volt, az egyik a tornác falánál, hogy a fal mindig nedves volt bent a házba, s a bútorok is nedvesek voltak, a ruhák penészedtek, még meg is rothadtak, ha megfeledkeztem a szárításukról. Ezért négy-öt zsákot megtöltök háziszóttos ruhákkal, felviszem a padlásra, felrakom egy magasan álló gerendára. Jó száraz hely, gondolom. Már öregszem, s már nem nagyon tudok sokat szőni, de az emberem már csúfságból nem is

vetett évek óta kendert. Az egyik zsákba nyolc új lepedőt, a más zsákba hat zsákot, nagy vég házivásznat tettem; ha majd jönnek nehéz napjaink, legyen mit elővenni. S biztos vagyok, hogy ott a jó száraz helyen megszesznek.

Egy szombat este csinálnak táncot, de majd mind részegen jönnek a fiúk, s még mind hozzák ládával az italt. Mind bent isznak zene mellett a fiúk, én a táncházban a lányokkal beszélgetek. A lányok is haragosak a fiúkra: mért nem táncolnak?

Tizenkét óra elmúlt. Egyszer jön sietve egy lány kint-ről, s mondja: — Lányok, gyertek hamar ki, mert ég a ház! — Én rákiáltok: — Te istentelen, ez nem játék, fogd be a szád! — De a lány kapja hamar a rékljét, s mikor látom nagy réműlt arcát, megijedek. Kimegyek, hát lángba lobog a száraz nádfedél. Jaj nekem! A fiúk mind részegek, szaladnának ki, de csomóba esve hemperegnek, nem képesek lábra állni. Fél egy óra, mire a mélyen alvó munkásembereket föltrombitálták, a tűzoltógépet odahozták, de a gépek nem működtek, s a száraz nádfedél úgy égett, mint a benzin! Na, az én féltett, sok szép vásznam égett el a leghamarabb. A hijuba voltak nyüsteim, bordáim, szövőeszközeim. Na, mire a fiúk lábra állták, a házból hordták ki a ládát, szekrényt, ágyat, azokat rángatva összevissza, úgy összetörték, hogy több kárt tettek, mint a tűz. Keserves volt a tűz, a zsákokba gyűrt ruhá-nemű s a szövőeszközök pusztulása. A drága munkáskezek szombat este otthon voltak, józanok voltak, oltották, amit tudtak, de gépek nélkül nem bírtak sokra menni, s mire Désről kiszállt a tűzoltóság, a fedél leégett. De jó volt még az, hogy a gerendák nem szakadtak bé!

Engedték, hogy az erdőről hozzunk lécnek való fát, s hozattunk a nád széléről sátét, s azzal bevonták. De ha jó az eső, kell rakjam a teknőt, mosdótálat, mert ágyba, asztalra csurog be az eső. Volt még sáté, s akadtak emberek is, de ez az ártalmas ember szétszórta őket: — Hagyjátok, jól van, hagyjatok békét, mert kell nekem a sáté. — Volt egy kis pálinka véve, hogy a segítőkét kínáljuk meg. Hogy azért törte a nyavalya, hogy ihassa? Sze az ő kezén volt, ihatta; a velem való csúfságból nem engedte felrakni.

A dési tűzoltók, mikor az oltást félbehagyták, engem átvittek a szomszédba, úgy reszkettem, ülve is kellett fogjanak. Szépen beszéltek, vigasztaltak: „Ne sírjon, néni, mert meg lesz fizetve minden.” Kérdezték, kit gondolok, hogy tette. Én gondoltam, hogy ki, de ha nincs tanú, még én kerülök bajba. Akkor bejön oda a szomszédba két leány, s mondják, hogy az öreg, a házigazda gyújtotta meg. Na, most ezzel le voltunk égve, mert biza nem kaptunk semmi segítséget. A vénember többször mondta, harminc-negyven személy előtt is: „meggyútom a házat”. Na, most ráítették, hogy ő volt. Én biztosan nem tudom, hogy ő volt, mert bent voltam a lányokkal a táncolóházba. Bent, fedél alatt voltunk hetven-hetvenöt személy, s égett fellettünk a ház. Ez nem kicsi dolog!

Én kellett rendbe tegyem a meszelést, nagy tusakodás volt, de jó, hogy nem szakadt be a gerenda, mert akkor lett volna még siralmasabb.

Szerettek az asszonyok, mint én Zsuzsi nénémet. Akkor már sokat tudtam, hallottam és olvastam is sokfélét. Voltak nagyon vidámok, voltak oly szomorúak is, hogy mind sírtak az elbeszélésemen. Úgyhogy egyszer talán Genovéva történetét mondtam el, s az egész sereg asszony sírt. Egyszer egy asszony elkiáltja magát:

— Hí, hogy az Isten pókosítsa meg! Hát münket... Győri Kali úgy tesz, mintha madzagon rángatna, ha ű akarja, mind sírunk, ha ű akarja, mind kacagunk! Ez többet ne legyen! Inkább ne jüjjen a fonóba!

Na de ez csak három percig tartott, már mind könnyörgésre fogtak, mind könnyörögve kértek: na igazán, kezdjek már valamit, me né, álmosodnak el...

Ha vaj egy este nem mentem fonóba, vagy tán késtem, négy-öt asszony szaladt értem:

— Na, mi lesz? Itt mi dolgod van? Még segítsünk? Mert mind meg vagyunk halva, ha nem vagy ott!

Nagyon szerettek, mert mindég vidám voltam. Pedig tán mindegyik asszony bánatánál nehezebb, sötétebb bánatom volt. Nekem bizony nem valami nagyon kedvezett az élet...

S most öregségemre jöttek a tanárok, s mint egy csendes bolondot, úgy bámultak; de a legnagyobb tisztelettel

voltak velem szemben. Én sok zsiros viccet elmondtam nekik, s oly édesen s oly harsányan kacagtak, hogy én híztam tőle! Sok ilyesmit hallottam, mert negyvenöt évig volt nálam, a házunkban a fonó s tánc, hol csak leányok, legények voltak, semmi felügyelet alatt. Azok sok pajzán viccet mondtak; s jól körülem tömörülve, én is mondtam. Ott bent, a lámpavilág mellett, én a guzsalyomon ülve fontam, s ők kissé ügyelve, hogy a lányok ne hallják, ha nem akarják. De én is hibás vagyok, mert ha járok egy késsel s leteszem, elfelejtem, hova tettem, de ezeket a marhaságokat nem felejttem el, s amikor bevittek vagy behívtak Kolozsvárra, mind bemondtam magnóba. Lehet, ez szégyen rám nézve, de én kértem Nagy Olga tanárnőt, legyen őszinte, mondja meg nekem, melyik szégyellnivaló, azt ne mondjam. De ő felszabadított: „Ez egy se szégyen, mondja bátran.” Én azt hittem, hogy ott nincs széki, ezeket soha széki nem hallja meg; de biza az újságokba: Dolgozó Nőbe, Korunkba, könyvekbe még a fényképemet is odalapították, hogy hitelesebb legyen. Volt nekem melegem, csúfoltak; az emberem szörnyen szidott. Azt mondta, nincs annyi betű a könyvekben, mint ahányszor velem megtették, s csak azért járok Kolozsvárra.

A falumbéliek elneveztek mesélő Kali néninek, az emberem fenyegetőzött, hogy agyonver, mert ő nem mer az utcára kibújni, mindenki csúfolja a kurvaságom miatt. Jöttek városiak, tanáreberek, és nagyon megszenvedtem értük is. De hogy annyit szidott, piszkált, odajutottam, ha csak az utcán láttam olyanformát, reszketés és szívdobogás fogott el a féléstől. Iskolás kishúgomtól küldtem az igazgató úrnak egy levélkét, s pár sor írásommal kértem, tegye meg, amit tud, ne jöjjenek ide a kedves tanár urak, mert emiatt nagyon sokat szenvedek, a sok szidástól szívdobogást kaptam. Egyszer egy este jött egy tanár, volt még itt nálunk kétszer-háromszor is. Most valami történt a mikrofonnal, egy szót sem vett fel; csendesen beszélgettünk, én fonok, az öreg az ágyba fekszik csizmástól, mi ott közel az ágyhoz beszélgettünk. Az úr azt találta kérdezni: — Kali néninek hogyhogy nem lett gyermeke? — Az öreg felkiált: — Igen sokan csinálták, sok volt a házibarát.

Ez is nagyon hasonlított a lekurvázáshoz.

Azt mondom, amit a babona: Nem kívánok irigyemnek egyebet, élje végig keserű életemet.

Faluhelyen sok helyt van sövénykert csinálva, én ehhez hasonlítom magam. Mert akármilyen gyenge sövénykertenek ha van támasza, jól megtartja, nem dől el. De biza nekem nem támaszom, feldöntöm volt több. Nem voltam érdemes a sok pizsokra, s így telt le az életem...

Egy időben kezdtek hozzám jönni és kérdezgetni kezdtek tőlem meséket. De az emberem mint valami láncos kutya csak morgott, s amikor elmentek, mindennek leszidott. Én hallgattam, pedig fájt a lelkem, s fájt a testemnek is a sok pufálás. Többek között egyszer három-négy személy jött. Nagy csikorgós tél volt. Az ölükben, a karjukban hoztak valami műszereket, nem volt rajtuk kesztyű, s a kezük egészen kivörösödött. Bejönnek, köszönnék, s mondják, hogy Nagy Olga tanárnő küldte őket hozzám, s kérnek: — Legyen szíves, Kali néni, mondjon egy-két mesét. — Akkor ez a vadállat ordítani kezd: — Nem mond semmit, tekergők, rablók, menjetek az anyátokba, mars, takarodjatok! — És nem védhettem meg őket, mert én jobban féltem, mint ők. Fogták magukat és elmentek, de én ott kellett maradjak, de engem napokig pizskolt és csúfolt. Én pedig magam előtt láttam a kivörösödött kezeiket, ahogy gyorsan szedték a műszereiket és kotródtak hamar. Sajnáltam őket, fájt a szívem, amikor szép szelíden megfordultak és szó nélkül távoztak. Aztán megpróbálkoztak pár szót váltani velem, mint a tiltott szerelmesek, megmondták, hol vannak szállásba, s én megígértem nekik, hogy délután elmegyek oda, ahova megszálltak. Úgy intéztem, hogy a megbeszélt időre oly pontosan ott legyek, mintha vonathoz mentem volna. Ahogy a szoba ablakán megláttak, gyorsan ketten kijöttek az utcára, örvendtek nekem. Én betegesen mentem, ők kétfelől a drágák karon fogtak, csakhogy az ölükbe nem vettek fel. Na de aztán mondtam is nekik, jó pár szalagot telitöltöttek, mert a nyári délután hosszú. Még néhányszor megpróbáltak eljönni hozzánk, de az öreg mindig elkergette. Amikor az utcán láttam őket, rendes beszélgetést sem tudtam velük folytatni, mert retteg-

tem magamért, és szégyelltem nagyon, hogy ezekkel a kedves, iskolákat végzett tanárokkal így bánik.

Sok szomorító látogatóim között 1974-ben volt vidámító, kedves vendégem is. Egy vasárnapi napon, éppen jó puha volt a föld egy kis eső után, s én sárosan, rongyosan, még betegen és éhesen is, gyomláltam a kertben. Egyszer úgy egy óra tájt éles hangon köszön valaki: — Jó napot, Kali néni, hogy van, mit csinál? — S jönnek be urak és úri nők az udvarra, vagy négy-öt személy. Jaj, istenem, vajon kik, mifélék? Későre ismerem meg, mert a halál postája már megérkezett nálam pár éve a szemem elgyengülésével és a fül siketedésével. Jövök ki a kertből, s az aggodalmam nagy öröme fordul, mert áldott jóakaróim voltak: tanárok Kolozsvárról, s éreztem, hogy jó lelkek azok is. De belém dobban: jaj, istenem, mit tudjak csinálni, más háznál azon igyekeznek, hogy a vendégeket valamivel megkínálják. Én soha nem tehettem ezt meg, amíg az uram élt, ha az édes testvéreim segítettek fát vágni vagy kapálni, őket sem kínáltam meg, de féltek is volna elfogadni. Isten megelégette a szenvedésem és ártalmatlanná tette a marós kutyámat. Tehát a vendégek nem is voltak szokva a kínáláshoz, most pedig nem is volt egyebem, mint egy kilócska kemény kenyérem, nekem jó volt, én nem vagyok igényes. S ahogy kullogok le a kertből s mosom a kezem a sártól, mind azon gondolkozva, hogy mit tegyek. Nincs semmim, amim van, abból kell adjak, mesékkel fogom megtraktálni őket, azzal nem is terhelik meg a gyomrukat.

Kezdi a kedves tanárnő: — Kali néni, mit eszünk? — Áldott Isten, mit csináljak? Sírni kezdek. „Ne búsuljon, mert így meg úgy” — mondják, s a drága tanárné megint kérdi, hogy: — Mit eszünk: teát, főtt tojást, szalonát? — Gondolom magamban, az edényem bejül tiszta, kívül kormos, főzhetnék egy kis nyomorult teát, de még csészéim sincsenek, úgy ki vagyok mindenkől pusztítva. Hát uramfia, kibontanak egy nagy hátizsákot, két perc alatt megvolt rogyásig a terület-terület asztalka. Jó nagy termoszt vesznek elő s öt szép poharat, töltik a jó gőzölgő citromos teát. Na, ez igen, ha jösztek, lesztek, ha hoztok, esztek. De kínálnak engem is a finom kaláccsal, finom

abált szalonnával, aranyba pakolt sajttal. Ekkora nagy szívjóságot soha nem tudtam volna elképzelni. Most is, míg e sorokat írom, elérzékenyülve gondolok rájuk, és imáimba foglalom, kérem a jó Istent, áldja meg ezerszeresen azt, aki jót tesz a szegénnyel.

Na, eddegélünk mind, én csak úgy, mint az idegen kutyája a más vályújánál. De már éhes sem vagyok, tele a szívem örömmel, hogy nem maradtam szegyenben a kor mos fazekammal.

Édesanyám elmondta nekem is, másoknak is, mi történt velem születésem napján.

Már úgy érezte, hogy aznap le kell tegye terhét, már-mint engem: ez egy szép tavaszi nap volt, s kint ült az udvaron. Arra megy egy öreg román asszony, s beszél anyámnak: — Há mit csinálsz, Kati? — Édesanyám savanyúan mondja: — Bajom van, rosszul érzem magam; csak asszony ne lenne a világon! — Erre azt feleli az öreg-asszony: — Ügyelj, Kati, csak ma ne tedd ki, me szerencsétlen nap a ma születésre nézve.

Falun van juhtartás, március az ellés ideje; na, ezek a kisbárányok kell nőjenek, erősödjenek; zöldüljen a mező, legyen jó zöld fű, gyűljen a teje a juhoknak. S akkor a juhok gazdák megbeszélnek: na, ezen a napon összeadjuk a juhokat. Ezt is Széken nevezik összeadásnak is, bemérésnek is; e napra elzárják, elkülönítik a kisbárányt az anyjától, hogy ne apassza a juhtejet, mert a tejmenyiség nagy jelentőségű ezen a napon. De aztán ezen a napon oly nagy zaj van a mezőn, községben, a juhok bőgnek bárányaikért, a báránykák anyjuk után. Zeng, zúg a falu, mező a szörnyű bégetéstől.

S anyámnak az öreg román asszony megmondta, vigyázzon, tartsa vissza, mennyibe lehet a szülést a mai nap, mert amely gyermek ezen az összeadás napján születik, arra úgy megy a világ szája, mint ahogy ordít bárány az anyjáért s juh a bárányáért.

De biza a szülés az összeadás napján megtörtént, s biza ment a falu szája rám; már konfirmálástól sok irigyem volt. Táncba a legények eleje, vagyis az első legények mind körülöttem szerettek időzni, velem táncolni, első voltam, kit a zenészek előtt vezettül forgattak. Ha a kedve-

seket katonának vitték, nekem jött legtöbb levél; ezekből még most, ötvenöt év múlva is elő tudnék mutatni, s ha szabadságra jöttek, nálam tették tiszteletüket leghamarabb. Ez feltűnő volt sokaknak, leányoknak, leányok anyjának, s nagy irigység származott belőle. Sok rosszat költöttek felőlem, de én azokba annyira voltam hibás, mint a nagyon szeretett gépésszel vagy a nagyérdemű tanár úrékkal voltam. S azt mondtam: Szól a világ, nem adok rá... Úgy ég a tűz, ha tesznek rá. S annyit se adok reája, mint a ruhám galandjára; de még arra is többet adok, ha leszakad, újat varrok.

Vagyis nagyon irigykedtek reám, nem a nagy gazdaságér: mert ha volt is szegény apámnak kilenc hold földje, juha, marhácskája, haton voltunk testvérek, nem sok jutott hatfele. Nem ezt irigyelték: ép, egészséges és dolgos voltam, nemcsak a legények, de azok szülei is mind engem akartak. S hol kellett megállapodjak?!

Most végiggondolom sírva e pocsék írásom, s sírva kérek bocsánatot attól, kinek kezébe kerül. S kérem, ne vegye hazugságnak egyetlenegy fél betűjét se. Fáj nekem, bárhogyan kutatom múltamat, egyetlenegy jobb emléket nem találok közte. Lehet, hogy e leírt emlékeim úgy vannak, mint mikor öntenek lágy, friss cementet, s valami belelépik úgy lágyan, s az a nyom úgy szárad, úgy keményedik meg, s az úgy marad időtlen időkig. Biza bennem is e sebző emlékek is kitörölhetetlen nyomokat hagytak, írás közben sokszor zokogás fogott el, félbe kellett hagyjam az írást, hogy könnyeim ne pecsételjék össze e füzetet.

TARTALOM

<i>Előszó</i>	5
A gyermekkor	35
A szolgaság kenyere	55
Lányság és szerelem	94
Asszonysors	123

A könyv szerkesztője: Szilágyi N. Sándor
Műszaki szerkesztő: Bálint Lajos

A megjelenés éve : 1976. Alak: 54 × 84/16

A nyomás kezdete: 1976. I. 16.

Példányszám: 3700 + 40 füzve, 3000 + 50 kötve
(utánnyomás)

Papír: 63 g-os famentes

Kiadói ívek száma : 10,82

Nyomdai ívek száma : 13

Tizedes osztályozás nagy könyvtárak számára:

894 511—3, kis könyvtárak számára 894 511

Tiparul executat sub comanda nr. 32/1976,

la Întreprinderea Poligrafică Cluj

Municipiul Cluj-Napoca

str. Brassai nr. 5—7.

Republica Socialistă România

